

TWAR

Plž si odpočine a zotaví se,
a jsa chladnokrevným, záhře-
vem slunečním zahřeje se
a posilní ku nové práci.
Prof. dr. F. Sitenský

9

1998

Toto číslo vyšlo s podporou hlavního města Prahy

LITERÁRNÍ OB TÝDENÍK

30. dubna

14 Kč

Genius loci Prahy

MARTIN FRIŠ

Až naše moderní doba přestala rozumět genu loci jako tomu, co místo prosvětluje svým duchem a propůjčuje mu osobitost, a zároveň jednotí částechy a atomy rozlohy místa. Genius loci snad předjímá v neviditelném plánu pozdější růst města.

1. Dvě staré pražské legendy

Magie žije a lidé třeba mrtví jako rabbi Jehuda Loew přečkávají smrt, jež jim dala čichnout k otrávené růži, a působí svým tajemným vlivem dále, v duších, jež se zrodily v následujících stoletích. Tak uvidíme, jak myšlenky Jiřího z Poděbrad se znovu objeví v úsilí Berty Suttnerové-Kinské, jak symbol Golema povede ke kontaktu mezi Gustavem Meyrinkem a Karlem Čapkem. V nějaké staré kronice je zapsáno, že mystická obec židovská Pelag, o níž se děje zmínka ve Starém zákoně, je pražské ghetto, a že je tedy staré nejméně čtyři tisíce let... A za Václava IV. se hájili pražští Židé proti nařčení z viny jejich rodů na ukřižování Krista Pána, že to nemůže být pravdou, ježto mohou prokázat, že tyto rody žily v pražském ghettu již před narozením Kristovým. O staronové synagoze v Maislově ulici se vypráví, že základní kámen k této svatyni přivezli Židé vyhnaní z Jeruzaléma, z chrámu Šalamounova a že kámen musí být vrácen, až bude zbudován chrám Šalamounův.

2. Město tragické

Odišnost Prahy od jiných měst Evropy odkrývá Ernst Denis: Florencie je elegantní a jemná jako kresba Botticelliho a Benátky jsou nádherné a slastné jako obraz od Tiziana. Paříž je rozkošná a cizincům se líbí, poněvadž vše tam dýchá úsměvnou pohodou a přáním zalíbit se. Vídeň je veselá a rozhýbaná jako Offenbachova opereta. Moskva se svými malebnými a jednotvárnými kopulemi je hieratická a Bruggy mají zádumčivou velikost zřícenin. PRAHA JE TRAGICKÁ.

Každý její kámen nám připomíná hrdinské drama. Nikde nebyl život zmitanější, převraty častější, vášně šilenější, boje zuřivější a lítější. To proto, že nikde zájmy, o něž šlo, nebyly vážnější a že se vítězství nikde nezdálo protivníkům významnější. Osobitost Prahy odkrývá A. M. Ripellino: Praha je magická. Že Praha je město tragické, odkrývá Ernst Denis. Tedy město magické a tragické. Třeba toto lze vyvodit již z tvaru města, z jeho geomorfologie. Podobně jako je tomu ve vyprávění Edgara Allana Poea o dobrodružstvích A. G. Pyma, kde výprava ztroskotá na podivném ostrově. Po bojích s krutými divochy ustoupí do hor, kde A. G. Pym prozkoumá hluboké sluje z tvrdého granitu. Pečlivě vykreslí jejich tvar, který připomíná písmena. Vzdělaný vydavatel jeho rukopisu zjišťuje, že se jedná o etiopská písmena, záhadně napsaná klikatými tvary těchto sluj: „Vyrly jsem to do nitra hor a svou pomstu do nitra skály.“ Uvidíme, že tato enigmatická slova se vztahují na Prahu a české země. První vyryté písmeno v terénu Prahy je P, které vytváří Vltava svým tokem z jihu na sever, a obtéká Holešovice, kde vytváří břicho písmene P. Jen pražský chodec, tak jako chodec z romaneta Arbesova Svatý Xaverius, postupně odkryje tajemství Prahy, když odhalí další písmena vyrytá do terénu, a tak rozluští další písmena poselství. Genius loci Prahy je vetkán a zakódován do tvaru labyrintu jejích ulic. Tak luští Xaverius cestu k pokladu v romanetu Arbesově: „Po krátkém přemýšlení nebylo pro mne již žádné pochybnosti, že plán cesty k pokladu byl v Balkově obrazu svatého Xaveria zcela přesně naznačen dle některého situačního plánu Prahy a okolí.“ Další text Arbesova romaneta podává velice přesný popis cesty od hlavní smíchovské silnice na zcela konkrétní místo na rozmezí Smíchova, Radlic a Košíř. Kdo chce pochopit tajemství, musí se na toto místo sám vypravit, neboť místo je určeno zcela přesně.

3. Tři hlavní síly 20. století

Jaké síly ovládají naše kruté a rozbouřené 20. století? Jsou to zbraně, peníze a technika. Jaké jsou pak výstižné symboly těchto sil? Shodneme se, že pistole - dolar - robot. Tato slova jsou mezinárodní, najdeme je v angličtině a odtud se šíří do všech evropských jazyků, i do češtiny. Nalistujeme-li tato slova v Concise Oxford Dictionary, nalezneme: (923) pistol: small fire-arm held and fired by one hand. Czech pištal. (362) dollar: english name for german thaller, unit of u. s. gold and silver coinage. 16th daler, Joachimstaler coin from silver mine of Joachimstal (Jáchymov). (1080) robot: an apparently human automation, an intelligent and obedient but impersonal machine. Term in Capek's play R.U.R. 1920, from czech robot, forced labour. Je podivuhodné, že tyto původně české pojmy z 15. století (husitské války), 16. století a z roku 1920 se staly mezinárodními symboly pro naše 20. století.

4. Hlavní myšlenkové směry 20. století

Tato hříčka nás podnítl, abychom si položili otázku, jaké hlavní směry myšlenkové 20. století rozlamují krunýř pozitivistického 19. století. Snadno nás napadne: 1. fenomenologie, 2. psychoanalýza, 3. existencialismus, 4. strukturalismus, 5. genetika, 6. obecná teorie relativity, 7. teorie sémantiky, 8. nedokazatelnost aritmetiky a 9. matematická teorie nekonečna. Nyní stačí si připsat zakladatele těchto proudů s jejich místy narození či pobytu. 1. Edmund Husserl - Prostějov, 2. Sigmund Freud - Příbor, 3. Franz Kafka - Praha, 4. Vilém Mathesius a Roman Jacobson - pražský lingvistický kroužek, 5. Georg Mendel - Brno, 6. Albert Einstein - jeho pobyt v Praze 1911-1912, 7. Rudolf Carnap - jeho pobyt v Praze 1929-1934, 8. Kurt Goedel - Brno, 9. Bernard Bolzano - Praha. Vidíme, že všichni tito pionýři nových směrů jsou spjati s českými zeměmi, často s Prahou. Jako by zde pramenilo to, co prolomuje paradigmaty. Jako by zde tryskala neviditelná fontána, která dává vzniknout novým směrům. Když Kepler pobýval v Praze, formuloval zde Keplerovy zákony. Tyto zákony vedly přímo k Newtonově gravitačnímu zákonu a dále k té vznošené stavbě newtonské fyziky, která vládla po další tři století, dokud ji nezbořil Max Planck a Albert Einstein. Barrandovy nálezy trilobitů a jeho monumentální dvaadvacetisvázkové dílo o nich byly tím podstatným pramenem, který přivedl Darwina k formulaci (Pokračování na straně 4)

OBSAH:

Anketa:

Praha z odstupu

Marie Hořínková
Pražské zahrady

Rozhovor
s N. Macurovou

O Keplerovi

Soukromé pražské
galerie

Zdeněk Mathauser
Pražská ruská
poezie

Program
pro kritiky

Marina
Cvetajevová

Pražský rytíř

Stráž - tvář postní
nad šploucháním věků.
Rytíř, mostník,
hlídající řeku.

(Ke klidu dorůst...
Jít hledat pod vodu
pokoj od rukou, od úst...)
Stráž u místa rozhodů.

Prstýnky, sliby... Zrady.
Pak - jako kámen
kolik nás tady
padalo s tichým amen?

Vstup do vody volný, prosím.
Květ kvete... Co s tím?
Nechal mě - skočím.
Tak se mu za to mstím.

Dokud na světě rostem
a vášeň je tu,
mstíme se. Mostem.
Rozeznám k letu

křídla... Pád, sliny
vod, a tma houstne...
Nemusím nyní
platit své mostné?!

„Z mostu osudu skokem
skok! Jen se zřítíš...“
Dívá se božím okem
na řeku rytíř,

podobný mně.
Co lásky
nesou v ní - slast? žal? kal zloby? -,
ty líp vidíš, rytíři pražský
nad řekou plynoucí doby.

27. září 1923

Přeložila JANA ŠTROBLOVÁ

Úvaha jazyková

Víte, co je *forenzní audit*? Vyslechli jsme slavnostně deklamovaná slova předsedy ODS Václava Klause, že jde o naprosto neznámý krok v politických dějinách naší země, čin zcela novátorský a nesmírně závažný, věc mimořádně náročnou a velmi nákladnou. I začal jsem se nenápadně poptávat ve svém okolí, co že to tedy vlastně je. Viditelně jsem většinu lidí znejstil!

S termínem *audit*, znamenajícím přezkoušení a ověření správnosti účetní uzávěrky právnických a fyzických osob a úplnosti, náležitosti a průkaznosti jejich účetnictví v souladu s platnými předpisy si poradila jakž takž většina dotázaných a mně osobně se nejvíce líbila sice neúplná, avšak zcela srozumitelná odpověď, že jde o revizi účtů. Audit financování a hospodaření politické strany se prý dokonce vzhledem k objemu peněz příliš neliší od podobných procesů detailního zkoumání účtů ve středně velkém podniku či movitější nadaci. Jestliže však něco není podchyceno, těžko se k tomu i renomovaná auditorská firma může vyjadřovat. A rtěžko lze předpokládat, že by se někdo dopustil školácké chyby a zapsal „ulité“ černé peníze do nějakého písemného dokumentu. A pokud to není v dokladech, ani „cifřipióni“ z české pobočky Deloitte and Touche na nic nepřijdou, zvláště když ještě navíc se korunní doklady v centrále strany průběžně ztrácejí a znovu nacházejí.

Se slovem *forenzní* to bylo horší. Při jazykovém pátrání jsem narazil na „forenzní psychologii“, využívající psychologických poznatků v soudní praxi, a „forenzní medicínu“, která obstarává vyšetření pro potřeby soudů. Z toho pak lze vydedukovat, že tzv. forenzní audit není nic jiného než nestandardní soudněznalecký posudek z oboru ekonomiky a účetnictví s požadovanými náležitostmi a hloubkou analýzy podle přání zadavatele. Zde však třeba uvést, že firma nemá - na rozdíl od policejního vyšetřování nebo šetření pro potřeby soudů - sebestmenší pravomoc kohokoli ke svědectví donutit.

Zbytečně se tedy pomocí komplikované, a tudíž málo srozumitelné terminologie zamlžuje prostá skutečnost! Vzpomněl jsem si při této příležitosti na slova významného amerického ekonoma s darem komunikace od Boha J.K. Galbraitha: *Neexistuje myšlenka spojená s ekonomikou, kterou by při dostatečném nešlo vyjádřit jasným jazykem. Nejasnost, která charakterizuje profesionální ekonomickou literaturu, není odvozena z neshodnosti předmětu. Je výsledkem nekompletního myšlení, odráží kněžské přání odlišovat se od srozumitelného světa laika, nebo pramení ze strachu, aby nepoznala něčí neschopnost.*

Jak výsledky znaleckého posouzení hospodaření ODS pomohou k jejímu očištění v očích voličů, ukáže nejbližší budoucnost. Tolik zdůrazňovaný termín „forenzní“ ani jméno zahraniční auditorské firmy nějak na naše občany nezabírají. Stejně jako já si nejspíš myslím, že provedení kontroly zahraniční firmou není vůbec žádným revolučním činem a volebním triumfem proti komukoliv. Peníze takto vyhozené mohly již „opravdu, ale opravdu“ podle slibů konečně putovat na Moravu. Věfme jen, že si celou obrodnou akci uhradí sami zbylí členové ODS ze svých kapes.

Jeden notoricky kverulant mi řekl, že za čtyři miliony korun koneckonců diskretně zamlží nebo „upraví“ zjištěné skutečnosti bez problémů i experti z ciziny. Snad je to ale jen ošklivá pomluva z řad domácích „forenzních“ znalecké konkurence. V každém případě je však zjevná snaha ODS zaštitit se nálepkou mediálně známé a sebevědomé auditorské firmy.

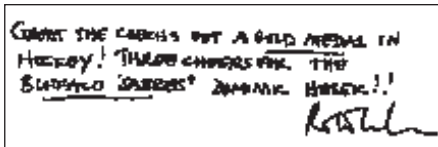
BOHUMIL TESAŘÍK

Blahopřání TVARu

Karlu Švestkovi, který za knihu *Couvání do času* obdržel *Cenu Egona Hostovského*, a sankt-petersburským překladatelům *Viktorii Kamenkové* a *Olegu Malevičovi* k *Ceně Premia Bohemica*. Ceny udělily Nadace Český literární fond, Národní knihovna ČR, Obec spisovatelů a Společnost Národní knihovny ČR. O. Malevič rovněž obdržel čestný doktorát UK.



Na snímku Jana Parkmana ze zahájení 8. Festivalu spisovatelů, nad nímž měl záštitu Měst. úřad Hl. m. Praha, v Brožíkově síni na Staroměstské radnici primátor Jan Koukal a ředitel festivalu Michael March.



„Je skvělé, že Češi dostali zlatou medaili v hokeji! Třikrát sláva *Buffalo-bijci* Dominiku Haškovi!“ - Robert Creeley

Básně v rytmu dechu, aneb Třikrát sláva Dominiku Haškovi!

Díky souběhu šťastných okolností se mohli letos v Praze sejit dva staří přátelé, příslušníci slavné generace let šedesátých, Lawrence Ferlinghetti a Robert Creeley, kteří v USA žijí od sebe velmi daleko. Zatímco Ferlinghetti náležel ke skupině Beat, jež ovlivnila nejen prózu a poezii, ale i styl života celé jedné generace, publikoval Creeley v téže době se skupinou Black Mountain, pojmenovanou podle vysoké školy stejného jména. Skupina, k níž kromě Creeleyho náleželi významní básníci Charles Olson, Robert Duncan a Denise Levertovová, ovlivnila méně nápadně, ale výrazně a trvale vývoj poezie ve Spojených státech. Tito básníci, zejména Olson a Creeley, se věnovali také teorii verše, který chtěli mít oprostě od vši zbytečné zátěže, přirozeně „plynouce v rytmu dechu“, takový, že domyšleno do důsledků, by každý svou básně mohl tvořit sám.

Creeley se narodil v roce 1926 v Arlingtonu ve státě Massachusetts. Šťastné dětství na novoanglickém venkově jej ovlivnilo na celý život, zejména pokud šlo o jazyk, který tihl k lakonické stručnosti podbarvené ironií. Počátkem čtyřicátých let začal Creeley studovat na Harvardu, byl však v té době odveden a zúčastnil se válečných bojů. Po návratu odešel s rodinou do Evropy, na Mallorce založil malé nakladatelství Divers Press. Podílel se také na redakci evropského časopisu pro poezii *Fragmente* vydávaného ve Freiburgu. Překládal do angličtiny verše Traklovy a Bennovy a dvojjazyčné vydání jeho vlastní poezie, které vyšlo u Suhrkamp, seznámilo s jeho jménem i zájemce o poezii mimo Spojené státy.

V roce 1954 se zúčastnil založení a budování vysoké školy Black Mountain, kde se mělo dostat vzdělání umělecky nadaným jedincům, kterým však ke studiu chyběly formální předpoklady. Působili tu známí malíři Franz Cline a de Cooning a Creeley tu také redigoval časopis *Black Mountain Review*, kde začínala řada později úspěšných amerických autorů. Když škola pro nedostatek finančních prostředků po několika letech zanikla, odešel Creeley za přáteli do Nového Mexika. Nakonec zakotvil v městě Buffalo na univerzitě státu New York. Vydal řadu básnických sbírek, román *Ostrov* a četné povídky.

Výbor z jeho básnického díla vyšel v roce 1979 také česky v odeonské edici *Plamen*. Setkal se tehdy se značnou pozorností, a výtvarník edice Václav Bláha vydal několik básní z tohoto souboru v půvabné bibliografii s původními barevnými litografiemi, z které měl Creeley velkou radost. Básník navštívil Prahu těsně před převratnými událostmi v roce 1989 a s úspěchem četl své verše ve zcela zaplněném Čapkově knihkupectví. Jako host letošního Festivalu spisovatelů četl ze svého díla v Centru Franze Kafky a měl přednášku v Americkém informačním středisku. V anglickém knihkupectví *Globe* seznámil čtenáře se svou poslední sbírkou *Life and Death / Život a smrt*. Nepřijel tedy do neznáma, ale k přátelům, jejichž osudy sledoval. Jak a s jakým zájmem, o tom svědčí i dovětek faxu, který poslal do Prahy, když se domlouvala jeho letošní návštěva.

HANA ŽANTOVSKÁ

Oznámili TVARu

• **Filozofická fakulta Univerzity Palacké**ho v Olomouci chystá ve dnech 3.-5. září t. r. konferenci na téma *Člověk na přelomu tisíciletí: Pohled z obou stran*. Konference by měla postihnout současné integrační i dezintegrační procesy ve světovém, evropském i národním měřítku a jejich vliv na člověka, kulturu, společnost. Chce podat pohled na problematiku „z obou stran“, v konfrontaci Západu i integrujícího se Východu - čímž jsou v tomto případě míněny země střední a východní Evropy. Tématicky by konference měla čerpat z nedávných světových kongresů a konferencí o problému vzdělávání dospělých /UNESCO, CONFITEA v Hamburku/, o životním prostředí v Rio de Janeiro, o populaci v Káhiře a Pekingu, o sociálních problémech v Kodani aj.

Práce bude rozdělena do 8 sekcí: 1.) Vzdělávání dospělých. 2.) Rozvoj lidských zdrojů jako předpoklad ekonomického rozvoje, personální management. 3.) Péče o člověka v obtížných a krizových situacích současné společnosti. 4.) Člověk a kultura - proměny současné kultury. 5.) Člověk a životní prostředí. 6.) Multikulturalita, minority všeho druhu, nacionalismus, náboženský fundamentalismus a úloha náboženství. 7.) Informační společnost, rozvoj informačních technologií. 8.) Andragogika jako všestranné vedení člověka a pomoc člověku.

• **Pražský Goethe Institut** pořádá v dubnu filozoficky zaměřené mezinárodní zasedání na téma *Dialog mezi kulturami* a spolu s Katedrou masové komunikace fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy česko-německý seminář *Média a násilí. Násilí v televizi*.

• **Městská knihovna v Praze** slavnostně otevřela Ústřední knihovnu na Mariánském náměstí 1, Praha 1. Stalo se tak v pondělí 20. 4. za zvuků Spirituál kvintetu.

• **PEN klub** přivítal právě vycházející knihu Josifa Brodského *Konec krásné epochy (MF)* v překladu Václava Daňka na svém tradičním „sudém čtvrtku“ 23. 4. Četla Hana Kofránková, Bořivoj Navrátil a Robert Sättler, uvedl Vladimír Pistorius a pokřtil Josef Hiršal.

• **Společnost bří. Čapků** ohlašuje, že nakladem Obecního úřadu v Malých Svatoňovicích vyšla monografie *Malé Svatoňovice*.

• **Obec spisovatelů** uspořádá ve dnech 14.-15. 5. konferenci o literárních menšinách a ve dnech 14. - 17. 5. Poděbradské dny poezie.

• Vyšlo číslo **The Prague Review 5**, věnující se současné portugalské poezii a Bohumilu Hrabalovi.

• **Ústav pro českou literaturu ČSAV** bude mít ve dnech 5. - 7. 5. ve Strakončích konferenci *Růže stolista - Fr. L. Čelakovský 1799-1999*.

• **Výstava PNP z nových přírůstků** uvádí v Literárním archivu: I. Blatného, E. Bondyho, H. Bonna, Vl. Boudníka, O. Březinu, K. Čapka, J. Čepa, J. Demla, L. Dvořáka P. Eisnera, T. R. Fielda, Fr. Gellnera, B. Grögerovou, J. Hiršala, Vl. Holana, Vl. Holuba, J. Chalupického, J. Jedličku, J. Jelínka, E. Kantůrkovou, L. Klímu, A. Klimenta, V. Kocourka, J. Nečasovou-Haasovou, A. Opaska a Opus Bonum, J. Pilaře, J. Procházkou, V. Prokūpka, K. Ptáčnicka, I. Slavíka, M. Součkovou, D. Tataru, J. Vejvodu.

Napříště v TVARu

• **Otevřený dopis Milanu Kunderovi**

Tipy TVARu

• **PEN klub** (podkroví Valdštejnské jízdy) zve 14. 5. v 17.00 na čtení z knížky Libora Kovaly *Měsíce (H + H)*. Básně přednese Radovan Lukavský za doprovodu hudby Karla Skleničky. Zároveň bude zahájena výstava grafik J. Kováře.

• **Sdružení Q** v Muzeu Kroměřížska (Velké nám. 38) pořádá za podpory MK ČR, Města Brna a Nadace Českého hudebního fondu od 16. 4. do 27. 5. výstavu výtvarných umělců a architektů, členů Sdružení Q. Výstava je doprovázena řadou kulturních akcí „Čtvrťky Q“.

• **Francouzské středisko v Praze** (Štěpánská 35) zve na výstavu politické karikatury Františka Kupky Kupka a L'assiette au beurre, která potrvá do 26. 5., a dále na výstavu: Gauguin od 30. 4. do 30. 8. ve Veletržním paláci, Jean-Marie Krauth od 7. 5. do 31. 5. v galerii Malá Špálovka.

• **Rakouský kulturní institut** (Jungmannovo nám. 18, Praha 1) ve spolupráci s Centrem Egona Schieleho v Českém Krumlově pořádá ve svých prostorách do 5. 6. výstavu Richarda H. Teschnera - pražské období a rané vídeňské roky.

• **Nakladatelství Petrov** bude mít své Dny v Praze: 4. 5. v 17.00 v knihkupectví Seidl (Štěpánská 26) autogramiádu P. Kolmačky, J. Pižla a J. Dynky. Ve 20.00 v lit. kavárně G a G (Čerchovská 4) čte J. Olič, M. Viewegh a I. Wernisch. 5. 5. v 17.00 v knihkupectví Fišer (Kaprova 10) autogramiáda P. Reznicka, V. Kahudy, O. Ryby. Ve 20.00 v Divadélku U Panáků (Letohradská 44) čtou: P. Hrbáč, M. Palla, J. Pižl a P. O. Stradický-Stanczyk ze Strdic.

• **Zasoupení Francouzského společenství Belgie** (Valonsko - Brusel) zve do výstavního sálu Braunova domu (Karlovo nám. 24) na výstavu „*Elipsy*“ - *grafika a poezie*, kde se představí Claude Sinte, Ondřej Michálek, Christian Hubin a Václav Jamek, který se tímto vrací do Prahy po letech diplomatických služeb v Paříži.

• **Literární kavárna G plus G** má 7. 5. koncert skupiny Extempore, 11. 5. čtení z poezie anglicky píšících básníků v Praze.

Česká knižnice nezhyne!

Přestože nakladatelství Český spisovatel ukončilo činnost, velkorysý projekt České knižnice (z níž ČS ještě stačil vydat básně Karla Hynka Máchy a Karla Tomana) žije dál, nyní pod patronátem nakladatelství Lidové noviny. Klade si za cíl zpřístupnit široké lidové čtenářské obci nejpůsobivější díla českého písemnictví. Díla vybraná vědeckou radou, budou soustředěna ve dvou stech svazcích, z nichž každému se dostane mimořádné editorské péče. V letošním roce hodlá NLN v rámci tohoto projektu vydat šest knih, první tři budou uvedeny na květnovém knižním veletrhu v Praze. Jsou to *Sředověké legendy o českých světcích*, texty Josefa Václava Sládky, které vyjdou pod názvem *Má Amerika, a Labyrint světa a ráj srdce* spolu se spisem *Truchlivý od Jana Amose Komenského*. -b-

Kde dostanete TVAR

PRAHA = Tvar už ve čtvrtce! = Academia, Národní 7 Fišer, Kaprova 10 Fortuna, Ostrovní Jan Kanzelsberger, Národní 11 Knihkupectví na FFUK, nám. J. Palacha 2 Knihkupectví na Můstku, Na Příkopě 390/3 Maťa - Aurora, Opletalova 8 Paseka, Ibsenova 3 Primus, Betlémské nám. 14 Samsa, Pasáz u Nováků V Jámě 3 Seidl, Štěpánská 26 Svoboda, Na Florenci 3 Tabák (Česrea), Kaprova (u FF UK) U knihomola, Mánesova 79 Volvox globator, Opatovická 26 Zvon, Jindřišská 23 Redakce Tvaru, Na Florenci 3 (6. patro)	FRÝDEK-MÍSTEK Wembley tabák, Růžový pahorek 508 HODONÍN Knihkupectví, Národní tř. 21 CHEB Knihkupectví »U Kadleců«, Kamenná 20 JIHLAVA Knihkupectví Otava, Komenského 33 LITOMYŠL Paseka, Smetanovo nám. NÁCHOD Knihkupectví Milena Hašová, Palackého 26 OLOMOUC Studentcentrum, Křížkovského 14 OSTRAVA Fiducia, Mlýnská ul. Knihkupectví Artforum, Puchmajerova 8 PRACHATICE Knihkupectví Nahoře, Křišťanova 11 SEDLÉC - PRČICE, VOTICE, SEDLČANY Knihkupectví A. Podzimek TŘEBON Carpio, nám. T. G. M. 93 VSETÍN Malina, Dolní nám. 347 ŽDÁR NAD SÁZAVOU Buček, vlakové nádraží ...a na novinových stáncích PNS, Mediaprint-Kapa, RAM, PNS a ostatních distributorů Tvar distribuují firmy A.L.L. Production, Transpress, Mediaprint-Kapa, RAM, PNS a redakce. Objednávky do zahraničí přijímá redakce.
BRNO Český spisovatel, Kapucinské nám. 11 Barvič-Novotný, Česká 13 Knihkupectví P a Š, Palackého 66 Ženišek, Květinářská 1 ČESKÁ TŘEBOVÁ Paseka, Hýblová 51 ČESKÉ BUĎEJOVICE Omikron, nám. Přemysla Otakara II. č. 25 FRANT. LÁZNĚ s. f. »od Františka«, Národní 13	



Korespondenční literárněvědná akademie

Korespondenční literárněvědná akademie Tvar se rozhodl zpomalizovat některé stěžejní poznatky literárněvědné bohemistiky zábavnou formou celoročního kvízu. Počinaje číslem 4 přinášíme na této nebo vedlejší straně vždy jednu otázku; správné rozluštění vychází pokaždé až v dalším čísle. Každý, kdo v průběhu kvízu pošle odpověď na nejnověji otištěnou otázku, je automaticky přijat za studenta korespondenční akademie Tvaru. Jeho úkolem je zodpovědět co nejvíce z otázek, které budou následovat. Odpověď může mít stohovou podobu (příklad: „Na otázku č. 7 odpovídám a.“). Ten student, který odpověď rozvede úvahovou formou, může počítat s odpovědí-písemnou konzultací odborného lektora akademie, a to především tehdy, bude-li se mýlit. Kvíz má soutěžní charakter, premianti akademie budou slavnostně vyhlášeni v posledním čísle ročníku 1998. Vítězem se stane ten, kdo bude mít nejvíce správných odpovědí (vyplatí se tedy vstoupit do soutěže co nejdříve, a ne první odpověď stále odkládat a odkládat). Každý student, který odpoví alespoň jednou a trefí se, dostane na závěr oficiální certifikát o absolutoriu akademie, opatřený razítkem Tvaru. Na vítěze čekají hodnotné ceny, např. velmi hybní Pegasové.

NEJÍ DŮLEŽITÉ VĚDĚT, ALE CHTÍT VĚDĚT!!!

6. Kdo je autorem básně, z níž je tento citát: „Svatý Jene z Nepomuku, / drž nad námi Čechy ruku, / by nám bůh dal, co dal tobě, / náš by jazyk neshnil v hrobě!“

- a) Karel Havlíček Borovský
- b) Jan Neruda

Své odpovědi zasílejte poštou nebo faxem na adresu redakce, Tvar, Na Florenci 3, 112 86 Praha 1, fax 02/2823535. Akceptována bude pouze zásilka podaná či odeslaná nejpozději v den, který předchází datu vydání následujícího čísla Tvaru. Odpověď nezapomeňte opatřit svým jménem, podpisem, adresou, případně telefonním číslem; na obálku, poštovní lístek či faxovou zprávu čitelně připište heslo soutěže: AKADEMIE 98.

Ceny nejsou právně vymahatelné.

Napsali o TVARU

První a poslední oko 42. řady spojíme krátkým sloupkem, přízi odstříháme a zapošíjeme.

A jak je tomu s odpovědí na naši minulou, pátou otázku?

Chtěli jsme po vás, abyste sedmi českým spisovatelům přiřadili správná křestní jména jejich životních partnerek. Nabídlí jsme vám tyto popletené dvojice: Čelakovský - Eleonora, Rezáč - Betti, Erben - Antonie, Čapek - Ema, Havel - Olga, Kollár - Dagmar, Mácha - Rikchen.

Správně odpověděl ten, kdo sestavil následující páry: Čelakovský - Antonie, Rezáč - Ema, Erben - Bettyna (Betti), Čapek - Olga, Havel - Dagmar, Kollár - Rikchen, Mácha - Eleonora. Zpravidla se jedná o manželky. Z těchto mezi nám vybočuje pouze nechvalně známý případ Máchův, omluvitelný snad nečekaným skonem mladého muže. Uznáváme také řešení, které jedno z jmen našeho seznamu, „Olga“, přiřadilo dvakrát. V zadání jsme na exkluzivně výslovně netrvali.

Minule jsme vám slíbili ligovou tabulku premiantů Korespondenční literárněvědné akademie. Je zde, ale než se k ní dostaneme, nejprve si stručně zhodnotíme úspěch naší otázky po zvířátkách v Babičce Boženy Němcové. Domnívali jsme se, že vás zaujme méně než dotazy povahy biografické (např. vztah Felixe Tévera a Jungmannova vnuka). Opět jsme se ve vás mýlili! Je vidět, že spolu s hlavním proudem literární vědy dávají i studenti naší akademie přednost analýze textu před nahlížením do soukromí autorů. Otázka z Babičky se stala druhou nejméně úspěšnou v celé dosavadní historii našeho kvízu. Obdivujeme trpělivost, s níž jste zvířátka z novely Boženy Němcové vypisovali. Jiří G., Rapotín, zemlel až ve chvíli, kdy se (ještě před započtením včelíček) dopracoval k číslu 414. „Slon tří z textu nepřehlédnutelně. Babičku interpretuji jako cestu za slonem. Skvělé, že je aspoň v knize, kterou dostal její vnuk. Setkání se slonem v Babiččině údolí dlouho před vznikem Safari Královédvorského a v době vzniku Rukopisu Královédvorského je pro mne nejkrásnější větou české literatury.“ Marcela A., Orlová, se na rozdíl od Jiřího G. zaměřila na druhy, nikoli na jedince, a nepochybně jich více než 60. Zvláště si ceníme toho, že si tato naše nejpřednější studentka kvůli zvířátkům Babičku přečetla - vůbec poprvé. „Abych se přiznala, nikdy

mne toto dílo B. Němcové nijak nelákalo, a tudíž jsem jej ani nečetla. Nyní jsem se (s Vaším podílem) začala do této skvostné součásti české literatury, do nádherného popisu jak přírody, tak lidských vztahů...“ To to je tak důležité zjištění, že bychom ho chtěli podtrhnout: Pod příkrovem memorovaných hodnocení, která odrazují, najdete ve starší i novější české literatuře desítky nádherných knih, z nichž vám půjde mráz po zádech! Radost je čist! K Němcové jsme položili ještě otázku doplňující, pro zájemce: Lze absenci hamižného křečka, nebezpečného vlka a pichlavého ježka v Babičce nějak zdůvodnit? Podle Václava V., Lány, by to možná dalo „rafinovaně zdůvodnit tendenci k idyličnosti, harmoničnosti a družné pospolitosti“, náš student se však osobně domnívá, že „nesmíme být maximalisté a chtít na spisovatele, aby na stránkách jediné knihy tvůrčím způsobem uplatnila celý zoologický lexikon. Na křečka, vlka a ježka prostě nějak nepřišla řeč...“ Jiného mínění je přeci jen Drahomíra V., Jaroměř, podle níž Němcová chtěla působit „výchovně“ a nemohla proto ve svém údolním modelu veškerenstva křečka, „popudlivého a nedůtklivého“ ježka a „žravého“ vlka potřebovat. „Páv je také pyšný, ale má andělské peří.“ I jiné odpovědi na doplňující otázku byly pozoruhodné. Teď už však poslední vzkaz před ligovou tabulkou, pro Líviu N., Český Těšín: že vám meziknihovní výpůjční služba dodala Hněvkovského a Kalinu alespoň týden po vypršení lhůty našeho kvízu, bereme jako radostnou zvěst - přeci jen něco v našem knihovnictví funguje. Lektori naší akademie mívají zpravidla docela opačný pocit. A teď už naše tabulka. Příště zohledníme i prémiové body (říkáme jim Bystří Pegásci), dnes tabulka nekompromisně ukazuje jen situaci na samé špičce studijního peletonu. Je tvořena výhradně ženami! Styďte se, čtenáři! Opravujeme se, Milan Z., Praha, Eduard K., Praha, Lukáš F., Morávka, a Václav V., Lány, se již dotahují. Nestyďte se proto, ale pište! Play-off je ještě daleko, i ten, kdo začne dnes, má ještě šanci na výborné umístění.

...

Korespondenční literárněvědná akademie po čtyřech otázkách

Pořadí	Student/ka	Počet odpovědí	Z toho správně
1.	Marcela A., Orlová	4	4
2.-4.	Drahomíra V., Jaroměř	4	3
2.-4.	Hana T., Písek	4	3
2.-4.	Lívia N., Český Těšín	4	3
5.	Ludmila J., Písek	3	3

Ve dnech 4. - 7. 5. poslouchajte v 9.00 Naše téma 75. výročí Českého rozhlasu - pořad Počátkové. (Opakování v 16.30.)

Jan Smetana (3. 10. - 6. 4. 1998)

V pondělí 6. dubna 1998 zemřel ve věku nedožitých osmdesáti let akademický malíř Jan Smetana. Patřil ke generaci, která v českém výtvarném umění zanechala víc než výraznou stopu. V letech 1942-1948 patřil k slavné Skupině 42, která se podílela na formulaci poetiky civilistního světa, poetiky města a osudů jeho obyvatel. Smetana v té době maloval lyrické obrazy osamocovaných domů na periferiích (nezapomenutelné jsou jeho tvarově originální plynové lampy) V šedesátých letech pracoval na tzv. vegetativních cyklech, v nichž se barevné plochy překrývají v složitých strukturách ne nepodobných hudebním záznamům mistrovských partitů.

Nemohu zapomenout na rozměrný obraz *Pocta Stravinskému*, který jsem vždy pozoroval při svých občasných návštěvách v domě, kde žil a tvořil. Smetana vynikal přesnou formulací výtvarných problémů, a přesto dokázal s velkorysou noblesou přecházet mnohé excesy současného dění na poli umění a kultury. Vážil si velkého odkazu profesora Jiřího Kotalíka, s nímž ho pojilo dlouholeté profesionální i osobní přátelství. Jejich vzájemný obdiv začínal v době, kdy spolu působili ve Skupině 42, oně ryze výtvarné skupině, která k sobě vázala vliv a podněty sympatizujících básníků a teoretiků. Stejně dovedl vnímat a chápat poselství Bohumila Hrabala, s nímž se znal stejně dobře jako s Kotalíkem. Oba ostatně doprovázeli svými texty i celou plejádu Smetanových výstavních katalogů. Kotalík ve svých textech vždy s konkrétní znalostí věci hodnotil kontinuitu Smetanova díla, Hrabal svými jedinečnými postřehy o *plazení v tvorbě krásném* výstižně charakterizoval jednu z dominantních poloh Smetanova díla.

Jan Smetana vedl od roku 1967 jeden z ateliérů Akademie výtvarných umění. Byl příkladem další umělecké generaci, z níž vzešel například Vladimír Kokolia, který dnes na AVU patří k jeho pokračovatelům.

Smetana byl zastoupen na mnoha domácích i zahraničních výstavách, včetně benátského Bienále, sám vystavoval v mnoha zemích - od Dánska až po Japonsko. A vždy tím šířil dobré jméno umění své země, což je ostatně jednou z typických a často přehlížených vlastností jeho generace. Snad se podaří Evě Petrové, autorce významné monografie o J. Smetanovi, uspořádat na půdě GHMP velkou retrospektivní výstavu Skupiny 42, výstavu, která by se připojila k již zpracovávaným tématům českého umění 20. století a která by byla zároveň poctou posledním představitelům meziválečné a válečné avantgardy.

Jan Smetana by z té výstavu měl jistě radost. **PATRIK ŠIMON**

SLOVENSKÉ DROBNICE (30)

Zaujímavý spôsob, ako pestovať hrdoť k rodnému mestu a zdravý lokálpatriotizmus prejavili v Trenčíne. Mestský úrad vydal „Báseň na znak mesta Trenčína“ od Valeriána Madera. Popri latinskom originále sú vedľa seba dva slovenské preklady. Z latinčiny báseň pôvodne preložil prof. Milošlav Okál. Keďže je písaná v časomernom prozodickom systéme a je ťažko recitovaná, predložil jej modernejšiu verziu básnik a prekladateľ Ján Buzássy. Valerián Mader (1558 Trenčín-?) bol hlavou trenčianskych básnikov a hlavným organizátorom ich podujatí. Na Slovensku v polovici 16. storočia nebolo možné hovoriť o výraznejšom kultúrnom centre, ktoré by sformovalo vzdelané meštianstvo a strednú vrstvu - hlavných nositeľov renesančných myšlienok. Postupný kultúrny rozmach sa začal budovať prostredníctvom menších regionálnych centier. V nich vznikali mestské školy podporované najmä bohatými mešťanmi a šľachtou. V druhej polovici 16. storočia patril k nim Trenčín. Latinská mestská škola mala európsku úroveň a stála na čele renesančno-humanistických úsilí vtedajšieho Slovenska. Valerián Mader vydal zborník latinskej humanistickej príležitostnej poézie Libellus exercitiorum poseos, v ktorej okrem spomínanej básne sú jeho ďalšie verše, veršova-

né listy jeho priateľov - učiteľov z Považia, Ponitria a Pohronia. Išlo prevažne o oslavné enkomiá rozmanitej hodnoty venované rodičom, učiteľom, patrónom, vlasti a panovníkovi. Zbierka vyšla prvýkrát v hlohoveckej tlačiarňi v roku 1588. Terajšie vydanie je doplnené mestskými symbolmi.

V Kráľovské kanonii premonštrátov na Strahove sa predstavilo voľné umelecké združenia Rozeta z Ružomberka. Symbol mesta ruža a architektonický motív v tvare terča dali názov skupine. Združuje maliara Jána Kudličku, textilných výtvarníkov Paľa Rusku a Martu Bošelovú, architektov Petra Abonyiho, Jozefa Hýravého a Roberta Weidliča, sochára Rastu Biarince a divadelníka Vladu Dubeňa. Sféry ich záujmov sú rôzne: malba, kresba, grafika, socha, textil, dizajn, architektúra, scéna, intermédiá, hudba a poézia. Pričom charakteristické pre všetkých v skupine je záujem o viaceré oblasti. Napriek obmedzenému priestoru, problémom s prevozom sôch a ďalších väčších exponátov vystavené práce návštevníkov zaujali. Výstava potvrdzuje, že intenzita umeleckého života sa neodohráva len v hlavnom meste a aktivitá v regiónoch v dnešnej dobe záležia len na tvorcoch samých.

Nie je jednoduché etablovať nové kultúrne zariadenie v Prahe, kde možností rozpty-

lenia a zábavy je plným priehľadom. Za pár mesiacov Literárna kaviareň GG Fedora a Róberta Gála si našla svojich návštevníkov. Dramaturgia pripravuje každý mesiac desať až dvanásť programov, medzi ktoré patria uvádzanie nových kníh a časopisov, diskusie, džezové večery. Jeden z nedávnych večerov bol venovaný uvedeniu spoločnej knihy Olgy a Lubomíra Feldeka „Svet je aj inde“. Feldekovi sú od roku 1995 Pražania voľbou a od tej doby rôznym spôsobom obohatili kultúrny život nielen slovenskej society v Prahe. Treba oceniť nápad zozbierať príspevky, ktoré vo forme fiktívnych listov bratvov, dcéram a priateľom písala Olga a uverejňovala na stránkach Slovenských listov do jednej knihy. Názov dostala z bonmotu Shakespearovho Coriolána, o ktorom je tiež reč. Obsahuje ďalej fejetóny a príležitostné básne Luba Feldeka uverejňované v denníku SME. Obaja manželia čítali vybrané ukážky z knihy. Olga je skutočne vynikajúca humoristka a jej postrehy života Slovenky v Prahe sú veľmi vtípne. Zaujalo ma jej rozprávanie na tému, že nie každé slovenské slovo, keď je počesťené, má ten istý význam aj v češtine. Opísala konverzáciu pri kávičke so susedom - remeselníkom - zo svojich pražských začiatkov, keď sa snažila prispôbiť a hneď hovoriť po česky. Spýtala

sa ho, či už v chladnom lete, kedy sa odohrával príbeh, „jiz kouřil“. Sused odvetil, že nikdy „nekouřil“. Medzitým si uvedomila, že jej hovoril, že je vdovec a že má dobrú nevestu, ktorá sa o neho stará. Olga pokračovala v konverzácii otázkou: „a snacha vám kouřil?“ Až večer, keď hovorila Lubovi, ako sused skoro nedopil kávičku a pratal sa preč, sa dozvedela, že by bolo lepšie zatiaľ hovoriť po slovensky. Dobré som jej rozumel, lebo je to prípad mnohých mojich krajanov, ktorí len vystúpia na Florenci alebo Hlavnom nádraží začnú hneď hovoriť jazykom, o ktorom si myslia, že je čeština. Pri čítaní Olginých historiek som si uvedomil, že mnohí úspešní muži svoj najväčší úspech mali vo voľbe svojej partnerky. Spomenul som si na povesťnú oslavu Feldekových päťdesiatin v literárnej kaviarni U červeného raka v Bratislave. Bola to Olga, ktorá celú aféru, ktorá sa od toho odvinula, elegantne vyžehlila rozposlaním úryvku z fiktívnych memoárov „Žila som s Poliakom“. Aká škoda, že v tom nepokračuje, lebo humoru a zvlášť v slovenskej literatúre je málo. Pekný večer bol spestrený piesňami z repertoáru Marilyn Monroe, ktoré spievala dcéra Katka, poslucháčka bratislavského konzervatória, a vystúpením Jana Vodňanského.

VOJTECH ČELKO

Genius loci Prahy

MARTIN FRIŠ

(Pokračování ze strany 1)
jeho evoluční teorie. Ale obvykle tito lidé Čechy opustili. To je pak opuštění Čech.

5. Opouštění Čech

Teď je celý svět bludiště, labyrint. Praha se proměnila v Kafkovu Prahu a Meyrinkovu Prahu. Ti, kteří ji opustili, došli daleko. Jen Kafka došel nejbliž, do Berlína. Zemřel v Kierlingu u Vídně, ale jeho popel se vrátil do Prahy. Bylo to nedopatření, či úmysl? Sigmund Freud odešel ve čtyřech letech do Vídně, ale jeho pout vedla do Velké Británie. Goedel odešel z Brna do Vídně až v osmnácti letech. Až když byl v roce 1939 mobilizován do wehrmachtu, ulekl se a posledním vlakem odjel transsibiřskou magistrálou do Vladivostoku a pokračoval do Princetonu, kde se usadil. Tam ho již očekával Einstein, který z Prahy odešel mnohem dřív. V Praze 1911 objevil obecnou teorii relativity. Teď mohli občas Einstein s Goedelem o některých řešeních teorie relativity diskutovat. Goedel vymyslel jedno obzvláště krásné, ale to se neujalo. Umožňovalo však cestovat zpět v čase. V roce 1948 se k nim připojil Václav Hlavatý. To byl ovšem již Čech. Nastal trochu posun v ná-

rodnostech, které prchaly z Prahy, dokud to ještě šlo. Také Hlavatý vymyslel nějaké pěkné řešení rovnic teorie relativity. Jaké bylo, nevím, ale vím, že se s Einsteinem shodli na tom, že na Prahu je nejhezčí pohled od Hanavského pavilonu. Je to ovšem poněkud netradiční řešení. Také by bylo dobře zmínit Carnapa, který se usadil v Chicagu, jen jeho psací stůl zůstal v Praze-Karlíně na katedře matematické analýzy. Pak ještě Roman Jacobson, Johannes Urzidil, Franz Werfel, Gustav Mahler, Aleš Hrdlička, Robert Musil, Leopold Sacher-Masoch, Karel Kraus a řada dalších. Prchli, a prchli včas. Jen jediný to zcela popletl: Gerhard Gentzen. Byl sice prvotřídní logik, ale jak se vyjádřil jeden náš přední matematik, mělo to jisté slabiny. Opravdu, posuďte sami. On totiž utíkal nesprávným směrem, zcela opačně, totiž do Prahy. Po roce 1939 přijel do Prahy, aby zde přijal místo na katedře matematiky. 10. května 1945 dostal cihlou do hlavy a byl na místě mrtev. Pointa je zřejmá: je třeba velmi pečlivě volit směr.

6. Princip tolerance

Na území Čech, kde vedla zlomová čára mezi východem a západem, mezi jihem

a severem, byly vedeny nesčetné bitvy. První pražská defenestrace 1419 spustila husitské války, druhá pražská defenestrace 1618 spustila třicetiletou válku, třetí pražská defenestrace 1948 - pád Jana Masaryka z okna Černínského paláce - předznamenala studenou válku mezi Východem a Západem v letech 1948-1989. Snad kvůli těm nesčetným bitvám a válkám, ženoucím se přes toto území, zde vznikly dvě pozoruhodné myšlenky, které mají evropskou prioritu. Je to princip tolerance a princip evropského míru. A tyto dva principy jsou nemyslitelné bez náboženské reformace protestantismu. Princip náboženské tolerance byl nejdříve uskutečněn v českých zemích. 9. července 1609 schválil císař Rudolf II. podpisem zemský zákon, nazývaný Majestát, dovolující stavům i jejich poddaným vyznávat svobodně evangelické náboženství v teologickém rámci vymezeném českou konfesí z roku 1575. Uzákoněním náboženské svobody vznikla situace odpovídající skutečným konfesijním poměrům v českých zemích, kde počet nekatolíků kolem r. 1609 je odhadován na 85 procent. Již téměř celé století zde vedle sebe plným životem žily čtyři církve: římskokatolická, luteránská evangelická, utrakvistická-kališnická, jednota bratrská. Tento realizovaný princip náboženské tolerance byl tak převratný, že se ihned zvedly síly protivné, které rozpoutaly válku roku 1618, a její výsledek skutečně dosavadní uspořádání zvrátil. Podruhé se princip tolerance do Čech vrátil roku 1785, o 166 let později, kdy již byl běžný v jiných zemích Evropy.

7. Reformace první, druhá, leť českých dějin

Povšimněme si kuriózní geopolitické polohy Čech. Čechy totiž leží vrazeny jako klín do německého prostoru. Na severu

Čech je německé území a na jihu Čech je německé území. Vezmeme-li spojnicí mezi největšími německými městy Berlínem a Vídní, pak stále ještě na západ od této spojnice leží Praha. Snaha Němců podrobit si a zgermanizovat české země byla úporná a trvala tisíciletí. Na straně německé nalezeme dokonce tuto zoufalou formulaci: „Je škodou dějin německých a neštěstím pro Němce, že se dostaly Čechy, srdce Germanie, do rukou slovanských.“ (G. Freytag, Bilder aus der deutsche Vergangenheit, I. 36) Co zachránilo Čechy? To, že Německo vystupovalo proti rakouské monarchii. Vedly proti sobě války roku 1740 o dědictví slezské, v roce 1866 to byla válka rakousko-pruská u Hradce Králové. Ale co neslo tento antagonismus? Byl to antagonismus náboženský. Rakousko byl stát katolický a Prusko protestantský. Protestantismus vznikl počínaje rokem 1517 zakladatelským činem Martina Luthera. Byla zahájena světová reformace, která prolomila monopol katolicismu, Říma. Podíváme-li se pozorněji, pak si uvědomíme, že tato reformace je vpravdě až druhou reformací a že již o sto let dříve ji předchází prvá reformace iniciovaná Janem Husem (viz A. Molnár, Dějiny dogmatu). A právě v tomto spatřujeme leť českých dějin. Myšlenkové hnutí vycházející ze srdce Evropy rozdělilo po následující tři století (16. až 18.). Němce na dva antagónistické tábory: protestanty na severu a katolíky na jihu, a tím zeslabilo možný tlak na český národ. Jak byl tento sjednocený tlak nebezpečný, ukazuje druhá polovina 19. století, kdy již náboženský problém ustoupil do pozadí a v plné síle se vynořily problémy národnostní. Zde se únikem před svírajícím tlakem ukázal až světový konflikt roku 1914, který pro porážku tehdejších spojenců Rakousko-Uherska a Německé říše roku 1918 umožnil vytvoření samostatné Československé republiky.

P R A H A

Martin Pluháček

- Kdybys byl se svými ambicemi usazen nikoli v Brně, ale v Praze, jaké by to mělo pro tebe výhody a jaké nevýhody?
- Jaká je tvoje Praha? Které literární nebo výtvarné dílo nejlépe vystihuje tvůj pocit z tohoto města?

Kdybys byl Pražák po otci a nikoli Brňák po matce a kdybys dělal dva tři roky před Listopadem v Praze zhruba totéž co v Brně, stál bych asi v jednu chvíli na téměř stejné startovní čáře v dosti odlišném prostředí. Bůh suď, jestli bych se v Praze dokázal tak rychle a snadno otočit zády k porevoluční politice, jako se mi to podařilo v brněnském závětrí. Ale kdybys se přece závčas stal pražským nakladatelem a měl nějaký „pražský Petrov“, je pravděpodobné, že by okruh mých „literárních“ přátel vypadal zčásti jinak. A je jisté, že bych prodával větší množství knih těch typicky „petrovských“, tedy tzv. nekomerčních autorů, protože i okruh příznivců by byl přiměřeně větší. To je dnes ovšem irelevantní vzhledem k tomu, že ekonomicky je pro Petrov podstatné vydávání Michala Viewegha, jenž je autorem pražským a není bývalým disidentem ani příslušníkem alternativní předlistopadové kultury. Přesídlit do Prahy dnes by nebyl problém, ale není proč. Dokud budou mé ambice nakladatelské a nikoli politické, nezískal bych takovým přesunem nic. A ztratil bych Brno, k čemuž asi není co dodat.

Asi jsem trubka nevzdělaná, ale nemám po ruce žádné literární, výtvarné a dokonce ani hudební dílo, které „nejlépe vystihuje můj pocit z tohoto města“. Ovšem Pitínského *Praha* je pěkným obrázkem moravského psanectví v české stoli.

Moje Praha je časem proměnlivá. Nejdřív jen cizí město, občasně průjezdy a řídké turistické vpády. Potom mě téměř půlroční angažmá na ministerstvu kultury. Provizorní bydlení v Kolowratském paláci, opakovaně některé hospody, některé ulice - ale znáte ten typ vztahu, kdy aktivita vychází neustále jen z jedné strany... Byl jsem v Praze v podstatě sám. Potom období nervů a potu, to bylo ješ-

tě v jedna- a zejména v dvaadvadesátém, kdy jsem zase žil v Brně, ale pracovně jsem musel do Prahy dost často. Jezdil jsem autobusem a pak obtěžkán tunami všelijakých papírů jsem lítal po Praze jako šus a přitom pořád koukal na hodinky, aby mi neujel zpáteční autobus. Dnes mám k Praze asi nejbliž. Jezdím sem natolik často, že už tady začínám leccos znát; a jezdím sem klimatizovaným, vlastním vozem. Žije tu několik lidí, k nimž mám opravdu blízko. Mohu zde pohodlně přespát. Jestli chcete, můžu vám dát tip, kam si zajít na stripťáz, travesty show nebo na biftek se špenátem v mexické palatině.

Jaromír F. Typl

- Co tě přimělo odejít z Prahy zpátky k severovýchodu?
- Jaká je tvoje Praha? Které literární nebo výtvarné dílo nejlépe vystihuje tvůj pocit z tohoto města?

Praha je příliš daleko od hor. Ludvík Vaculík na samém začátku svých *Morčat* napsal: „V Praze žije přes milion lidí, které bych tu nechtěl vyjmenovávat.“ Napsal to naprosto přesně.

Miroslav Balašík

- Táže se tě jako editora a nakladatele, který se zabývá současnou poezií, psanou v českém jazyce. Liší se nějak český (pražský) a moravský (brněnský) přístup k poezii a ke světu? Anebo: jak vypadá Praha z Brna? Vypadá vůbec nějak?
- Jaká je tvoje Praha? Které literární nebo výtvarné dílo nejlépe vystihuje tvůj pocit z tohoto města?

Nevím, jestli ti na takto nekompromisně položenou otázku dokážu jednoznačně a smysluplně odpovědět. Tím spíše, že se mi v tomto jedna mozková hemisféra sváří s druhou. Ta pravá jako by našeptávala, že

nějaký rozdíl mezi pražskou a moravskou poezií existuje, a levá naopak tvrdila, že racionálně jej není možné uchopit. I když bych tedy dal za pravdu první, nevím ještě, jestli ta druhá bude ochotna či spíše svou kapacitou schopna se jí podřítit. Ale necht. Neptala by ses, kdybys nechtěla slyšet kladnou odpověď.

První totiž spočívá hned ve stanovení obou opozit: neřekl bych, že je rozdíl mezi českou a moravskou poezií, nýbrž v přístupu k ní mezi Prahou a zbytkem světa; nebo chceš-li obecně, mezi městským a venkovským přístupem k poezii. Prvním distinktivním rysem je už to, že pražskou poezii nelze definovat pomocí nějakého specifického rysu v poetice, který by byl společný několika autorům. Praha je po této stránce schopna absorbovat jakýkoliv žánr, styl, poetiku.

S tím, řekl bych, souvisí i primární rozdíl, který nějakým způsobem pocítuji v „současné“ pražské poezii, zdá se mi poezii v reflexi. Mám tím na mysli, že kdesi v podvěří z ní cítím nedůvěru a pochybnosti o sobě samé, upozaděnou snahu tematizovat rozpor mezi poezií a skutečností, tendenci z jedné strany pošilhávat po druhé, potřebu znova a znova ozkušovat, napínat, trhat či navazovat vztahy mezi básnickým slovem a tím, co značí v oblasti mimotextové. Jako by tu mezi nimi zela trhлина. Ostatní poezie, a říkejme jí třeba moravská, je z tohoto úhlu pohledu poezií doslovnou, v tom smyslu, že jí je věřeno doslova. Otázka vztahu ke skutečnosti zde jako by neexistuje, neboť k poezii je přístupováno jako k realitě, stejně platné, ba spíše ještě platnější, než je ta empirická. Podívej se jen, jak často se v pražské poezii sama poezie stává explicitním tématem básně (řekl bych, že asi stejně, jako se v té moravské mluví o Bohu). Jinak řečeno první jako by sdělovala „o realitě“, druhá „realitu“. Na trochu jiné rovině mi tento rozdíl ztěžšňuje odlišný charakter obou prostorů. Praha postrádá horizonty. Prostor je tu ohraničen či spíše členěn a tísňen věžáky, paláci, domy, a nechce-li se pohled o ně roztříštit, musí směřovat vzhůru (nebo dolů). Právě tato opozice (nahore - dole), jejimuž prutu je člověk ve městě vystaven, jako by do jeho vnímání vnášela onu reflexi nebo lépe sebereflexi

a sugerovala i jakýsi nadhled. Činí totiž člověka vertikálou (ovšemže falešnou), středobodem světa. Odtud může pramenit i v pražské poezii častější téma mezilidských vztahů (počítaje v to i vztah člověka k sobě samému) - člověk k člověku tu má paradoxně blíže i dále, čímž se na jedné straně dostáváme k onomu pocitu „osamělosti uprostřed davu“ a na straně druhé tu může jít o formu kompenzace či hledání chybějícího pohledu horizontálního. Naproti tomu je tu venkovský prostor se svými vzdálenými horizonty, vůči nimž si člověk připadá malý a nepodstatný (ale současně i mocný obhlédnout celek světa), co vede v moravské poezii k tematizaci vztahu mezi ním a zemí, k samotě a hledání vertikality. Nacházíme to koneckonců v básních samotných, v těch „pražských“ je prostor více méně pouhou kulisou, v „moravských“ naopak fatálně důležitým rozměrem.

Pro skutečnou poezii je ale přese všechno nezbytné, aby oba póly, a potažmo přístupy, ten „racionální“ i ten „doslovný“, o sobě věděly a podílely se takto na formování básnického světa. Rozdíl je pouze v míře a intenzitě, jakou se tak u toho kterého autora děje. A to se nakonec týká i právě a levé hemisféry.

Stejně rozporuplný je i můj pocit z Prahy, což odráží i jmenovaná díla: Seifertova Světlem oděná a Neffovy Trampoty pana Humbla (ne ovšem v té milosrdné televizní podobě). Na jedné straně jakýsi pocit majestátnosti, na straně druhé nedůvěra či přímo strach, že tam, kde je všechno velké, je velká i nízkost. Nemohu říci, že bych zde prodělal tak špatnou zkušenost, ale ten pocit tu zkrátka je. Asi jsem založením spíše venkovan.

Michal Bauer

- Jak se jeví Praha z Českých Budějovic? Pocítuješ mezi svými studenty či kolegy na fakultě vůči tomuto městu a všemu, co se v něm odehrává, nějaké napětí?
- Jaká je tvoje Praha? Které literární nebo výtvarné dílo nejlépe vystihuje tvůj pocit z tohoto města?

8. Princip evropského míru

Když nás prováděli po Den Haagu, zavedli nás pochopitelně také do budovy Mezinárodního soudního dvora. (Nyní je tato instituce součástí OSN.) Soudní dvůr byl založen roku 1907, aby řešil spory mírovými prostředky a odvracel válku. Nositelka třetí Nobelovy ceny z území Čech se narodila na Staroměstském náměstí, v paláci Kinských: hraběnka Berta Kinská, provdaná Suttnerová. Dostala Nobelovu cenu míru 1905 za podnět, který dala k založení Mezinárodního soudního dvora. Její utkvělá myšlenka byla, že mezinárodní soud má řešit konflikty jednáním, ne zbraněmi. Uvědomil jsem si, že tato její myšlenka je stará pět set let. Takovýto spolek chtěl již v roce 1462 utvořit v Evropě Jiří Poděbradský. Po ztroskotání jeho míse projekt zapadl. Ale fascinovala mne tato náhodná souvislost, že tutéž myšlenku po více než čtyři sta letech vysloví žena, která se narodila v Praze, odkud kdysi král vysílal poselstvo s tímto projektem. Je vůbec možné doložit, že tento projekt znala? Ano, po jistém hledání nacházím v její autobiografické knížce *Odzbrojte* na stránce 525: „V patnáctém století vzešla jistému králi myšlenka, utvořit ligu míru. Byl to Jiří z Poděbrad, král český, který chtěl přivodit konec bojů mezi císařem a papežem, obrátil se k tomu cíli na Ludvíka XI., krále francouzského, jenž ale tento návrh nepřijal.“ To, co jsem hledal, je nalezeno. Ta voda pod Karlovým mostem, která návrh Jiříkův odnesla, ho přinesla zpět po čtyři sta padesáti letech. Genius loci Čech vyplývá z toho, že zde vedla tektonická čára mezi východem a západem, mezi jihem a severem. A podle tohoto zlomu bouřily války. Bylo nadějí, že jejich ztišení nastane vlivem růstu vzdělanosti či mezinárodní organizace. Ale i tato síla se ukázala slabou. Války mů-

že zkrátit jen něco silnějšího a strašlivějšího - síla ničivě zbraně.

9. Oběma jsme dali spisovný jazyk, písmo

Pro české země je specifické, že leží sevřeny mezi dvěma mocnostmi: na západě Německo, na východě Rusko. Byli jsme svědky pokusů, jak se jedna či druhá mocnost snažily Čechy ovládnout. Je přitom ironií dějin, že spisovný jazyk či písmo k těmto velkým národům přišlo z území Čech. Je opravdu zvláštní, že okupace území 15. března 1939 se dala pod vlajkou nacionálního socialismu, že okupace území 21. srpna 1968 se dala pod vlajkou bolševismu, a opět původ obou těchto hnutí má jakýsi vztah k českým zemím.² Kolem roku 863 přišli na Moravu dva věrozvěstové, bratři Konstantin a Metoděj. Konstantin vytvořil první slovanské písmo - hlaholici. Pak jeden z Metodějových žáků, Kliment, vytvořil písmo cyrilici. Stará cyrilice se stala východiskem celého dalšího vývoje písma u východních i jižních Slovanů.³ Na druhé straně Německo kolem roku 1300 byla země pěti či šesti velice živých psaných dialektů a nebylo samozřejmostí, který z nich získá převahu. Avšak v průběhu dvou následujících století se situace vyjasnila. První významnou událostí bylo to, že se němčina stala jazykem kancléřství na úkor latiny. Mezi kancléřstvími to císařské přitahovalo největší pozornost, nikdy více než za Karla IV. Lucemburského (1346-78). Jeho kancléř, Johan von Neumarkt, byl velice vzdělaný muž. Aniž by upadla jiná kancléřství, to Karlovo se stalo tak slavným, že bylo brzy napodobováno. Tím napomohlo upevnit jisté jazykové formy a užití, například *werden* pro čas budoucí. Nezdá se paradoxní, že sjednocení německého jazyka a vytvoření jeho spisovné podoby začalo

v Čechách, zemi, kde většina obyvatelstva mluvila slovanským jazykem?

10. Dvě metly 20. století: nacionální socialismus, bolševici

Roku 1897 byla v Praze založena strana národně socialistická. Je ironií dějin, že karikatura této ideje se uchytila na německé půdě a vydala jedovatý plod v podobě nacionálního socialismu Adolfa Hitlera. Z druhé strany, jiný neblahý plod 20. století, bolševici, byl kupodivu jako směr ustanoven na konferenci v Praze 1911 Leninem. Je bizarním faktem, že staříčkový prezident Hindenburg, který povolal Adolfa Hitlera za kancléře, a neměl ho příliš v lásce, ho vytrvale nazýval boehmische Gefreiter, a nikdo mu nemohl vysvětlit, že se sice narodil v Braunau, ale není tím Braunau=Broumov v Čechách, ale město v Rakousku.

11. Golem

Z genia loci Prahy vyrůstá také postava golema, kterého vytvořil rabbi Loew (1520-1609). Pak tato postava žila v Praze a vtělovala se do dalších románů a povídek. Tento hliněný umělý tvor se pak přeměňuje v přízračnou postavu-fantom duševního napětí obyvatel ghetta v románu Gustava Meyrinka Golem, který vyšel v roce 1915. Jak vysvětlit postavu Čapkovy robota? Vždyť to není nic jiného než náš starý dobrý golem: umělý člověk, poslušný a pracovitý. Nyní jen v průmyslové době průmyslově vyráběný a používaný. Je fascinující, že ve sbírce Památníku národního písemnictví na Strahově ve sbírce Lešehradem je uložena korespondence mezi Gustavem Meyrinkem a Karlem Čapkem. Vyměnili si tři dopisy. Tato příbuznost duchovní je doložena a podložena i fyzickým kontaktem. To je jeden ze zákonů genia loci: duchovní spřízně-

nost vede i k fyzickému kontaktu a blízkosti. A odkud se vynořila naléhavost postavy golema v letech 1915-1920? Evropou se tehdy začaly valit kovové obludy-tanky, strašlivě poslušné a ničící. To je golem v moderní podobě - strašlivý sluha. Víme, že golem je stvořen ze zázračné hlíny. Existuje opravdu v našem střídavém světě taková magická hlína? Jsme informováni různě, odkud byla tato hlína vzata. Jedni umísťují zdroj kamsi ke Košířům, jiní k lomům ve Střešovicích. Půjdem-li dál západním směrem, pak daleko za hranicemi Prahy dorazíme do Jáchymova. Pak tajemný šém vložený do golemova čela, který ho oživoval a dával mu nezměrnou sílu, mohl být jaderný palivový článek, vytvořený z tamější rudy. Víme aspoň pozitivně, že manželé Curieovi ze smolince v Jáchymově izolovali radium. Odtud pak vede přímá cesta k atomové bombě a jaderným reaktorům. Tak z nitra hor vzešla pomsta, ničivá zbraň.

12. Dopad kosmického tělesa

Tušíme mysterium Prahy, tušíme, že před milionem let vzniklo toto místo - a tedy jeho genius loci - dopadem kosmického tělesa z vesmíru. Letělo z východu na západ. Ještě ve vzduchu se rozpadlo na dvě části, které vyryly dvě brázdny: nuselsko-košířskou a vysočansko-dejvickou. A celé město leží v mělkém kráteru, který dopad tohoto tělesa vyryl.

Poznámky:

¹ Jiří Karásek ze Lvovic, Ztracený ráj.

² Béla Kéki, 5000 let písma.

³ P. Wolf, Western languages ad. 100-1500.

(Tato esej získala prémii v soutěži nadace Františka Langera 24. října 1996)

z odstupu (anketa)

Ten vztah je ambivalentní. Na jedné straně pociťuje člověk přezíravost a viditelně potlačované pohrdání vůči člověku z jihočeské (českobudějovické) pedagogické fakulty (o nějaké kladné recepci Jihočeské univerzity nemůžu být v tomto případě řeči), avšak musím zdůraznit, že tento postoj nebývá častý a vzbuzuje ve mně spíše úsměv než cokoli jiného. Na druhé straně převládá nesmírně vstřícné přijetí na FF UK, Ústavu pro českou literaturu a jinde. Nepochybuji o tom, že někteří či mnozí kolegové i studenti vnímají pražské vědecké a vysokoškolské instituce jako objekty napětí vzbuzující (od adorace až po nepřátelský postoj), ale jejich četnost nemohu zcela objektivně posoudit. Myslím, že spíše některá regionální centra mají pocit, že spolu musejí soupeřit. A tak mohu za sebe říci, že mně se Praha z jihu Čech podobá místu, kde je možno získat vědecké publikace pro studium (knihy, časopisy, archiválie), spoustu impulsů od pamětníků a vědeckých pracovníků, ale i koupit odbornou literaturu (někdy se to týká i beletrie), která je občas - byť by se to mohlo zdát neuvěřitelné - v českobudějovických knihkupectvích nesehnatelná.

„Moje“ Praha má několik podob. Od smradlavého města po kulturní centrum, kam jezdí nejlepší světoví hudebníci, kde se koncentruje elita české literární vědy, ale kde rovněž - jako příklad té první varianty - vrcholí přívál špíny do stejné řeky, jež protéká - taky už notně šedivá a nevábná - i Českými Budějovicemi (navíc ji denně vidám ze svého okna). A kde ti zároveň chtějí vnutit, že je to město Kafkovo.

Na druhou otázku odpovím jen stručně: k Vánocům 1940 vydal Českomoravský kompas sborník *Srdce vlasti* (s podtitulem *Praha očima básníků a umělců*), v němž je krásné vyznání venkovana (!) Jana Čepa Cor patriae. „Jak jinak mluvit o Praze než vyznáním lásky? Jak zabránit, aby pouhé vyslovení jejího jména neznelo v srdci, jako když zavadí vítr o struny harfy? Nikde jinde necítíme s takovou silou, jak na nás sahá živá minulost, a že je to minulost naše, že v ní rosteme a trpíme s celou duší i tělem, a že náš vlastní čas a děj je štípen na kmen její, krev z její krve

a osud z jejího osudu.“ Ale tento obraz Prahy nemá s tím dnešním už mnoho společného.

Zbyněk Vybíral

• **Existuje skutečně nějaký soubor vzorců chování, který by se dal označit jako „pražáctví“? Kde se mezi lidmi vzalo označení „blbej Pražák“? Je toto lehké nepřátelství rozšířeno pouze v rámci určité sociální vrstvy, anebo prosakuje i mezi lidmi s vyšším vzděláním?**

• **Jaká je tvoje Praha? Které literární nebo výtvarné dílo nejlépe vystihuje tvůj pocit z tohoto města?**

Vzorce chování, odpovězeno obecně, v nás existují především z rodiny - z rodiny s tatínkem, maminkou, babičkou, jak oni se chovali k sousedům, co vykřikovali u stolu v kuchyni o politikách, co o učitelce a co o tatínkově milence. Svůdné téma „krajových vzorců“, „národních vzorců“ a „skupinových vzorců“ láká sociology a antropology, kteří je také nacházejí a tu více, tu méně přesvědčivě dokazují. Jistě existují jiné vzorce v chudých a bohatých vrstvách, jiné v kultuře „snobských“ a jiné v kulturně úplně odlišných oblastech (třeba mezi domorodými australskými kmeny).

Jako domorodec z Moravského Slovácka, přesídlený rodiči na okraj Valašska, jsem vždy chtěl studovat v Praze, nikoliv v Brně, neboť ze Zlína se zdálo „blbější“ krajské Brno než vzdálená Praha. Je pravdou, že jsem si první rok po svých osmnáctinách připadal v Praze jako venkovan, ale takovým jsem byl rád. Mojí největší kamarádkou byla Pražačka Jiřina Šmejkalová - a protože mě respektovala (a já ji) - byla mi Praha blízká, čím dál bližší. Taktéž jiní Pražáci, kteří nebyli „blbí“, mi v tom pomohli: rodina Komárkových, Michal Singer, Filip Karfík, mnoho dalších. Tím chci, Boženo, říct, že ses obrátila sice na psychologa, ale zrovna na takového, který nikdy v životě z úst nevypustil slova „blbej Pražák“, patrně proto, že se mu nikdy nehonila hlavou. Možná jsem, jako psycholog, prostě jen zabedněný, slepý a vůbec i jinak špatný - ale

prosím tě, Pražačko, co to je? (Ptal jsem se jiných: Asociovali hlavně, že Pražáci hrozně jezdí auty, také že jsou sebevědomější než lidé jinde - ale to já od moravských sklípků a valašské slivovice popírám! - a že se neusmívají tolik jako třeba lidé na Moravě. Možná na tom tedy něco bude.)

Ale opravdu: Já si za celý život žádného „lehkého nepřátelství“ nevším. Víš co, nechej mě žít dál v mém šťastném naivním idealismu, že žádné neexistuje. (A jestli ano, tak si ho potom, Boženo, vymýšlejte z nějakého zvláštního pražáckého komplexu nejspíš jenom vy - vy samonazývání blbí Pražáci!)

Moje Praha je Praha z let 1979 až 1984. Michal Singer bydlel a maloval v Radlicích, které už nestojí. Filip Karfík hlídal loreťanský poklad a spolu jsme o půlnoci pili na dvoře víno. V Nerudovce a na Smíchově hrál Ivan Vyskočil. S Jardou Duškem jsem pořád nacvičoval jeho představení. Na Zábradlí a v Činoherním klubu se hrálo nejlepší divadlo, kolem KOTVY se chodilo do Filmového klubu (později na Vinohrady), na Prahu 7 do PONREPA. Literárním dílem z Prahy pro mne zůstávají Kafkovy dopisy Felici, ale i jiným, Brod a Wagenbach o Kafkovi. Výtvarným dílem Singerovy obrazy z Radlic a Smíchova - večerní chodci, andělé, žhavé ženy z pavlači, komíny a třesoucí se a rámusící noční tramvaje.

Jan Štolba

• **Vy sice v Praze žijete, ale strávil jste dva roky v emigraci, kdy nejspíš nebylo jisté, zda toto město ještě někdy uvidíte. Změnil se v té době váš vztah k Praze nějak podstatně? Jak se vám jevila „odtamtud“?**

• **Jaká je vaše Praha? Které literární nebo výtvarné dílo nejlépe vystihuje váš pocit z tohoto města?**

Čistě formálně jsem se mohl vrátet, i když tahle „výhoda“ po pouhém roce mého pobytu pryč, v 89., ztratila smysl. Samozřejmě že jsem si Prahu v předstávách idealizoval. Skrz Prahu jsem si nejspíš nějak zesummarizoval celou svou minulost; vzal jsem všech-

ny události, zákoutí, zmizelé (mrtvé) přátele, kapely, úmorná zaměstnání anebo lásky, hodil jsem je do Prahy jako do bedny a zaklapl víko. To se po návratu už nikdy neotevřelo. Doba nálezu byla pryč. V té předchozí Praze už jsem odžil tolik, že v její současné „sestře“ nenápadně přeluhuju. Tak třeba je pro mě čím dál těžší se v Praze doopravdy ztratit, poctivě se zatoulat. Pořád jakoby šlapu svými vlastníma stopama. Někdy za nčím jen procházím anebo za někomu ukazuju: „Tady jsme tehdy...“ Dívám se na ty vzvítající fasády, nová místa, obnovené průchody a mám z nich jakoby radost - spíš je to taková hra, sledovat, jak se všichni včetně mě okolo zařizují, na co přitom přijdou, co přitom vyjde na povrch, jak se věci nečekaně zauzlí - opravdu důvěrný šepot ale odnikud nepřichází. Klasická periferie zmytčičela, přistihuju se při bloudění v místech až za periferií jako třeba Háje anebo Hostivař, a ta „romantika“ z romantikou“ mě nakonec začíná nějak chláchořit... Praha magická? Spíš Praha nepřístupná, sehnat v ní bydlení je zlý sen a k tomu vyhrává disko z vekslibudky...

Z literatury o Praze mi vždycky byla blízká různá „fádní odpoledne“ Hrabalových raných povídek, případně taková ta hančovská civilní vybledlost, rezignovaný a zároveň pozorlivý život v pozadí. V poslední době jsem narazil na groteskné, a přitom osudově detailní obrazy potrahané, mechanicky oživlé periferie v Sudu Karla Miloty. Ale možná nejvíc je pro mě Praha zakódovaná ve fotografiích Václava Chocholy anebo Jiřího Severa. Tramvaje na konečné, o zeď opřená cirkusová kulisa, rozedřená příměstská jarní srst - tamtudy pro mě vede stará známá hranice, kde ještě jsem a už nejsem doma, místo, kde jsem ještě na dosah věcem, ale zároveň se za nimi už jen ohlídám... Ovšem to už je taky Praha z bedny. Aktuální Prahu s jejím diskokapitalismem a arogantními řidiči, Prahu srabsky alibisticou a nemilosrdnou („Má smůlu, chlapec!“), tu v umění zpodobenou moc nenalézám. Určitě se míhá v Kremlíčkově Cizrně, snad žhne za Brabcové Zlodějinou, snad bude tu a tam skrytý rozpuštěná v Hluku Petra Halmaye...

Připravila BOŽENA SPRÁVCOVÁ

Chotkovy sady

Marie
Hořínková

Vypráví se, že před nějakými třemi lety se v Chotkových sadech zhmotnila mlha a na severní cestě se objevilo zjevení: Vysoká postava v zelené kápi. Před sebou na podušce držela velký diamant a pomalu kráčela směrem k Letné. Chotkovy sady se zaplnily zvědavci, kteří, čistě ze zvědavosti, chtěli diamant sebrat. Nikomu se to nepodařilo, ruka uvízla ve vzduchoprázdnu. Zjevení při tom vydalo zdvořilý povzdech a kráčelo dál, s diamantem na podušce.

Až jeden nadšený historik - předpokládám, že historikové někdy nadšení jsou (já bych možná byla) - místo po diamantu sáhl zjevení na kapuci a chtěl je odhalit. Zjevení vydalo pro změnu neurčitý vzdech, diamant zmizel a místo něj se na podušce objevil knoflík.

Knoflík nepřitahuje. Chotkovy sady se brzy vyprázdnily a zjevení samo se přestalo zhmotňovat. Nemělo publikum.

Historik však už jednou začal přemítat a v přemítání pokračoval. Vytušil, že jde o nějaký rozsáhlý komplex skrytých jevů, pravděpodobně kolektivních vin. „Nechápu, proč se kolektivní viny demonstrují právě na tak nevinném místě, jako jsou Chotkovy sady,“ uvažoval nahlas před svým synem. „Dycky to odnesou ti, co sou ve škole, před téma, co se ulejevaj,“ odpověděl zdvořile syn.

Gesto postavy mu připadalo archetypální, diamant však působil diskutabilně. Že by šlo o prolnutí dvou hlubinných jazykových škol? „Jde spíš o ztělesnění myšlenky, anebo o ztělesnění činu? A co je důležitější?“ zeptal se filozof. Surrealistický malíř nabídl obraz nazvaný „Žena s knoflíkem, zadržující diamant v hlavě“. Meteorolog rozbor mlhy za posledních sto let.

„Řešení je v člověku, a proto v nedohlednu,“ uzavřel debaty historik a odjel na mezinárodní kongres o nevysvětlitelných jevech.

Chotkovy sady jsou vskutku klenotem na podušce Prahy. Ač malé, jsou obklopeny vzácnými lokalitami, jako je královská zahrada s letohradkem královny Anny, výjimečná architektura vily - muzea sochaře F. Bílka, park na Letné a krásný výhled na Prahu.

Vnitřní prostor sadů ovládají tři lidé. Hrabě Karel Chotek, jehož rodokmen je dlouhý jako česká historie, zahradní architekt František Thomayer se vzrostlými duhy v krajině a Julius Zeyer, básník snu.

V Chotkových sadech se chvění vzduchu podobá snu.

Památník Julia Zejera (1841 - 1901) je ponořen do romantické mýtiny s kanadskými topoly, tisy a buky. Několik sečtělých lidí na sebe prozradilo, že miluje Zejera jako básníka svého mládí. Možná že Julius Zeyer evokoval ohnisko mládí celé naší poobrozené literatury. Ideály, krásu, světoobčanství. „Kdo hloub chceš vidět, tak si všimni, něco je na tom anonymní,“ poznamenal J. W. Goethe. Zeyer tolik píše o uchvacující lásce, že čtenář nakonec podlehně jejím kouzlu a zamiluje si - Zejera jako autora. K Chotkovým sadům nepatří spory. Jak je však možné, že známý sochař Josef Mauder (1854 - 1920), autor památníku Julia Zejera, není zahrnut do rejstříku umělců v Encyklopedii českého výtvarného umění (Academia 1975)? Byl pouornový nebo posrpnový emigrant? Nebo jeho socha Génia na vyšehradském Slavíně zahrozila nesprávným směrem? Takto se otřásá vírou v objektivitu vědy. (Předchozí drobná ironie má platnost jen dočasnou, začátkem roku 1996 vyšla totiž nová, zevrubná a objektivní Encyklopedie výtvarného umění.)

Pár dní po smrti Julia Zejera navrhl architekt Josef Hlávka, přítel Julia Zejera, sochaři Mauderovi vytvoření památníku. Měl svoje vlastní představy o díle a návrh Josefa Maudera se mu nelíbil. Distancoval se tedy od jeho realizace. Pak zas nebyly peníze. Teprve tehdy, když se věci ujaly dámy, mohla práce pokračovat. Zeyer, „civilní zpovědník dam“, jak ho s jemnou ironií pojmenoval F. X. Šalda. Předsedou komise pro postavení památníku byl zvolen F. L. Rieger. Josef Mauder vybral pro dílo mramor z Tyrolska, žulu z Posázaví a medailon Julia Zejera odlily Karlínské dílny. Tyrolský mramor se opět nelíbil. Byl sice cenově dostupnější, ale málo vlastenecký. Ne, do Chotkových sadů nepatří spory.

Jan Werich vtipně nazval sousoší bílých postav „mramorovou tlačenicí“. Ze zalidněného světa Zeyerových knih vybral Josef Mauder postavy známější a oblíbené. Vpředu sestra Paskalina, po její levé straně v zadu Radúz a Mahulena, po pravé straně Krokovy dcery z cyklu Vyšehrad a za nimi náznak portrétů přátel Amise a Amila. Památník rozhodně odpovídá duchu místa. Zeyerovy postavy se vynořují z neskutečna času.

„Mnohým, chladně rozumujícím, bude to vypravování pohoršením - kéž je též ně-

kterým aspoň k radosti! Amen,“ končí Julius Zeyer svůj fantazijní příběh o dvojím životě sestry Paskaliny. Do Chotkových sadů v žádném případě nepatří spory. A když už, tak zásadní.

Na čistý palouk uprostřed padají stíny letitých dubů, letních i zimních, obklopují jej skupiny bříz, javorů, osamělých platanů: je tu jírovec pavia, jírovec maďal, borovice vejmutovka, jasany, buky nachové, habry, lípa, rozeklaný tis. Samé individuality. Uspořádaný přirozeně, s náznakem skrytých přírodních dějů. Mohutné kanadské topoly rámuji ztichlé stopy minulosti. Minulost jako obět dnešku? Palouk obklopený mytologickými stromy navozuje zdání obětíště. František Thomayer dal Chotkovým sadům jejich dnešní podobu. V komorním prostoru sadů rozehrál mnohoznačné tóniny, zklidněné neodvratným pocitem růstu. František Thomayer měl také spory, a to spory s pražskou obcí. Netuším, v čem tyto spory spočívaly, mohu si jenom domyslet, že byly profesní, diktované třeba jeho přílišnými nároky. K úvahám na toto téma mne vedou slova akademika Zdeňka Wirtha, napsaná o půl století později, v roce 1943:

„Současná zahrada nemá v Praze za sebou ještě skutečný vývoj ani v monumentálním veřejném parku, ani v soukromém obytném prostoru. Stavební vývoj nedal dosud v Praze vhodnou plochu k vytvoření velikého, na sociálních tendencích založeného rekreačního území, ukázněného architektonickým řádem, a přece volného, vzdušného, na němž logicky se k sobě řadí prostory pěstěného trávníku, vodní hladiny a hřišť, a stejně soukromí stavebníci poskytli dosud jen výjimkou příležitost architektům, aby vytvořili v zahradě rodinného domu nebo vily pokračování obytných architektonických prostorů.“ Tato slova v podstatě platí dodnes. Mizejí-li v zástavbě rozříštěné zbytky zeleně, parčíky, kouty, aleje, o to důležitější je ochrana a kultivace zachovaných větších celků zahrad a parků.

Příběh pátého syna.

Hrabě Jan Nepomuk Rudolf Chotek z Chotkova a Vojnina († 1824), purkrabí českých zemí, ministr financí všech korunních zemí, národohospodář, stavitel silnic, zakladatel zahrad i parků, mimo jiné zřizovatel knihovny v zámku Kačina a iniciátor průzkumu Krkonoš, měl osm synů a dvě dcery. Jejich osudy, stručně vyjádřené, nevyvolávají zcela představu pokojného života uprostřed slávy a bohatství. Dva synové zemřeli v raném dětství, dcery Aloisie a Terezie žily spořádanými životy šlechtičen, Aloisie provdaná za knížete Clary - Aldringena a Terezie v Savojském domě ve Vídni.

Nejstarší syn hraběte Rudolfa, Jan Nepomuk - předseda spolku pro pražskou chudinu -, svého otce nepřezil, druhý syn Josef padl v bitvě u Wagramu v roce 1809, syn Václav zahynul při nehodě s koňmi v roce 1807, čtvrtý syn, Ferdinand, olomoucký arcibiskup, se stal obětí cholery v roce 1836, šestý syn, Heřman, velitel pluku Coloredo-Mansfeldova, žil celkem bez historických problémů a pátý syn, hrabě Karel Chotek (1783 - 1868) měl zřejmě rodovou vůli dobyt si zásluh a lesku za všechny. Sledujeme-li výčet jeho skutků, máme dojem, že měl několik životů.

Jako terstský guvernér řídil antické vykopávky v Pulje, byl guvernérem v Tyrolsku a od roku 1826 se stal nejvyšším purkrabím českých zemí. Stavěl řetězové mosty, silnice, budoval aleje, zřídil paroplavbu na Labi, vášnivě rád zakládal sady a parky. Karlovo náměstí, Bubeneč, sady na pražských baštách, vysázel nové stromy na Petříně, upravoval nábežní Vltavy a místo hluboké cesty na Malé Straně zřídil novou cestu Chotkovu, při níž založil sady.

Tato zmínka je zajímavá. V jedné oční ordinaci na Pankráci jsem našla řadu kolorovaných rytin Vincence Morstadta. Jedna

z nich, z roku 1837, se jmenuje Pohled na Prahu z Chotkových sadů. Základní dispozice dnešního prostoru je v ní už dána, je na ní zřetelný hluboký úvoz, dnes tu jezdí tramvaje, ale sadová úprava je trochu jiná. Blíží se spíš pojetí zahrady než krajinnému parku, jak jej později vytvořil František Thomayer.

(Už si ani netroufám poznamenat, že Vincenc Morstadt také není zahrnut do rejstříku umělců v Encyklopedii českého výtvarného umění z roku 1975.) Snad v jakési freudovské podvědomé odplatě jsem se zase já zapomněla zmínit na příslušném místě o soše Dívky s jablkem, umístěné v Chotkových sadech pod královským letohradkem. Vytvořil ji Břetislav Benda, národní umělec z roku 1973. Dlužno říci, že tato socha je dosti přitažlivá. Zatímco sestra Paskalina v Zeyerově památníku má uražený nos, Dívku s jablkem soustavně obdarovávají neznámí dárci větvičkami.

Když hrabě Karel Chotek slavil v roce 1842 čtyřicet let své státní služby, byl jmenován čestným pražským měšťanem, byl obdarován diplomem české šlechty a obdržel řád Zlatého rouna. Už předtím byla vydána na jeho počest pamětní mince.

Nevypočítala jsem dosud jeho ostatní práce na zvelebení země a nečinim si ani nárok vypočítat je všechny: oprava Karlštejna, Týnského chrámu, královského Belvederu, okrášení Teplic, Karlových Varů, Mariánských a Františkových Lázní, starost o pitnou vodu a osvětlení, spravování chudinských ústavů a zavedení pamětních knih v obcích.

Konec života prožil na svém panství ve Valtířově na Litoměřicku. Na rozdíl od svého otce měl syny jenom dva, Antonína a Bohuslava, oba se osvědčili ve státních službách.

První záznam o hraběcích rodu Chotků z Chotkova je z roku 1379 z plzeňského kraje. Jeden jeho člen, Zikmund, se vyznamenal v tureckých válkách v šestnáctém století, další potomci Jiří a Karel byli po stavovských bouřích a Bílé hoře zbaveni majetku. Asi za sto let však jiný člen rodu, Václav Antonín, získal znovu přední místo mezi českou šlechtou, s přídomkem hrabě z Chotkova a Vojnina.

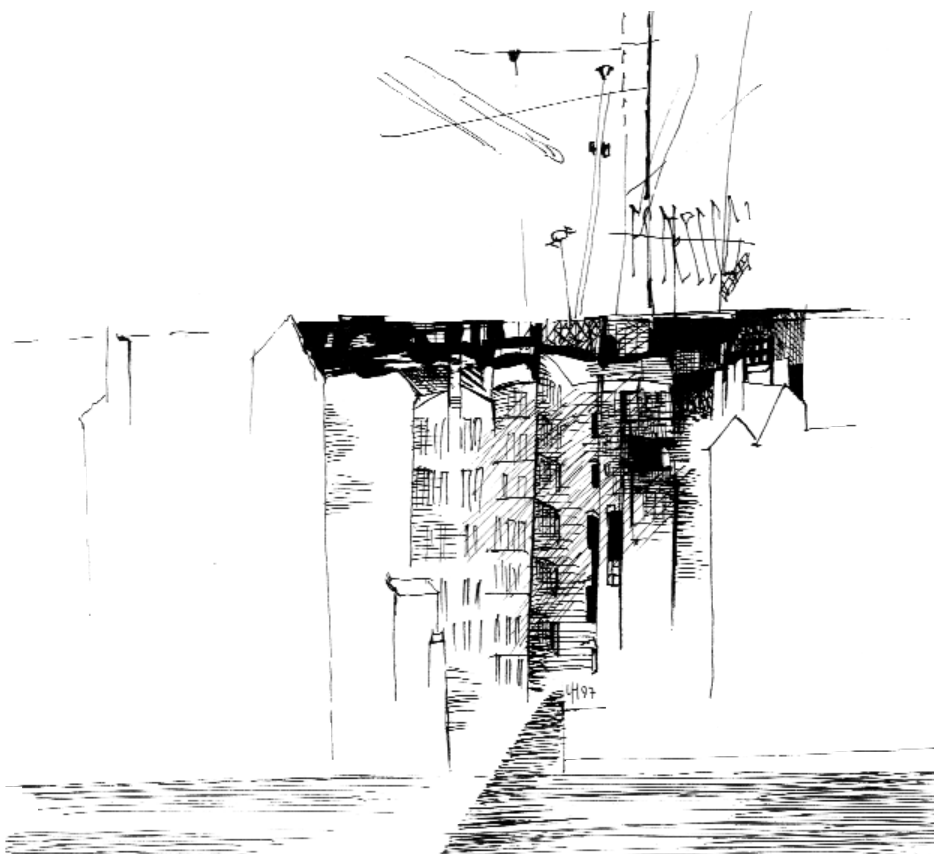
Rodu Chotků bylo také dáno podílet se na ukončení císařské historie rodu Habsburků. Hraběnka Žofie z Chotkova a Vojnina (1868 - 1914) byla zastřelena spolu s manželem, dědicem císařství, v Sarajevu. Její smrt je ve světle velkých politických změn připomínána jen stíhově. Šňatek „krásné Sofie“ s arcivévodou byl navíc rodově nevhodný, morganatický, a dvorská společnost na to nezapomněla ani po smrti. Mezi nobilitou panoval zřejmě dosud nepojmenovaný druh rasismu.

Na vídeňských ulicích došlo prý při pohřbu obou zastřelených k dosud ojedinělé demonstraci šlechty. Nespokojenost vyvolalo malicherné zdůraznění Sofiina „nižšího“ původu na rakvi i katafalku. Pak už, jak známo, byly docela jiné starosti. Takto je Žofie Chotková zapsána v historii jako hezká a vlídná žena, což se o císařovněch obvykle neříká. Poslední člen rodu Chotků, Karel, žil až do roku 1970 v Bavorsku. Jméno však přešlo testamentem Rudolfa Chotka na šlechtický rod s dlouhým italským jménem: Pallavicini - Terlago - Chotek.

Myslím, že nastal čas vrátit se ke zjevení v zelené kápi, které se navzdory všem zjištěným skutečnostem vzpírá jednoznačnému vysvětlení. Proměna císařského diamantu ve vojenský knoflík je tajemstvím pro člověka, pro přírodu však zřejmě ne.

Na kongresech o nevysvětlitelných jevech získalo zjevení mezitím nebyvalý mezinárodní ohlas. Jihoafrická republika v něm vidí předzvěst útluhu v těžbě diamantů a mnoho textilních velmocí se naopak těší na oživení obchodu se svrchníky.

Lýdie Hladíková, kresba



Přibíková zahrada

Ocitne-li se člověk z nějakého důvodu ve svízelné situaci, čte stopy vedoucí k jejímu vyjasnění takřka ve všem, co se kolem něho děje, je ochoten dokonce v zadumání pozorovat kávovou sedlinu na dně šálku. Taková situace má jistě své hlubší motivy a souvislosti, ale ty se objeví až s treštuhodným odstupem, takže je dost místa pro dodatečné úvahy a pochybnosti. Nepoddajný materiál kolem Přibíkovy zahrady se dá nazvat „žádným materiálem“. Z proudu anonymity se vynořil kdysi pouhý název, navíc poměrně obyčejný, na němž nic nepodněcovalo k dalšímu zjišťování a vůbec k tomu, aby byl spánek Přibíkovy zahrady jakkoli probouzen.

Nebýt Svatopluka Čecha, pustila bych Přibíkovu zahradu z hlavy. Chronologicky sice po Svatopluku Čechovi, ale dobou získávání materiálu před ním se objevilo jméno Luboše Jeřábka. Kdo byl JUDr. Luboš Jeřábek? Žil v letech 1864 - 1937. Byl povoláním soudce, pak zemský konzervátor a přednosta památkového úřadu, který podle dobového záznamu „hledal, aby pochybenou, čistě materialistickou a jistě možno užít i slova čistě parcelářskou politikou v jádru města nebylo ublíženo výrobním řemeslnickým a maloobchodnickým vrstvám pražským“. Luboš Jeřábek vydal kromě mnoha jiných knih a článků také v roce 1903 knihu Pražské zahrady a paláce. Kniha je plná oddané služby tématu a jsou v ní místo záplavy věcných informací, na které jsme dnes zvyklí, celé pasáže romantických přírodních popisů. Právě proto snad kniha evokuje prostředí zahrad tak, jako bychom stáli uprostřed nich, i když nevíme přesně, na kterém místě to právě stojíme. Obraz vegetace před sto lety už pro nás není dost směrodatný.

Jako když pátráme po stopách zmizelého sněhu.

Takový osud stihl právě osobitou zahradu Přibíkovu, o níž je jisté jen to, že byla na Petříně. Někde mezi zahradou Lobkovickou, Seminářskou a Strahovským úvalem. Není to pro zvědavce dostatečný důvod k tomu, aby se jí snažil vytrhnout z neznáma? Na činnosti zvané přemítání je právě nejzajímavější to, jakými cestami se moment neurčitosti vkládá do určitého známého celku. O zahradě Přibíkově vím jen to, že byla v roce 1903 na Petříně a že stála za povšimnutí.

V kapitole *Strahovský úval* zmíněné knihy o pražských zahradách a palácích se píše: „Po boku pak tohoto stoletého parku (Lobkovického) vine se menší zahrada Přibíková. Nejkrásnější to snad zahradní enkláva celé Prahy, tvořící střed ohromné této plochy. Od její zeleni intenzivně odráží se žlutá starého obytného stavení rozkošné této samoty.“

Další zmínka je v kapitole Lobkovický palác: „V nejzazším pak zákoutí divočiny té, u samé již zdi strmých schodů k vrcholu Petřína a k »Rozhledně« vedoucích, v části nad Přibíkovou zahradou - věc v Praze nejvzácnější - celé skupiny obrovitých jedlých kaštanů, rozkládajících tu mohutné větve a tmavozelené speřené listy své nad nižšími korunami ostatní lesa houštiny...“

A do třetice delší úryvek z kapitoly Lobkovický palác: „Přikře spadající pěšina vede nás nyní odtud opět podél zdi Přibíkovy zahrady a pak dále znovu do houštin hojně porostlých strání divoké té části rozlehlého parku, po jehož svahu opatrně nyní sestupujeme. (...) Prošedše pak nevelkým loubím vyčnělého středního traktu zámečku, ocitneme se v divoké květinové, ne právě příliš pečlivě pěstné zahrádce. Ohromné terče žlutých slunečnic, nachové pruty slezu, pestré kokardy starodávných jirinek, modré přilby šalounku, bílé pyretrum a zinnie, rudý mák a scabiosy, vše to bez všelického ladu a skladu v divoké, avšak bu-

jící a bujně směsí zdobí ploty zapomenuté zahrady té.“

(Před sto lety se psalo o květinách se skutečnou vášní.) Není jisté, zda se poslední odstavec týká bezprostředně zahrady Přibíkovy, ta je však do barevné hřívosti místa nepochybně vřazena.

Na závěr citací Luboše Jeřábka si ještě dovoluji úryvek z jeho přednášky pro Spolek českých učitelek, v němž promlouvá osobitý tón určený zvláště posluchačkám: „*Jak svůdný je pohled do prastarého jablonového sadu nedaleko starého správcovství vysoko v zahradě Lobkovické, jež jest na samém rozhraní zahrady Přibíkovy. (...) Široké, našedlé zelené koruny starých jabloní, plné zrajícího, v zlatém slunci rdícího se šťavnatého ovoce, sklánějí tu převísle větve své k vysokým travinám svěží, vrženými stíny vlhké a chladné lučiny. (...) Hotová to venkovská idylla ve velkém městě!*“

Celý Petřín se tak optikou Přibíkovy zahrady zdá mnohem slavnostnější než jeho dnešní, byť stále impozantní zjev.

Vztah Luboše Jeřábka k zahradám a vůbec k městské zeleni byl podle slov historika něžný. Knihu Pražské zahrady a paláce věnoval „své choti“. Podle náhodné zmínky se jmenovala Fanča. Objevilo se tu zase skryté spojení ženy se zahradou.

V civilní profesi zemského konzervátora a přednosty památkového úřadu byl Luboš Jeřábek člověk bojovný a nesmlouvavý. Jeho projekty zachránit historické domy ve středu města pro řemeslnické dílny nebyly sice realizovány, ale přispěly k větší účtce a posléze i k uchování několika historických staveb. V roce 1911 navrhl sondy do domů kolem Staroměstské radnice a domu U minuty, neboť se domníval, že v nich jsou starobylé stropy. Můžeme být jenom vděční za to, že měl pravdu. Rozhodně neměl lehkou práci, nikdo tehdy ještě netušil, že historická jádra měst budou předmětem vlastní i mezinárodní ochrany. Nejen proto, že jsou jednoduše stará, ale proto, že v jisté celistvé podobě mohou komunikovat s dneškem. Mohou mapovat ten zvláštní poznávací prostor, který vzniká z rozdílného citění doby.

Doktoru Jeřábkovi se také podařilo ovlivnit některé zákony na ochranu památek. Za první světové války si vysloužil udání pro neloajalitu, protože při rekvizici kovů zachraňoval prý každý sebemenší cínový talířek a konvičku.

Památkáři by mohli jeho činnost vyjmenovat mnohem podrobněji a Fanča Jeřábková by nejspíš mohla povídat věci!

Netroufám si posoudit, zda výrok Luboše Jeřábka zachycený Janem Emlerem v roce 1938 v časopise *Za starou Prahu* má své oprávnění úplné nebo jen částečné: „*Jednou nastane doba, která se těžce prohrěší na pražské vegetaci a na stromoví našeho města.*“ Jistě myšlenka hodná úvahy.

Bájný vrch Petřín je opředen vším, čím může být opředená posvátná hora předků. Už sám jeho název je ponořen do dávné jazykové mlhy a je k němu několik výkladů: Kronikář Kosmas zaznamenává jeho latinský původ od slova petra - skála, petrosus - skalnatý, možné je i pojmenování keltské z historické doby Bójů, Letopisy korutancké zase dávají přednost německému pojmenování podle boha Peruna - Prona, k jehož účtce hořel na Petříně oheň. Některé výklady mluví o Patřínu, to jest strážné hoře, jiné o majiteli vrchu nějakém Petrovi a ještě jiné dokonce o loupežníku Petrovi. Historicky nejspíš je pojmenování latinské, neboť římské legie doputovaly na svých výpravách až do tehdejšího Hercinského lesa uprostřed Čech.

Petřinský oheň podnítil úvahy o staročeském pojmenování hory. Alois Šulc v roce 1926 rozvažuje nad českou kronikou mistra Přibíka Pulkavy z Radenína, napsanou v letech 1374 - 78 na popud Karla Čtvrtého, a cituje z ní stranu 107: „*Rozšafný vojín onen poslušen rozkazu pána svého (knížete Oldřicha), vystoupí o půlnoci na místo vynikající nad městem pražským, Zizi u lidu prostého zvané - locum Zizi vulgariter nominatum - které nyní sluje Strahov ...*“

Podle této zmínky Alois Šulc usuzuje: „*Ježto Strahov jest částí vrchu Petřína, jest míti za to, že v dobách dávných nazýval se celý vrch Petřín vrchem Strahovem, a u lidu obecného vrchem Zizi.*“

Název Zizi se vyslovoval jako Žiži, což souvisí se staroslovanským výrazem pro oheň.

Václav Hájek z Libočan také mluví o hoře Žiži, nazývané tak za knížete Oldřicha, ale zároveň jmenuje i Petřín a Strahov, takže hora Žiži se zřejmě na svém místě objevila proto, aby název Petřína po staročesku komplikovala.

Perunův oheň z vrchu Petřína byl později sublimován do kostelíka svatého Vavřince, protože tento světec „*skrze roští trápení podstoupil*“.

Mezi dobou pohanskou a křesťanskou se prý posvátný oheň na Petříně dlouho udržoval kolem starého dubu a lidé věřili, že v ohni se zjevují a očišťují postavy jejich předků. Přinášeli jim oběti v podobě chleba i jiných užitečných věcí, až křesťanský kníže Boleslav II. dal za námitek a popudlivosti zastánců rituálu oheň uhasit a dub skácet.

Z doložených i nedoložených pověstí o názvu vrchu Petřína se dějinným žerem dostáváme k učenému kronikáři Přibíku Pulkavovi z Radenína. Jinými slovy se dostáváme opět ke jménu Přibík. Podobnost jeho křestního jména s příjmením majitele Přibíkovy zahrady, bylo-li to příjmení

a byl-li to majitel, je tedy čistě náhodná. V krajině pověstí a legend jsou však pro laika skryty všelijaké souvislosti, včetně zjištění, že vrchu Petřín se může říkat Žiži. S nalezenými žárovišti na Petříně souvisí dodnes pojmenování části strahovského pozemku „Peklo“.

Také do jména Přibík je možné se přiměřeně zamotat.

Kromě kronikáře Přibíka Pulkavy z Radenína je v Ottově naučném slovníku zaznamenán ještě v patnáctém až sedmáctém století moravský vladýcký rod Přibíků z Otaslavic, pak Jan Pravoslav Přibík, učitel a spisovatel, který žil v letech 1811 až 1883 v Mníšku a v Praze - Vysočanech. Stopa dalšího Přibíka, Josefa, hudebního skladatele narozeného roku 1855 na Svaté Hoře, se ztrácí v hudebním ovzduší Ruska.

Merkantilním záznamem je prodej domu na Novém Městě panem Přibíkem Jeniškem z Újezda v roce 1623.

V pražském telefonním seznamu z roku 1995 je Přibíků - žen i mužů - celkem dvacet devět.

Pátrání po majiteli Přibíkovy zahrady je tedy spíš jazykově ozdobné než věcné. Těžko by některý z uvedených paní a pánů Přibíků věděl o své bývalé či budoucí zahradě na Petříně. Nemusím být tedy příliš úzkostlivá při jejím současném umístování.

Zalíbila se mi nevelká plošina nad Lobkovickou zahradou, která se svažuje do zahrady Seminářské a na níž stojí menší žlutý domek s blízkou studánkou Petřínkou. Místo vypadá venkovsky, je obklopeno starými ovocnými stromy a záplava hřívivých barev divoké květinové zahrady mu doslova chybí do krásy...

Škoda, že Přibíková zahrada se už konečně usadila. Nemůže se toulat po Petříně a vytvářet atmosféru. Ale proč by nemohla?

Podle pravidel duality se může Přibíková zahrada chovat někdy jako zahrada a někdy jako nálada.

(...) „*v panenském půvabu venkovského sadu ovocného, jen zahradníci Přírodou ošetřovaného, bujela toliko svěží trávou, protkanou zlatem pampelišek a pestrými shluky divokého kvítí ve stínu rozložitých kvetoucích stromů, tu řídčeji, tam hustěji sdrúžených po širé stráni, výše a výše až tam, kde před hořejší ohradou, již na blízkou petřínského kostelíčka, ovocné stromoví ustupovalo lesnímu. (...)*“ Slova Svatopluka Čecha hoří obdivem k Petřínu a tentokrát k Seminářské zahradě v autobiografickém díle z roku 1893 nazvaném „Druhý květ“.

Ptám se, zda je nutné dodávat k Přibíkové zahradě nějaké další snové příběhy, ona sama se zdá být přece snem.



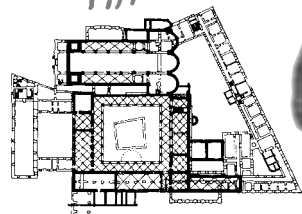
Lýdie Hladíková, kresba

Jakmile je něco

zaevidováno,

už je to

nevyhoditelné



Strahovský klášter

Rozhovor s vedoucí literárního archivu PNP Naděždou Macurovou

Literární archiv se utvářel od dvacátých let minulého století jako součást knihovny Národního muzea. V roce 1953 byl z prostorových důvodů přestěhován do strahovského kláštera premonstrátů, kde sousedil s Památkou národního písemnictví, založeným v témže roce. S touto institucí literární archiv splynul v roce 1964, kdy se statutárně odpojil od Národního muzea a stal se jedním ze sbírkotvorných oddělení PNP. Naděžda Macurová je vedoucí literárního archivu od ledna 1997.

V rozhovoru pro časopis Grant sis tak trochu stěžovala, že jak veřejnost, tak příslušné kompetentní orgány nepřikládají literárnímu archivu a Památku vůbec takový význam, jaký by si jeho bohaté literární sbírky zasloužily. Návštěvník archivu je na první pohled zaražen chudým vybavením a zanedbaným prostorem, ve kterém zaměstnanci archivu pracují, poskytují konzultace a přijímají případné dárce písemností. Snažíš se z titulu své funkce vedoucí literárního archivu proti tomu nějak bojovat? Má archiv nějaké možnosti prezentovat se širší kulturní veřejnosti (kromě např. pravidelné strany ve Tvaru)? Snaží se Památka vyvíjet nějaké „public relations“, jak se to mu teď říká?

Prosadit informace o Památce do médií usiluje především ředitelka dr. Wolfová, ovšem seznamovat veřejnost s komplexem všech problémových okruhů (připomínám např. rekonstrukci letohrádku Hvězda) a především s množstvím údajů a dat, které Památka představuje, není nikterak snadné, protože žurnalisté mají tendenci zjednodušovat, což často vede k šíření nepřesností. Úkolem popularizovat činnost literárního archivu a ostatních sbírkotvorných oddělení je v Památce pověřen Útvar pro prezentaci sbírek. Přípravuje výtvarná řešení a instalace výstav, pořádá kulturní programy v sálu Boženy Němcové, zajišťuje plakáty, vydávání a distribuci sborníků a všech propagačních tiskovin pro veřejnost. Nejvýraznějším způsobem prezentace PNP v současnosti je právě probíhající výstava přírůstků, které literární archiv a ostatní sbírkotvorná oddělení získaly v období posledních pěti let. Působnost tohoto propagačního útvaru, ostatně jako celého Památníku, však je blokována nedostatkem financí, který způsobuje, že všechny tyto popularizační akce (výstavy, literární večery, publikační činnost) musely být radikálně omezeny. V roz-

počtu PNP na tento rok nejsou peníze ani na vydání sborníku Literární archiv, takže pokud neseženeme sponzora, může se stát, že sborník, který vychází pravidelně od roku 1966, zůstane letos jen v rukopise.

My jako archiv se můžeme prezentovat jen vlastní prací: poskytujeme poradenské a výpůjční služby a informujeme badatelskou veřejnost o nově zpřístupněných údajích, které usnadňují orientaci v našich sbírkách. Konkrétně to znamená, že rozesíláme na různá humanitní pracoviště doma i v zahraničí nabídkové listy našich sborníků a inventářů zpracovaných fondů. Problém je, že sám charakter naší práce se příliš nehodí do světa „public relations“. Opečovávaní a zpracování sbírek je sice činnost nanejvýš zajímavá a odborně náročná, ale pro veřejnost poměrně neatraktivní. Těžko můžeme někomu detailně vyprávět, jaké máme problémy se zpracováním Ottova slovníku naučného, se záchranou značně poškozeného fondu Ladislava Klímy či fotoarchivu Josefa Váchala, jakým způsobem se ošetřují archiválie, jak složité je získávat vzácné přírůstky apod. Zájem se snažíme vzbuzovat připomínkou pokladů, které jsou v literárním archivu uloženy, jmen, jako jsou Němcová, Mácha, Palacký, Havlíček, Neruda, Vrchlický, Jirásek, Hašek, Čapek, Werich atd. Všechna tato jména neustále omíláme především v žebrevých dopisech, které rozesíláme různým firmám s prosbou o sponzorskou spolupráci. Příznačné ovšem je, že na příklad na dopisy prosící o podporu národních literárních sbírek, které jsme rozeslali koncem minulého roku a v březnu tohoto roku, zareagovala jen jedna firma, a to nikoliv česká, ale německý AGA GAS. Smutné, že? O to víc si ceníme sponzorů českých, k nimž patří pan prezident Václav Havel, Komerční banka, tiskárna Libertas aj., a pak především samotní dárci fondů, jejichž jména uvádí čestná tabule v vchodu již zmíněné výstavy přírůstků. Ale abych se

vrátila k tvé otázce působení na veřejnost. Literární archiv proniká k veřejnosti prostředkovně - v badatelských výstupech, vědeckých státech i popularizačních článcích, v rozhlasových a televizních literárních pořadech, v různých výstavách doma i v zahraničí, které čerpají z našich archivních materiálů. Práce archivářů-kurátorů se promítá do všech těchto věcí, ale nenápadně, podepsán je pod nimi vždy někdo jiný. Asi by stálo za úvahu vyjít z tohoto příšeří archivu a snažit se více prosazovat vlastními publikacemi a aktivitami. To musím za pracovníky archivu sebekriticky přiznat.

Kdo je badatel? Stačí, když někdo přijde a řekne: já jsem badatel, pusťte mě dovnitř?

Ne, tak to nefunguje. Badatel je ten, kdo pracuje pro nějakou instituci, kterou uvede v badatelském listu včetně přesného vymezení svého badatelského úkolu, ať už vědeckého nebo publicistického. Pokud je to soukromník, který sleduje pouze vlastní zájmy, musí důvody svého přístupu k archiváliím objasnit v písemné žádosti, kterou posoudíme a rozhodneme, zda a za jakých podmínek ho do fondů pustíme či nikoliv. Přístupnost k materiálům je odstupňována a má svá pravidla, která jsou upřesněna v badatelském řádu. Obecně platí, že archiválie žijících osob nebo do třiceti let po úmrtí půjčujeme jen s písemným svolením původce fondu nebo jeho dědiců. Kromě toho u některých fondů dodržujeme zvláštní výpůjční režim podle individuálních přání jejich zůstavitelů: např. určitý úsek pozůstalosti, nejčastěji korespondence, může být zapečetěn a zpřístupněn po uplynutí určité doby apod.

Takže i poslední vůli takto respektujete...

Ano, to je naprosto nezbytné, protože jinak by archiv ztratil jakoukoliv důvěryhodnost a třeba by sem pak archiválie nikdo nechtěl dávat.

„Ochranná lhůta“ třiceti let vám tedy dává dostatek času fondy zpracovat?

Zpracování fondu je práce časově náročná. Zpracovat například takový stokartonný fond může trvat několik let. Při obrovském rozsahu našich sbírek a omezeném množství archivářů zaměstnaných v archivu by bylo iluzorní předpokládat, že všechny fondy starší 30 let jsou zpracovány. Sbírkové se stále rozrůstají, jenom počet přírůstků za poslední tři roky činí zhruba 350 000 archivních jednotek. Při výběru ke zpracování se řídíme spíše důležitostí než stářím pozůstalosti. Upřednostňujeme ty archiválie, které patří ke zlatému fondu národního pí-

semnictví a u nichž lze předpokládat vyšší badatelský zájem. V současnosti jsou ve zpracování pozůstalosti - jmenuji namátkou jen ty větší - Vladimíra Holana, Jana Zrzavého, T. R. Fielda, Zdeňka Kalisty, Ladislava Fukse, Jana Weisse, Jaroslava Havlíčka, Zdeňka Kratochvíla, Čeňka Zírba, rozsáhlý fond Ottova nakladatelství a další. Z celkového počtu cca 1850 fondů uložených v literárním archivu je dosud něco málo přes 800 fondů zpracováno. Z těch větších fondů, jejichž zpracování bylo v poslední době ukončeno, zmíním alespoň velmi cennou pozůstalost Karla Čapka. Pro zefektivnění práce bychom potřebovali větší prostory, více zaměstnanců a možnost nabídnout jim vyšší platy. Připadá mi od státu neetické a vůči kulturní paměti této země přehlíživé, že vysokoškolsky vzdělané odborníky starající se o národní literární památky nutí zápasit o holou existenci.

Dá se říci, o které osobnosti, případně o které období je největší zájem právě teď, v současné době? Existují v tomto směru vysloveně „módní vlny“?

To se pochopitelně proměňuje - letos má například výročí František Palacký a Egon Erwin Kisch, což se projevuje velkým množstvím výpůjček z jejich fondů. Ale průběžně je značný zájem o obrození, o období moderny a také o témata vztahová, především o oblast česko-německých a česko-ruských kulturních vztahů do roku 1938. Jinak pomineme-li velké osobnosti 19. století, patří mezi tradiční badatelské hity třeba Karel Hlaváček, Franz Kafka a F. X. Šalda. Také úspěšná výstava o Zdeňce Braunerové, jejíž pozůstalost, včetně rozsáhlé korespondence podchycující široký umělecký okruh, je u nás uložena, vedla k vzrůstu zájmu o tuto osobnost. Už tím, že určitý okruh lidí připravuje výstavu, začne se o daném tématu více mluvit.

Pokud jde o kulatá výročí (což jsou předvídatelné „spouštěče“ zájmu), čelíte jim tak, že zařadíte tyto fondy do zpracovatelského plánu?

V těchto případech jde většinou o významné představitele českých literárních dějin a jejich fondy už převážně zpracovány jsou. Spíše se na nápor zájmu badatelů připravujeme tak, že zjistíme, zda jsou archiválie v pořádku, případně se snažíme je nějak dále ošetřit a zabezpečit (např. jsme s finančním přispěním Nadace Českého literárního fondu nechali některé listy z pozůstalosti Palackého chemicky odkyselit a celý fond jsme přesunuli do nekyselých desek). Naše přípravy jsou samozřejmě také závislé na financích - těžko můžeme pečovat o archiválie, když jsme třeba v letoš-

ním roce z rozpočtu MK ČR nedostali na restaurování ani korunu.

Také finanční prostředky na nákup přírůstků jsou nejspíš omezené, takže si asi musíte vybírat, do čeho investovat a do čeho nikoliv. Podle jakých kritérií si vybíráte?

Finance na nákup jsou skutečně minimální, což paradoxně zjednodušuje naše kritéria výběru. Samozřejmě že trh s archiváliemi existuje, ale na něm my s našimi finančními možnostmi nemáme šanci uspět. Naše taktika je, že se snažíme přesvědčit toho, kdo nám nějaké archiválie nabízí, aby nám je předal za symbolickou cenu nebo v ideálním případě darem. Argumentujeme tím, že u nás jsou podmínky pro uložení písemností přece jen lepší než někde na půdě či ve sklepech a že budou zpracovány a posléze zpřístupněny badatelské veřejnosti, což je nejlepší služba, jaká zůstaviteli fondu může být poskytnuta. A naštěstí i v dnešní době se pořád ještě najdou lidé, kteří oželi peníze, které by pravděpodobně dostali v antikvariátech, a uvědomí si, že pro naši kulturu je nenahraditelná ztráta, když se vzácná pozůstalost rozpustí po jednotlivcích. V posledních letech se nám podařilo získat darem velké množství fantastických archiválií, z té zhruba stovky položek uvedu alespoň fondy či části fondů Jana Čepa, Jakuba Demla, Eugena Brikcia, Bohumily Grögerové, Josefa Hiršala, Zbyňka Havlíčka, Emila Juliše, Václava Kaplického, Ladislava Klímy, Františka Langra, Vladimíra Mikoláška, Ladislava Mňáčka, Františka Kozíka, Karla Pecky, Milády Součkové... Jména všech dárců si mohou návštěvníci přečíst na naší výstavě přírůstků. Samozřejmě se vyskytnou případy, kdy s touto taktikou nepochodíme. Většinou je to tam, kde prodávající nemá k původci bezprostřední vztah a archiválie je pro něho jen zboží. Skoro by se to dalo formulovat jako pravidlo: Čím méně jim na autorovi záleží, tím více za jeho pozůstalost chtějí peníze, proto nabízejí archiválie přednostně antikvariátům a ty se teprve s návrhem patřičné sumy obracejí na nás. V tom případě nám většinou nezbyvá, než s hořkostí v srdci nabídku odmítnout.

Může být konkrétní?

Už jsem o tom při nějaké příležitosti mluvila, ale je to skutečně takový flagrantní případ: Nedávno jsme dostali z jednoho antikvariátu nabídku 23 intimních dopisů T. G. Masaryka v ceně 450 000 Kč. To je cena neslychaně nadsazená i na českém trhu s archiváliemi. Takže je pravděpodobné, že Masarykovy dopisy skončí někde v zahraničí. Některé tyto případy se nám podaří vyřešit pomocí sponzorů - zmíním alespoň vzácný rukopis Máchovy Pouti krkonošské, který se záhadným způsobem objevil v jednom antikvariátu a na jehož koupi Památníku přispěla Komerční banka.

Likvidují se u vás také nějaké méně významné dokumenty (předpokládám, že prostoru ani peněz na ošetřování archiválií není nazbyt), anebo skutečně pietně uchovávané úplně všechno, co kdy do archivu vlétlo?

To je podivná otázka: Představa autora, který sem donese své poklady s tím, že je možná za deset let vynešeme do popelnice, protože tu na ně nebude místo, je velmi zábavná. Ale tak to není. Jakmile je něco zaevidováno, už je to nevyhoditelné a my jsme povinni to uchovat pro budoucnost. Při zpracování fondu se může stát, že se tam objeví tzv. salát - tedy věci, které zpracovatel navrhne ke skartaci, duplikáty tisků, výstřížků apod. Ale i skartace má svá přísná pravidla, kterými se musíme řídit.

Pokud jde o depozitní prostory, to je skutečný problém, který musí Památník trvale řešit. Literární archiv má jeden depozitář v místě sídla Památníku na Strahově a druhý, podstatně větší, na zámku ve Starých Hradech, kde jsou uloženy zhruba tři čtvrtiny našich sbírek. Ale už i tam začínají hrozit potíže s místem, protože archiválie stále přibývají. Naštěstí máme s obecním úřadem Starých Hradů výborné vztahy. Kromě archivu má v zámku depozitář také

Oddělení uměleckých sbírek a veřejnosti jsou tam zpřístupněny stále expozice tří pracoven českých spisovatelů, Elišky Krásnohorské, Jaroslava Vrchlického a Aloise Jiráska. Obec nám v současnosti nabízí právě rekonstruovaný objekt v předzámčí, čímž Památníku velmi pomáhá s řešením prostorových problémů. Doufáme, že se od příštího roku finanční situace Památníku vylepší natolik, abychom si mohli tyto nové prostory pronajmout.

To je pěkné, že si obec Staré Hradky význam vaší instituce uvědomuje a snaží se vám vyjít vstříc. A co mnohem větší a patrně i mocnější město Praha?

Obec Staré Hradky je hrdá na to, že má na svém území Památník národního písemnictví, protože si je vědoma toho, že se tím prestiž obce zvyšuje. Navíc správce našeho depozitáře a vedoucí celého detašovaného pracoviště Karol Bílek je archivářský fanatik a neúnavný propagátor regionálních kulturních tradic - vydává pravidelně Listy starohradské kroniky a ve spolupráci s obecním úřadem se angažuje v aktivitách místní Umělecké osvěty, která pořádá v prostorách zámku pravidelné výstavy a literární pořady, za nimiž se sjíždějí lidé z širokého okolí. Jen za minulý rok vykazují Staré Hradky takřka 4500 návštěvníků, přičemž v tomto množství nejsou započteny návštěvy badatelské. Městu Praze zřejmě jeho vlastní prestiž připadá už tak dost veliká, takže se o Památník a jeho literární archiv nijak zvlášť nechvěje. Patrně vychází z toho, že v Praze máme svého zřizovatele, ministerstvo kultury, a je o nás tudíž postaráno.

Ve vašich sbírkách je přece i velké množství pragensií. Jeví Praha zájem pomoci například finančně při restaurování těchto materiálů apod.?

To je dobrý nápad. Vypracujeme pár projektů na ošetření našich pragensií a obrátíme se na pražský magistrát. Třeba to vyjde. Pragensia se nacházejí ve fondech jednotlivých autorů - jen si vezmi, v kolika dílech české literatury je Praha tematizována. Máme také rozsáhlou sbírku pohlednic, mezi nimiž jednu z podstatných položek tvoří Praha. Místopis Prahy je bohatě zastoupen i v našem fotoarchivu - můžu jmenovat z těch větších alespoň sbírku pražských záběrů ve fondech Ottava nakladatelství či Melantrichu, velmi cenná je fotografická pozůstalost Jana Posselta, v níž je více než 600 negativů se záběry Prahy 20. a 30. let, atd. Samostatná sbírka pragensií je uložena v našem výstřížkovém archivu - obsahuje výstřížky fotoreprodukcí z tisku a hesla týkající se pražských motivů. Je pravda, že spisovatelé pro Prahu a její věhlas udělali hodně, Praha by mohla taky něco udělat pro ně.

Objevují se už v nových přírůstcích, tj. v nově získaných fondech, diskety?

To je zajímavý problém, který právě začínáme řešit. Konkrétně se teď týká pozůstalosti Karla Kyncl, kterou bychom velmi rádi získali. Když jsme ji byli na pozvání paní Kynclové obhlédnout, ukázalo se, že obsahuje kolem pěti tisíc disket. Disketa je velmi neseriózní archivní materiál a teprve musí být z odborného archivářského hlediska posouzeno, co s ní. Zatím nevidíme jiné řešení, než všechny texty z disket přepálit na kompaktní disk - i když i tato metoda je diskutabilní.

Diskety zřejmě nepřinášejí pouze problémy technické (tj. že jsou jako nosiče náchylné k poškozování), ale i morální - asi se v některých případech i těžko prokazuje autorství jednotlivých textů na disketě...

Navíc by se ani nemohly půjčovat badatelům, protože není problém na nich cokoliv přepsat anebo vymazat. A i kdyby se dělaly kopie, pro každého badatele by se musela pořídit nová, protože kopie už jednou půjčená by byla nevěrohodná.

Jak se tento problém řeší v zahraničí?

Tento problém se v současnosti otevírá před všemi archivy. Z hlediska archivního

zpracování je odborným garantem literárního archivu Archivní správa ministerstva vnitra. A zrovna nedávno jsem o této problematice hovořila s naším konzultantem v záležitostech archivářských v souvislosti s dokumentací fondů, které jsou uznány za kulturní památku. Fond uznáný za kulturní památku totiž musí být zdokumentován, protože originální materiály nesmějí být půjčovány badatelům. Zatím se jako osvědčená technika používá mikrofilm. Mikrofilmovány jsou také archiválie ohrožené, výjimečně vzácné apod. Problém je ovšem v tom, že my si dáváme archiválie mikrofilmovat externě - nyní se to týká například ohroženého fondu Ladislava Klímy, který psal svá díla obyčejnou tužkou na tenký průklepový papír. (Mimochodem převod na mikrofilmy právě této pozůstalosti financuje dar Václava Havla.) Ale vleče se to už dva roky, přestože jde zhruba jen o čtyři tisíce listů. Národní knihovna, která to pro nás dělá, přerušila na určitou dobu práci, protože neměla materiál. To jsou takové téměř absurdní záležitosti. Jelikož kulturní památky musí být zdokumentovány v určitém časovém termínu, navrhla jsem, abychom fondy prohlášené za kulturní památku dokumentovali na scanneru. Ale bylo mi řečeno, že bohužel dokumenty pořízené prostřednictvím scanneru nejsou podle obecněho archivářského úzu důvěryhodnými kopiemi.

Co je z hlediska archivářů špatné na scanneru?

Hlavní argument je ten, že se technika velmi rychle vyvíjí. Mohlo by se tedy stát, že za pár let už programy nebudou kompatibilní s dnešními, a co bychom si počali s nějakými nascannovanými disky, které by nebylo možné přečíst? Já se naopak domnívám, že vývoj techniky musí jít tak, aby všechno předešlé kompatibilní bylo. Jedna z nejdůležitějších archivářských vizí je ta, že se veškerá naše novodobá kulturní paměť přesune na počítače, a ty poté, co všechno spolknou, umlknou a paměť zanikne.

Takže tato teze je vlastně pregnantním vyjádřením důvodů, proč se archiváři brání všem nosičům, které nějak souvisí s počítači a elektronickou pamětí?

Nedůvěra pramení také z toho, že s elektronickými nosiči nejsou dostatečné zkušenosti: neví se dokonce ani to, jak dalece tyto materiály odolávají času - výpočetní technika je z našeho hlediska velice mladá. Archiváři jsou si vědomi obrovské odpovědnosti za svěšené dokumenty, a je tedy celkem na místě, že nedůvěřují ničemu, co není prověřeno časem.

Nelze však říci, že bychom se bránili využití počítačové techniky, která naopak může nesmírně zjednodušit práci s archivními informacemi a výrazně usnadnit badatelům orientaci v našich sbírkách. V tomto roce jsme zahájili práce na tříletém projektu, financovaném Grantovou agenturou ČR. Cílem úkolu je převést na CD-ROM všechny údaje, které jsou u nás k dispozici ve formě soupisů a karet. Projekt znamená zásadní revizi všech našich dat a ve svém výstupu bude představovat nový, snadno aktualizovatelný způsob evidence. Jak přínosné je pro badatele soustředění všech dosud rozptýlených údajů do uceleného systému, není třeba zdůrazňovat. Ale z hlediska archivářského je to neověřená technika, která může být zpracovateli fondů přijímána jen jako metodická pomůcka. V žádném případě to neznamená, že přestaneme vyplňovat karty a kartotéku spálíme.

Všimla jsem si, že také mocně budete videotéku - téměř na všech akcích, které nějak souvisí s literaturou (konference, besedy, bitovská setkání atd.), je přítomen váš agent Kotyč s videokamerou. Jsou i tyto materiály přístupny badatelům? Mají o ně zájem, anebo tyto aktivity chápete spíše jako investici do budoucnosti?

Připomínám, že k naší videotéce patří i fonotéka, v níž jsou převážně zvukové dokumenty získané z archivu Československého rozhlasu. Tvoří ji audiozáznamy roz-

hovorů a jiných projevů českých spisovatelů od 30. do konce 60. let (máme zaznamenané hlasy E. Basse, bří Čapků, J. Durycha, F. Halase, J. Hory, F. Hrubína, M. Majerové, F. X. Šaldy, V. Vančury, J. Voskovce a zhruba tři desítky dalších osobností).

Oproti tomu historie videotéky je velmi nedávná. V roce 1989 si PNP nechal udělat několik videozáznamů na zakázku (L. Fuks, J. Foglar, F. Kozík a další). Na tomto základě začala vznikat od roku 1990 naše vlastní videotéka díky osobní energii Petra Kotyky, který je vedoucím akvizičního úseku literárního archivu. Lze ji rozdělit do několika tematických okruhů - na vystoupení tvůrců, autorská čtení a přednášky, na rozhovory s jednotlivými osobnostmi přímo pro literární archiv, na pořady a konference, vystoupení tvůrčích skupin, případně autorských okruhů kolem časopisů, na záznamy vzpomínek rodiny, přátel a spolupracovníků. Rejstřík jmen vyskytujících se v našem videoarchivu je tak rozsáhlý, že bys v něm jen výjimečně postrádala nějakou významnou osobnost současného kulturního života. Videozáznamy jsou samozřejmě přístupné badatelům, kteří si je mohou nechat promítnout přímo v archivu, ale je fakt, že s nimi zatím nejsou příliš zvyklí pracovat. Práce s videozáznamy je navíc blokována tím, že jde většinou o žijící osobnosti a my můžeme snímky promítat jen s jejich svolením. Je škoda, že přírůstky pro audio a videoarchiv v současné době stagnují, protože nejsou peníze na poměrně drahý videomateriál - o tom, že bychom potřebovali novou videokameru, ani nemluvě. Situaci snad vyřeší nová doložka naší smlouvy pro reprodukci archivních materiálů v televizních a rozhlasových pořadech, podle níž jsou pořadatelé povinni jeden audio či videozáznam odevzdat literárnímu archivu. Není sporu, že videotéka je především investicí do budoucnosti.

Neodpustím si na závěr jednu otázku osobní - ty ses koncem roku 1996 téměř ze dne na den přesunula z redakce literárního časopisu (Tvaru, ale předtím jsi byla také šéfredaktorkou Inicial), tj. z míst současného „netříděného“ a „nehygienického“ literárního ruchu do archivu - tj. do míst literárně sakrálních, kde se opečovává a balzamuje literární historie a autoři, jejichž život a dílo je již většinou uzavřeno. Co tě na tomto novém prostředí tolik uchvátilo? Nestýská se ti po živých básnících, kritikách a podobné zvěři?

Možná že kdybych se teď vrátila k redaktorské práci a znovu vstoupila do toho literárního rejdiště, dívala bych se na všechno s mnohem větší pietou, protože teprve teď si uvědomuji, že každý detail může z časové perspektivy nabýt na velkém významu. Ale nedá se říci, že by tady nebyl živý literární ruch. Denně zodpovídáme badatelské dotazy, řešíme problémy, které s literaturou bezprostředně souvisejí. Myslím, že v archivu člověk dozraje a zklidní se, protože jakoby přijímá moudrost a zkušenosti ukryté v našich krabicích. Archiv mi také nabídl mnohem intimnější kontakt s literaturou než práce v redakci. Vždycky mě zaujme, když čtu nějakou korespondenci, v níž se pisatel svěřuje s nejružnějšími útrapami, nebo když třeba nějaký velikán české literatury naprosto hloupě a trapně pomlouvá svou hospodyně... Najednou se ti lidé jeví úplně jinak, než jak je známe z oficiálních interpretací, a hned je musíš mít mnohem raději. Ale nejde jen o jejich lidskou stránku, archiválie jsou nejspolehlivějším historiografickým pramenem pro poznání tvůrčího zaměření a vývoje té které osobnosti. Když někdo vydá monografii a já vím, že její autor se po celou dobu v archivu neukázal, je mi jasné, že sotva přijde s něčím novým, protože vychází jen z publikovaných materiálů. V tom je archiv nezastupitelný. A propos - Tvar letos vstoupil do svého devátého ročníku, myslím, že se brzo začneme zajímat o váš redakční archiv. Jak znám ten „tvůrčí kvas“, mohlo by se klidně stát, že literární skvosty v návalu vášně odevzdáte plamenům, a to by vám dějiny neodpustily.

Připravila BOŽENA SPRÁVCOVÁ

Keplerův dopis důvěrníku císaře Rudolfa II.



Philipp van der Bossche, Johannes Wechter, „Tzv. Sadelerův pohled na Prahu“, 1606

Velikonoce 1611 (bez oslovení i dalších údajů; Velikonoční neděle připadla na 3. duben 1611 podle gregoriánského kalendáře - pozn. V. Č.)

Protože jsi císaři oddán, piši ti o to upřímněji, jelikož nejen tvá pověst, ale i to, co jsem slyšel a viděl já, ti bude užitečné.

Ve včerejším rozhovoru jsem se stručně zmínil, že astrologie může našemu monarchovi hrozně uškodit, kdyby se některému úlisnému hvězdopřavci zachtělo pohrávat si s lidskou lehkomyšlností. A já se zase snažím, aby tím náš císař nebyl postižen. Ten je až příliš lehkomyšlný, a jakmile uslyší o předpovědi onoho Francouze, bude jí přikládat neúměrně velkou váhu. Tvým úkolem jakožto císařova poradce je dohlédnout, aby mu to neškodilo. Jistě chápeš, že když k úspěchu nejsou žádné předpoklady, je víra v něj pouhá ješitnost přinášející zmar. Jsem si téměř jistý, že zvěsti o oné předpovědi již pronikly k císařovu sluchu.

Věř mi, že běžné astrologie lze snadno použít k zalíbení se oběma stranám. Já si však myslím, že nejen běžná astrologie, ale i ta, která pracuje v souladu s přirozeným během světa, nesmí mít za žádnou cenu vliv na závažná rozhodnutí. (Onoho druhu - nárazka na něco, co se asi tou dobou mělo projednávat.) Neobracím se na tebe proto, že bys to snad potřeboval vědět k pozorování na slavnostních zasedáních rady. Víím přece, že se tam na základě takovýchto předpokladů nic neprojednává. Nebezpečí totiž číhá jinde, ve skrytu jako liška a při usínání na lůžku našeptává do duše. Příležitostně to potom nastrojí tak, že někdo, koho pobláznila, některé z jejích vemlouvání přednese na zasedání, aniž by si byl vědom příčiny.

Stranám císaři nepřátelským jsem na požádání vysvětlil, co praví hvězdy, leč nikoli konstelace, jež mají skutečný význam, nýbrž ony, které dokážou vyděsit důvěřivce: totiž že císař bude dlouho živ a že nemá žádné špatné direkce, revoluce a zatmění, neb ty pominuly před rokem, dvěma a třemi. Naproti tomu jsem předpovídal hrozný nezdár Matyášovi, protože Saturn mu přechází Slunce v radixu a v místě jeho Slunce vytvoří velkou opozici s Jupiterem. To jsem řekl císařovým nepřátelům. I kdyby jim to nenahnalo strach, alespoň jim to nedá žádnou naději. Císaři bych to však raději nesdělával,

protože to podle mého soudu nemá za tak veliký význam, aby se na to dalo spolehnout. Mnohem více se obávám, že by výklad císaře ukolébál, až by nakonec pominul pozemské možnosti, které nabízejí knížata císaři věrná. Tím by mu astrologie uškodila ještě více než dosud.

Naopak ti prozradím, neb jsi císařův důvěrník, co bych Matyášovi a Čechům nikdy neřekl; totiž co ohledně spolupůsobení hvězd v této zmatené situaci na základě rozumné astrologie pokládám za závažné, i když na druhou stranu nechci, aby se na to někdo spoléhal, a přitom přehlédl, co má po ruce zde na zemi.

Matyáš má velmi špatné direkce už za sebou. V roce 1566: Luny v kvadratuře k Saturnovi, v roce 1595: Saturna ke Slunci. To odpovídá jeho osudu. V roce 1594 (což je velmi jisté, ale více se z hvězd vyčíst nedá) se mu vedlo špatně, a sice na ostrově u (musíme zložitit, kde je Striginium a Jaurinium ???).

V roce 1589 se medium coeli posunulo do opozice se Saturnem, v letech 1605/06 Slunce do opozice s Martem. Tehdy byly v Uhrách nepokoje, vévodové přišli do Prahy a navrhli císaři Matyáše za krále uherského, čímž ho navosť urazili. Od té doby nastaly příznivé direkce a revoluce. V roce 1606: Slunce v trigonu s Martem, 1607 Luna v sextilu s Jupiterem, a v téměř roce nastala direkce media coeli k Martovi. Ta je sice velmi těžká, ale zato silná, jak se prokázalo. V příštím roce nastane direkce media coeli v sextilu s Jupiterem, po ní ascendentu v sextilu s Martem a konečně Jupiter (tranzit) vytvoří konjunkci s ascendentem. Zde se domnívám, alespoň na základě astrologických úvah, že zahraniční záležitosti se budou dařit a k jeho sluchu se donese, že štěstí se odvrátí od císaře a otočí k Matyášovi: oba totiž mají Jupitera v sextilu s Martem a císař se právě za takovéto revoluce ujal vlády. Za jediného a mimořádného nepřítele Matyášova pokládám v budoucnu ledarýmu. I když se Saturn blíží ke Slunci a v jeho bodě vytvoří velkou opozici, totéž postihlo císaře v letech 1593/94. Tehdy vypukla ona strašná válka, z níž císař vyšel vítězně, a v totéž může doufat i Matyáš, protože Jupiter se přibližuje k jeho ascendentu a slibuje štěstí.

Císař má naopak direkce nepříznivé: media coeli k paprskům Venuse a Merkura; Merkura v opozici s bodem, kde se nachází Matyášova Luna. Ascendent je v téměř přesné kvadratuře se Sluncem,

kteří tvoří opozici s Martem v Matyášově nativitě.

Kdyby to spatřil kterýkoli astrolog, začal nad tím hloubat a zároveň měl možnost radit oběma, pak by Matyášovi dodal sebedůvěry, ale císaře by zahnal do úzkých. A na tom, jak už jsem řekl, se nesmí stavět. Vše jsem prozkoumal a napsal ti s úmyslem, že vyvedíš své vlastní závěry, jakou si předpověď onoho Francouze zaslouží důvěru - velkou rozhodně ne. Svůj názor mohu stručně shrnout tak, že astrologie musí zmizet nejen ze senátu, ale i ze srdcí těch, kdo se dnes císaři v dobré vůli snaží radit. A vůbec musí zmizet z císařova obzoru.

Přeložil VÍTĚZSLAV ČÍZEK

K interpretaci Keplerova dopisu důvěrníku Rudolfa II.

Marie Koldinská

Keplerův dopis vyvolává dva okruhy otázek. Jde jednak o totožnost císařova důvěrníka, jednak o dobové souvislosti, na něž Kepler naráží v případě Rudolfa i jeho bratra Matyáše. Pokusím se oba problémy v mezích možností rozkrýt, i když - zvláště u prvního z nich - nelze překročit rovinu pouhých hypotéz.

Z Keplerových nářeků je zřejmé, že adresáta dopisu musíme hledat v okruhu Rudolfových tajných radů. Jejich přesný soupis existuje - a vyloučíme-li z něj osoby, které se otevřeně angažovaly ve prospěch Matyášových zájmů anebo přímo přeběhly na jeho stranu, zůstane nám asi sedm potenciálních Rudolfových důvěrníků. S velkou mírou pravděpodobnosti lze předpokládat, že adresát listu nebyl členem české stavovské obce. Kepler sice mluví o „Čechách“, ale tento výraz v dobovém kontextu označuje daleko spíše představitele domácí politické reprezentace než příslušníky českého národa. Možný okruh adresátů dopisu tedy můžeme zúžit vyloučením osob typu např. Fridricha z Fürstenberka (šlo o šlechtice z původně rakouského rodu, zdomácnělého však v Čechách; zdejší stavovská obec už vnímala tento rod jako svou součást). Přihlédneme-li ještě k výrazně procísařským postojům, které by se od Rudolfova důvěr-

níka daly právem očekávat, zbudou nám z možného okruhu osob pouze dva lidé. Oba byli v inkriminované době - o Velikonočních roku 1611 - v Praze a oba vyvíjeli aktivity v císařův prospěch, i když jejich snahy samozřejmě velmi determinovala Rudolfova pozice, citelně ořesená po trapném fiasku s nešťastným a nedomyšleným vpádem pasovských. Dotyčnými osobami jsou kníže Jindřich Julius Brunšvicko-Wolfenbüttelský a Jan Antonín Barvitius.

První z obou jmenovaných náležel v době vzniku Keplerova dopisu už asi tři roky k nejbližšímu okruhu Rudolfa II. Vliv brunšvického knížete na rozhodnutí tajné rady byl podstatný, neboť stál v této době přímo v jejím čele. V minulosti na sebe upoutal pozornost trochu kontroverzními diplomatickými aktivitami - stavěl se za Rudolfovy zájmy s vehemencí, která příliš nerespektovala politickou realitu. Vyhrčená situace kolem vpádu pasovských jej přiměla například k intenzivním jednáním s procísařsky orientovaným saským vyslancem Pfretschnerem, ale především k přijmutí role prostředníka mezi Rudolfem a Matyášem. Doba napsání Keplerova dopisu nebyla pro Jindřicha Julia zrovna snadná - vyplňoval ji horečnými iniciativami v Rudolfovi prospěch, aby se však přesto nakonec smířil s jeho abdikací - a posléze usiloval alespoň o to, aby měl panovníkův odchod do ústraní důstojnou podobu.

Jindřich Julius se v mnohém blížil ideálu všestranně vzdělaného pozdně renesančního velmože; šlo o člověka literárně nadaného, o milovníka a znalce umění, který dokázal pěstovat svou pověst zhyřalce a prostopášníka se stejným elánem, s jakým okatě podporoval své luteránské souvěrce žijící v Čechách. S Rudolfem jej údajně pojila nejen slabost pro astrologii, ale též zájem o „tajná učení“ obecně. S velkou mírou pravděpodobnosti můžeme předpokládat, že se brunšvický kníže s Janem Keplerem jakožto s císařským matematikem blíže znal. Lze jen spekulovat o tom, zda jejich styky měly pouze formální ráz - ale myslím si, že osobnost typu Jindřicha Julia by si těžko nechala ujít příležitost k důvěrnějším kontaktům s proslulým vzdělavcem. Ztožnění adresáta dopisu s brunšvickým knížetem může zdánlivě zpochybňovat Keplerův nezvykle otevřený, místý až familiární tón. Stavovská přehrada mezi říšským knížetem a učencem v císařských službách však nebyla nepřekonatelná; zájem o společnou věc dokázal divy a bořil i přehradu daleko ostřejších sociálních rozdílů. Dvojnasob to platilo v prostředí Rudolfova dvora. Nemocný Habsburk navazoval zvláště v posledních letech života bližší vztahy nejen s lidmi, kteří jej zasluženě zaujali svým uměleckým nadáním či vzděláním - ale též s pofiderními osobami typu komorníka Kašpara Ruckého či topiče Markerta. Ať už však Jindřich Julius byl či nebyl adresátem Keplerova dopisu, je jisté, že jednání tajné rady pod jeho předsednictvím rozhodně nebyla nevinnou selankou, pasivně respektující Matyášovo vítězství. Proti císařské opozice to záhy pochopila - a Jindřich Julius si mohl v dopise Matyášovi z 6. dubna 1611 už jen rozhořčeně stěžovat, že čeští stavové přímo před Rudolfovy zrakky zatklí členy jeho tajné rady a internovali je na Starém Městě. Brunšvický kníže sice zatčení unikl - nikdo by asi neriskoval takové politické faux pas - ale patrně v té chvíli definitivně pochopil, že „dobrému starému pánovi“, jak Rudolfa označoval, už asi nijak významně nepomůže ani on sám, ani předpovědi hvězd.

Druhým vcelku pravděpodobným adresátem dopisu by mohl být Jan Antonín Barvitius. Pocházel z Belgie, u dvora Rudolfa II. působil už od roku 1589, v roce 1611 zastával funkci sekretáře tajné rady. Papežský nuncijs, podrobně informovaný o poměrech v císařově okolí, hodnotil Barvitia jako muže oddaného katolické věci, leč zbytečně bázlivého a nevybojného. Tyto vlastnosti jej zjevně předurčovaly k tomu, aby byl spíše osobou v pozadí, tahající ze zákulisí za nitky velké politiky. Přes svou oddanost Rudolfovi i Barvitius (stejně jako naprostá většina lidí v panovníkově blízkosti) postupně prozřel a 11. dubna 1611 už přímo

doporučoval císařovu abdikaci a prohlášení Matyáše za českého krále. (Připomeňme, že jen o pět dní dříve došlo k výše zmíněnému zatčení členů tajné rady.) Keplerův dopis byl zřejmě napsán těsně předtím - kolem 3. dubna - a pro skutečnost, že by Barvitiis mohl být jeho adresátem, hovoří několik okolností.

Sekretář Rudolfovy tajné rady patřil k vysoce vzdělaným protagonistům intelektuálního života soudobé Prahy. Měl velmi vstřícný vztah zvláště k básníkům, sám byl literárně činný. Pozice u panovnického dvora mu nabízela četné příležitosti ke kontaktům s předními vzdělanci; Barvitiis se dobře znal s Tychonem Brahe i s Janem Keplerm. Stýkal se i s jednou z nekontroverznějších postav pražského intelektuálního světa - s Brahovým zetěm Františkem Gansnebem Tengenagem z Kampu. Tento muž se z nedůležitého úřadu rady apelačního soudu vyšvihl až na post kancléře pasovského biskupa Leopolda, iniciátora a hlavního aktéra osudného vpádu pasovských pluků do Čech. Leopoldův kancléř sice nepatřil mezi nejobratnější diplomaty, ale jeho intriky a propojení s oddanými Rudolfovy důvěrníky jej po krachu pasovského vpádu přivedly do vězení a na mučidla. Konfliktní vztah mezi Tengenagem a Keplerm je sice znám - ale po vpádu pasovských se oba ocitli na jedné lodi. Vědec v císařských službách a pletichář ve službách Leopoldových měli společný zájem, který byl vlastní i sekretářů tajné rady Barvitiiovi - udělat vše pro to, aby jejich mecenáš vyvázl z prekérní situace s co nejmenšími ztrátami. Keplerův dopis Barvitiiovi (byl-li mu určen) by tak vznikl i pod dojmem Tengenagelova uvěznění. I když císařský matematik neměl nejmenší důvody chovat k Brahovu zeti sympatie, musel jeho drastický osud jen posílit pravděpodobnou společnou touhu Barvitiia a Keplera o nalezení jakéhosi východiska pro nešťastného monarchu.

Tolik tedy k identifikaci tajemného adresáta Keplerova dopisu. V úvahu by samozřejmě připadalo i několik dalších osob - připustíme-li, že Rudolfův důvěrník se mohl ve vyhocených dnech kolem Velikonoc 1611 naoko stavět na Matyášovu stranu anebo maskovat své procísařské postoje zdánlivou pasivitou. („Strany císaři nepřátelské“ ostatně Keplera podle jeho vlastního vyjádření rovněž kontaktovaly.) Ztotožnění Rudolfova důvěrníka s konkrétní osobou bych do budoucna úplně nevylučovala - řada pramenů z této doby je ovšem českým historikům těžko dostupná (mám na mysli např. nevydané zprávy papežských nunciů, uložené ve vatikánském archivu). Autoři Keplerových životopisů z poslední doby (např. Günter Doebel) sice dotyčný dopis znají, ale nanejvýš ho volně parafrázuji. Záhadou tedy zatím zůstává rovněž totožnost onoho francouzského astrologa, jehož neblahé předpovědi Keplera tolik popudily.

Tím se dostávám k druhému okruhu otázek, které Keplerův dopis vyvolává. Pozorovatelé pražských událostí na počátku roku 1611 uvádějí z Rudolfových hvězdopravců jménem pouze Itala Albitia Molleta, kterého označují jako „prvního astrologa Jeho Milosti Císařské“. Molleto údajně předpověděl hrůzy, které se v Praze děly během vpádu pasovských. Záhadný Francouz není znám, ale dopad jeho předpovědi na chorého Habsburka nelze přeceňovat. Zdá se totiž, že se pokořený Rudolf bez ohledu na příznivý či nepříznivý hlas hvězd začal upínat ke konkrétnějším vizím, než jaké mu mohli předestřít jeho astrologové. Zaobíral se přímo plány na fyzickou likvidaci nenáviděného Matyáše - a to takovým způsobem, že se cizí vyslanci při referování o pražských událostech předháněli v líčení bizarních podrobností Rudolfových vražedných záměrů. Drastické, byť nereálné představy sesazeného panovníka vypovídají o hloubce jeho ponížení a současně svědčí o tom, že si Rudolf svou beznadějnou situací uvědomoval. Sebeoptimističtější ani sebeskeptičtější horoskop by asi jeho duševní rozpoložení příliš nezměnil.

Kepler ve svém dopise naráží na „závažná rozhodnutí“, která měla v nejbližších dnech tajná rada projednávat. Mohlo jít



Egidius Sadeler, „Vladislavský sál Pražského hradu“, 1607

poze o jediné - a sice o zvolení nejvhodnější taktiky, kterou by Rudolf uplatnil na sněmu, svolaném na 11. dubna do Prahy. Sněm měl samozřejmě řešit otázku císařovy abdikace a jeho nahrazení Matyášem. Rudolfův odchod do ústraní byl v této chvíli - z hlediska reálné politiky - už jistotou. Keplerova zmínka o „pozemských možnostech, které nabízejí knížata císaři věrná“ může být narážkou na obojetné chování saského kurfiřta. (Právě s jeho vyslancem v těchto dnech horečně jednal kníže Jindřich Julius, jeden z možných adresátů Keplerova dopisu.) Kurfiřt ovšem těžko zamýšlel neochvějně stát za chorým Rudolfem; spíše je pravděpodobné, že svou podporu jeho nástupci nechtěl prodat pod cenou a v tomto smyslu instruoval i svého vyslance, který hrál v Praze velmi dvojakou hru.

Keplerův retrospektivní pohled na Matyášovy minulé nezdarů vykazuje shodu se skutečnými osudy Rudolfova bratra zejména v případě roku 1594. Tento rok Kepler připomíná v souvislosti s Matyášovými neúspěchy „na ostrově“ u lokalit „Strigonium“ a „Jaurinium“ (první je latinské označení pro Ostřihom, resp. Esztergom, druhé pro Ráb, resp. Győr; zmíněný ostrov byl Malý Zitný ostrovem na Dunaji). V uvedeném roce zaujímal Matyáš post vrchního velitele císařské armády v Uhrách, kde o rok dříve (jak Kepler výslovně připomíná) propukla tzv. patnáctiletá válka s Turky. Matyáš se neúspěšně pokusil obléhat právě Ostřihom, která se nalézala v osmanských rukách - avšak podstatně větší fiasko pro něj znamenala ztráta pevnosti Ráb. Důstojník, jehož ustanovil velitelem této veledůležitosti, se po necelých dvou měsících obléhání vzdal Turkům. Zodpovědnost za jeho krok i další nepromyšlené bojové akce přivodily Matyášovi vcelku zasloužené pověst neschopného vojevůdce.

Rok 1595 byl pro Matyáše významný i v pozitivním smyslu. Rudolf II. jej totiž pověřil správou rakouských zemí. Z titulu místodržitelé funkce se Matyáš usídlil ve Vídni, vybudoval si zde vlastní dvůr a získal vytožené mocenské zázemí, které do té

doby tolik postrádal. Keplerm zmiňovaná léta 1605 - 1606 souvisí s mírovými jednáními mezi Habsburky a povstalci sedmihradského magnáta Štěpána Bočkaje. Ta vyústila v kompromisní vídeňský mír, který však Rudolf odmítal potvrdit. Právě tehdy - na schůzce habsburských arcivévodů ve Vídni - byl Matyáš uznán oficiální hlavou rakouského domu namísto Rudolfa. Uherským králem se však stal až po dalším konfliktu s bratrem v roce 1608; v důsledku libeňského míru tehdy získal i vládu v Rakousích a na Moravě, Rudolfovi zůstaly Čechy, Slezsko a obě Lužice.

Keplerův výhled na rok 1612 slibuje Matyášovi úspěch v zahraničních záležitostech. Tomu by odpovídala jeho korunovace římským císařem 24. června ve Frankfurtu nad Mohanem. Zisk císařské koruny byl pro Matyáše spíše Pyrrhovým vítězstvím; ještě tentýž večer jej totiž navštívil španělský vyslanec a dal bezdětnému pětapadesátiletému panovníkovi nepokrytě najevo, že by měl pomýšlet na ustanovení svého nástupce. Od Matyášova bratra se mělo v tomto roce štěstí odvrátit. Kepler se nemýlil; Rudolf II. dokončil už 20. ledna 1612.

V závěru svého dopisu Kepler doporučuje vytěšnit znepokojivé astrologické předpovědi z císařova obzoru. Proziravé doporučení se ovšem stěží mohlo stát realitou; Rudolfovo okolí bylo prosyceno vírou v nejrůznější symbolická zvěstování budoucnosti i v předpovědi hvězd takovou měrou, že si informace o nich vydobily své pevné a nezpochybnované místo i v oficiálních relacích jinak velmi pragmatických diplomatů a politiků. Španělský vyslanec don Baltazar de Zuñiga y Fonesca se ještě v lednu 1611 obsáhle rozepisuje v listě králi Filipovi III. o vlivu astrologie na Rudolfa II. Jen o několik dní dříve, 10. ledna 1611, konstatuje toskánský vyslanec Giuliano Medici, že astrologové prorokují císaři šťastný výsledek jeho snah. Zbývá snad jen dodat, že o pouhý měsíc později obsadilo část Prahy vojsko Leopolda Pasovského a poslední dějství Rudolfova životního dramatu se přiblížilo ke svému neodvratnému konci.

Soft TVAR (41)

Všechna čest a sláva brněnskému Petrovi! Vychází v něm jedna česká beletristická knížka za druhou a v novém edičním plánu na rok 1998 figurují mj. Petr Hrbáč, Václav Kahuda, Martin C. Putna, Oscar Ryba či Pavel Řezníček. Mezitím už tu stačily vyjít i nové knihy Pavla Kolmačky nebo Petra Stančíka alias mj. Odilla. Za tím vším stojí či bude stát nadace vzniklá z iniciativy Martina Pluháčka, která si vytkla obtížný cíl: stát se nejvýznamnější (tzn. nejužitečnější) českou nestátní kulturní nadací. Proč má však nadace přispět i k udělování kuriózní Ceny Ivana Blatného pro „nejlepší české a moravské literární outsidersy“? Podobný stav Blatný za svých literárních časů nikdy nepoznal, dokud nepřišel o rozum - leč budiž. Kéž by se mecenášové hrnuli!

Jenomže nemenší slova chvály si bezpochyby zaslouží rovněž jiné moravské nakladatelství, totiž po dlouhé pauze obnovené, de facto znovuvzkříšené brněnské nakladatelství Vetus Via. V dobách, kdy kdekoliv renomovaná knižní firma devadesátých let hořekuje a lamentuje, škludlí recenzní výtisky a netají se soužením po konzumních publikacích, pokračují ve Vetus Via v první řadě ve svých původních edičních projektech ze začátku desetiletí. Je až neuvěřitelné, nakolik se jim od sklonku loňského roku podařilo přirozeně i gráciálně navázat na místní slavnou tradici - totiž na krásné tisky legendárního Atlantisu, úctyhodné edice krásných tisků J. V. Pojera (1900-1984). Nynější brněnský Atlantis totiž nemá (kromě názvu) s dávnou Pojerovou koncepcí vydávat vybraná, zvláště i cizí literární díla duchovní orientace v ušlechtilé typografické a výtvarné úpravě téměř nic společného.

Ve Vetus Via nyní vyšly především tři menší demlovské tisky. Jako zjevení může po šedesáti letech zapůsobit například próza Cesta k Jihu, v níž Mojmir Trávníček spatřuje kapitolu z nejtemnějšího cyklu Demlovy vyvrženosti a opuštěnosti; vůbec poprvé tu vychází autorův Halucinační, tj. jeho záznamy v zápisníku z let 1948-1960, konečně i Demlův Katolický sen (z roku 1932), první kniha, kterou si umělec vydal vlastním nákladem a která je pokládána demlology za svorník jeho díla. Vydání Demlových Spisů pro veřejnost doposud neexistuje: těž proto díky za tyto edice! - Pravou čtenářskou lahůdkou jsou i překladové tituly z Vetus Via. Teď zde byly vydány mj. prózy R. H. Bensona (poprvé ve Staré Říši 1914) a Unamunova novela Cely muž. Ivan Slavík shromáždil své starší i pozdější převody textů Charlese Peguyho v útlé knížce Tajemství svatých Neviňátek - a další rožinkou z Vetus Via je nové vydání portrétistického veledílka Victora Huga Géniove (v překladu Bohuslava Reynka). Zelenou tu však má i nová česká lyrika, vydávaná mj. v obnovené edici Želetavka, redigované J. E. Fričem: vyšel tu Zdeněk Gába, František Listopad, Josef Suchý...

Sluší a patří se říci, že v nakladatelství Vetus Via jako by ožil nejen duch edice Atlantis, ale i věhlasná tradice staroříšských tisků. Nenápadná hromádka skvostných knížek představuje nakladatelský poklad našich časů, díky němuž znovu smí platit dávná slova Absentes Adsunt - Nepřítomni jsou přítomni.

VLADIMÍR NOVOTNÝ



Giovanni Castrucci, „Pohled na Pražský hrad“, kolem 1600

Jiří Hek

Region a centrum, centrum a region

Zvolil jsme za téma své úvahy dva pojmy, které vlastně ohraničují, vymezují problematiku, již je v posledních letech na první pohled věnována poměrně značná pozornost. Přítom - paradoxně - jde o problematiku vnímanou velmi rozporně. Přes veškerý zájem, věnovaný jí na různých úrovních a při nejrůznějších příležitostech, zůstává regionální problematika v české literární teorii i praxi, tedy skutečné a neformální uplatnění regionu, jeho typických projevu literárních i mimoliterárních, stále poněkud na okraji zájmu literární vědy. O to intenzivněji je pocítována nutnost zkoumání této problematiky v jejím nejvladnějším prostředí, tedy právě v regionech.

V reálném, realistickém uplatnění zdravého regionalismu v celé české literární produkci brání podle mého soudu nejednou přezíravý pohled na vše mimo centrum: je to nezáměr, pohodlnost, přesycenost, která vede ke snobskému elitářství (ovšem bez uplatnění hodnotových měřítek). Mají k tomu blízko všechny naše literární časopisy - ostatně není jich mnoho. Ty, které vycházejí v centru, v Praze, i ty, které vycházejí mimo centrum - třeba svou na odiv vystavovanou ukřivčeností.

Snad právě proto mi úvahy o vztahu mezi centrem a regionem v naší literární teorii i praxi stále neodbytně připomínají dobové diskuse o vyšších územně správních celcích. Mluví se o formách, ne o obsahu. Není vůbec jasné, co a zda budou územně správní celky řešit a jak, ale už víme víceméně přesně, kolik jich bude, kde budou mít sídla, a nepochybně leckdo už také ví, kdo a jaké pozice v nich zaujme.

Také v našich literárních diskusích často převažuje zájem o vnější předpoklady a požadavky. Jako dominantní jsou nepochybně chápány prostor a prostředky pro publikování, ale zcela jistě i úvahy, jak ovlivnit hodnocení.

Odpovídá to, ale jen poněkud, představě Viléma Mathesia, formulované v kdyňské anketě o regionalismu (1928) o decentralizaci. Viděl ji v rozšíření počtu center. Podobné úvahy zapominají na omezené možnosti dohodu působení většího počtu malých center, na riziko atomizace problematiky, nikoliv její řešení. V konečných důsledcích by ostatně nejvíce bylo postiženo jádro problému - česká literatura jako celek, její kvalita, okruh jejích vnímatelů.

Nesmí nás mýlit vágnost, neurčitost definic pojmů, s nimiž operujeme, pojmů regionalismus a regionální literatura, například ve Slovníku literární teorie z roku 1984, ale zejména přímo v literární a literárněvědné praxi.

Jak zaznělo na regionalistické konferenci v Ostravě (1997), ještě Ottův Slovník naučný nové doby pojem „regionalismus“ vůbec nezná. Jde tedy o jev i pojem relativně nový. Nikoliv nadbytečný, určitě ale aktuální. Regionalismus, regiony, jimi v konkrétních případech ovlivněná, inspirovaná, či alespoň jako taková označovaná literární tvorba jsou v současné době problémy a pojmy často, ale vždy nepřávně ztotožňované. Někdy ovšem jen mechanicky zaměňované s problematikou subregionální, tedy okrajovou, lokální. Některé zde diskutované problémy a jevy byly již ostatně připomínány v Ostravě před třemi lety na konferenci Literatura a region. Rád bych na svoje tehdejší vystoupení do jisté míry navázal.

Jsem přesvědčen, že regionální specifika, umělecky ztvárněná - ať už využitím jazykových prvků, krajových zvláštností, zvyklostí nebo konkrétní lokalizací děje apod. - tvoří důležitý charakterizační a verifikační prvek každého díla, nejen umožňující, ale přímo působící přesvědčivý dopad myšlenkového náboje, jeho účinnost na vnímatele.

Jako jiné předměty a jevy svého odborného zájmu i regionalismus, regionální tvorbu musíme zkoumat vždy v souvislosti s konkrétním prostředím jejich vzniku i dopadu,

s jejich působením. České vnímání problému je specifické a v nejednom ohledu se liší od praxe jiných literatur. Například západoevropské literatury se vesměs nesouží rozporem mezi kvalitou díla vzniklého v centru či mimo ně, ale přijímají, a dokonce vyžadují zakotvení každého díla v určitém specifickém prostředí. Musíme-li už setrvalovat u pojmů centrum a region, pak obecná tendence ve světě směřuje k pluralitě center s rovnocennými možnostmi. U nás stále ještě převažuje spíše tendence k boji proti centru. Místo boje za něco.

Na tuto problematičnost postavení „centra“ v protikladu vůči regionům poukázal už na začátku třicátých let F. X. Šalda, když v podstatě položil rovnítko mezi české pojetí centra a pojem „pupek světa“.

Centrum a region, region a centrum, to jsou dva pojmy, o kterých se domníváme, že mohou existovat jen v jisté vzájemné souvislosti. Ale ve skutečnosti tomu tak není. Vlastně jsou to pojmy nesouměřitelné, protože pocházejí ze zásadně odlišných prostředí.

Regionalismus jako pojem řadím mezi kritéria estetického hodnocení, pojem centrum patří do správní nomenklatury a jeho pozitivní formulaci nikde neobjevíme. Centrum je příliš obecný, abstraktní poje a nemůže se nijak uplatnit v hodnocení uměleckého tvoření. V přesném slova smyslu znamená umělé, lidmi z určitých důvodů vytvořené místo, jehož význam lze stanovit jen pochopením vazeb, jimiž souvisí se svým prostředím. Těmito vazbami centrum své přirozené prostředí - a řekněme přímo: svůj region - poutá, ovlivňuje, poskytuje mu určité služby a současně z něj odčerpává produktivní síly, životní energii. Jestliže je centrum prvek uměle vytvořený, který na sebe nabírá např. funkce mluvčího, funkce řídící apod., pak ovšem také v souladu se zákony profesora Parkinsona dříve nebo později se těmto svým pozitivním funkcím zpronevňuje.

Z pojmové a v konečném důsledku z funkční disproporce se odvíjejí problémy, které se v životní praxi stále znovu vracejí. V našem oboru, v literatuře, především proto, že diskuse o zásadním problému nejčastěji sklouzne jen do úvah o materiálních předpokladech tvorby v kulturním a správním centru a mimo centrum, tj. v regionu.

Rekl jsem, že regionalismus je - možná spíše: měl by být - pojmem z oblasti estetické. Z důvodu, který jsem už naznačil, ovšem ne jako jednoznačné, striktní kritérium umělecké hodnoty, resp. důvod ke shovívavosti, k benevolentnějšímu posuzování, k omlouvání nedostatku.

Regionální je svým způsobem každé dílo. Odněkud pochází a z něčeho vychází. Zkrátka je přímo odněkud, což je požadavek, který už pregnantně formuloval ve svých Příbězích dobrého vojáka Švejka Jaroslav Hašek.

Regionální specifika každého uměleckého díla (nejde-li o tvorbu abstraktní, experimentální) neztrácí na významu a na funkci ani ve vyspělé současné literární tvorbě. Jako myšlenkový náboj díla, jeho vyspělost a technické formy realizace proměňuje se samozřejmě i prostředí, neztrácí se však a po dlouhou dobu se nemění specifický charakter místa, prostředí. Genius loci je uznávaným pojmem, který lze do značné míry ztotožnit s pojmem region. Ochraňovat a uchovávat genia loci znamená nejen konkretizovat jeho podstatu v obnovujícím se historickém kontextu, ale respektovat také, co jinými slovy označujeme jako pozitivní přínos regionálních prvků do celistvé národní literatury. Ztotožníme-li se s tímto názorem, snadno pochopíme i jistý rozdíl mezi funkcí regionalismu v české literatuře 19. a 20. století. Regionalismus minulého století měl především dokumentární funkci: zaznamenával lokální a rázovitě rysy života, někdy i (spíše) kuriozity, dnes jeho význam oceňuje právě v souvislosti s jeho přínosem, obohacováním, uplatňováním specifických jazykových, dějových i ji-

ných prvků v kontextu české literatury jako celku.

Protože ale stále v našem povědomí zůstává druhotný význam pojmů region, regionální, regionalismus (takzvaně hodnotící, ve skutečnosti podřadující ve prospěch „centra“), je příznačné, že k nim zaujímají negativní postoj často i autoři, jejichž dílo je výrazně poznamenáno specifikou určitého regionu a povznese se na vyšší úroveň vnímání i hodnocení právě díky tomu. Jako příklad může posloužit spisovatel Ota Filip, jehož negativní stanovisko k problematice regionální literatury je až striktně radikální. Region, literaturu regionu považuje za ozvěnu uměle prodlouženého literárního folkloru, za podbízení, i ideologicky podbíživou lidovost v socialistickorealistickém nálevu.

Jde samozřejmě o nedorozumění, tradované nejen mezi tvůrci, ale i mezi vnímateli (nejednou včetně posuzovatelů). Schopnost vnímat umělecké dílo, pochopit je a akceptovat je mj. podmíněna i jeho přesným zařazením, umožňujícím verifikaci děje, ztotožnění s postavami, jejich myšlenkovým i citovým vývojem. To, co mnohdy spisovatelé stydlivě zakrývají, malíři krajináři, ale i hudební skladatelé naopak považují za přednost svého díla: hledají a nalézají v konkrétním prostředí inspiraci a jím vlastně vnímají a vykládají svůj postoj k životu (odkazem na určitý kraj, město, místo). Že jde odedávna o logický proces, dokládá koneckonců třeba i drobná glosa v Italské cestě J. W. Goetha (k datu 8. 10. 1786): „*Oko se poučuje na předmětech, které vidí od dětství.*“

Jako typický doklad negativního působení přezíravějšího regionalismu bývá často uváděn literární vývoj na Moravě v 19. století. Je obecně známo, že nejen literární vývoj, ale celé jazykové a národní obrození na Moravě zaošťovalo o dvacet až třicet let za obdobným vývojem v Čechách. Vyplývá to mj. i z odlišné ekonomické situace, národnostní diferenciaci, ze složení obyvatelstva aj.

Pro českou literární Moravu 19. století však byla separovaná, regionálně motivovaná tvorba prvním a důležitým prostředkem boje o uplatnění proti německé literatuře moravské. Právě regionalistické tendence umožnily tuto fázi procesu konstituování národní české literatury na Moravě úspěšně dovršit. To jest, získat pro ni tvůrce i konzumenty. A německá literatura na Moravě se nikdy nepovznese nad úroveň tzv. Heimatliteratur, tedy ustrnula na lokální, nikoliv regionální úrovni. Nejen tematicky, ale především z hlediska uměleckých kvalit. Protože nepřekonalá své omezení na region.

Regionální prvky české literatury na Moravě této doby jsou tedy pozitivním přínosem k vývoji české realistické prózy a dramatu 19. století. Moravský jazykový separatismus byl překonáván právě i její zásluhou.

Regionální prvky jsou v této souvislosti vlastně - s jistou nadsázkou - předpokladem, nezbytnou výbavou, ba dokonce věnem, formou vstupu české tvorby vznikající na Moravě do celonárodní literatury. Ne jednou z pomocných berliček. Formou přínosu k vyšší kvalitě.

Jejich vplývání současně znamená postupný zánik specifik, která kvalitativně odlišovala českou literární produkci na Moravě. Prakticky od devadesátých let minulého století postupně mizí rezidua provinční, lokální a posilují se prvky ozvláštňující celonárodní českou literaturu.

V zúženém slova smyslu existuje regionální tvorba jako specifický projev o něco děle na severu Moravy a v celé zemi znovu ožívuje ve 20. a 30. letech našeho století - nyní jako svého druhu pomůcka, opora v boji proti právně náročné kritice. Požadavek regionálního specifika znovu slouží jako zástěrka pro tvorbu, která by neobstála v poměrování s umělecky kvalitní až špičkovou tvorbou celonárodní.

Regionální specifika jsou tedy chápána také až jako něco opravňujícího snižování požadavky na uměleckou kvalitu. Dokonce se objevují názory, že z geografické polohy Moravy v České republice lze nárokovat vůdčí pozici v literárním dění.

Ještě jednou v tomto století byla oslabována celonárodní česká literatura nabubřelým zdůrazňováním tzv. regionálního specifika. Za druhé světové války hlad po české knize pomohl oslabit estetická kritéria. Pod rouškou

krajové tvorby a folkloru znovu ožívuje ovšem nikoliv regionalismus, ale pokleslá tvorba lokální.

Je nesporné, že jedním z pozitivních projevů regionalismu je bezprostřední zakotvení autorů v krajině, která je jim citově blízká. Objevují ji pro sebe, ale přibližují i svým čtenářům v poloze, která je na hony vzdálená úzce lokální prezentaci. Příklady? Za mnohé: Šrámkův regionalismus, bytostně blízký jeho čtenářům, vyvěrající ze dvou vzdálených oblastí inspirace, totiž z Písku a Sobotky, Halasovo okouzlení Kunštátskem.

„*Dobrý obraz prostředí dává jeho nositeli pocit emocionální jistoty a bezpečí,*“ říká jeden z předních světových teoretiků architektury, Američan Kevin Lynch. Není důvod, abychom jeho myšlenku nedali prostor i v úvahách o našem problému, protože je podnětně doplňuje a zároveň je řadí do širších souvislostí. Není ostatně náhoda, že výsostně teoretické práce o architektuře a zejména o jejím vztahu k prostředí jsou často dokládány básnickými a prozaickými texty. Zdá se, že právě umělecká literatura poskytuje mimořádně důležité argumenty pro porozumění významu konkrétního prostředí pro uměleckou tvorbu. Vracíme se tak i k úvaze o geniu loci, o místě (prostředí, ději, ale i o konkrétních postavách), které je základem pro pochopení vlastního místa každého člověka ve světě, pro pocit oprávněnosti jeho existence v daném čase a daném místě.

V poválečném období pozitivní přínos regionálních prvků v české literatuře vznikající na Moravě ožívuje jiným podnětným způsobem, specifickými projevy zejména v lyrice.

Je to zvláštní citovost, něha, vyrůstající z nejkrásnějších tradic lidové poezie moravských krajů, ovlivňující všechny výrazové prostředky, celou obraznost i slovník tvůrců. Regionální prvky šťastně zakotvily v osobité melodičnosti poezie Mikuláškovy, Skácelovy, Kainarovy, a nejen tam, kde právně či spekulací hledáme vlivy např. Halasovy, Nezvalovy.

Tam, kde se básník od domácích zdrojů odvrací, vytrácí se i důvěryhodnost jeho projevu. Ústí to zpravidla do verbalismu a miniaturizace líčení citových zážitků a pokusů o vtělení velké společenské problematiky, např. do milostné poezie Karla Kapouna nebo v neutrální, jakoby nezakotvené, jen věčně charakterizované milostné lyrice Milana Kundery. Ta budí pozornost spíše otevřeností své výpovědi než osobitou notou.

Mimochodem, citlivý pozorovatel si uvědomí, že lidová milostná poezie slovácká a valašská užívá někdy velmi otevřených erotických vyznání. Ale až na výjimky jsou vyjádřena cudně, neotřelými obrazy - na rozdíl od až vulgární selské poezie některých jiných krajů, od vyjadřování citu prostřednictvím píjáčké obhroublosti apod., která provází jistou část českého folkloru.

Jestliže pro regionální tvorbu na Moravě 19. století byla typická poezie křesťanská a přímo nábožensky inspirovaná, vyjadřovaná např. cyrilometodějským kultem, působením Katolické moderny apod., měla ve třicátých letech našeho století i své kvalitativně vyšší, až vysoké pokračování např. v tvorbě Jana Zahradníčka. Po roce 1945 se na dlouhou dobu tato linie z české literatury ztrácí. Jistěže, důvody jsou především v politickém vývoji od února 1948. Jistou výjimkou je tvorba Klementa Bochořáka a Josefa Suchého, neústupně pokračující v krásné tradici. Je ale zajímavé, že po roce 1989 proud křesťanský laděné poezie na Moravě neožívuje v předpokládané kvantitě. Zdeněk Rotrekl se pohybuje a přesněji řečeno, spíše rozptyluje ve velmi širokých mezích myšlenkových i formálních, snad ve snaze dohnat vývoj (?). Také tvorba Jiřího Kuběny-Paukerta se křesťanské filozofii přibližuje především - spíše jen - verbálně. Nositelem duchovních i tvůrčích hodnot zůstává stále především poezie Josefa Suchého, ne osamocena, ale provázena dalšími autory jeho generace i mladšími spíše zpozvdáři, s jistým kvalitativním odstupem.

Na závěr a vědomě donkichotsky řečeno, bylo by ideální, kdyby regionální tvorba organicky vplývala do celonárodní, kdyby pejorativní podoba pojmů region, regionalismus v umělecké tvorbě se ve skutečném umění zcela rozplynula a tyto pojmy se naopak staly nezbytnými předpoklady pro ocenění dobré tvorby.



galeristé příliš nemluví do instalací, raději pozorují a čekají, co umělec udělá.) V Nové síni vystavují jak žijící klasikové (Aleš Veselý, Adriana Šimotová), tak vycházející hvězdy současného nebe (Kateřina Vincourová). Galerie nemá zcela jasný generační či autorský profil. Poskytuje prostor dobrým nápadům. V době, kdy zde jako poradce působil J. Švestka, mohli jsme vidět i zajímavé zahraniční individuality.

Ke galerii Nová síň patří ještě galerie **BEHÉMOT**, odnož Nové síně. Tyto dvě galerie vlastně fungují jako spojité nádoby. Behémot je oproti Nové síni plochou velmi úzkou. Nudle táhnoucí se od dveří poskytuje hravý a nápaditý prostor odvážným lidem

Pro pražské galerie a galeristy bude rok 1998 velmi důležitým údobím. Především se prokáže, kdo obstojí v čase zřetelně nepříznivé ekonomické situace. (Reč je o soukromých galeriích, nikoli o těch státních, za něž odpovídá ministerstvo kultury.) Galeristé se budou potýkat se zásadním problémem: Jak více profilovat a zviditelnovat své aktivity. Dávno už nestačí mít výlohy v centru a očekávat příchod nadšených turistů či zájemců. Každý dobrý galerista ví, že ho živí stálá klientela, kterou je nutno neustále opečovávat a pěstovat. Nepostačí k tomu jen originální a lákavý program výstavních témat. Z galerií se musí stát širší platforma společenského dění, která poskytuje prostor pro nejrůznější tvůrčí činy a která je schopna oslovit jak zainteresovanou, tak i tu nezainteresovanou část veřejnosti, jež umění vnímá skrze jiná hodnotová měřítka.

Galeristé, aby nemuseli pouze „přežívat“, potřebují existovat nezávisle na finančních zdrojích. Zní to takřka nesmyslně, ale není výjimkou, že významné zahraniční soukromé galerie ve své podstatě již neprodukuje zisky proto, aby přežily. Svou činnost hladce provádějí z prostředků, které jim plynou z úroků a autorských práv. Žádný galerista na světě však nezastupuje padesát umělců a nedělá jim postupně výstavy. A umělci zase nepochodují od jedné výstavní síně ke druhé a nečebrájí o pozornost, jako je tomu u nás. Galerie na Západě mají svůj profil: obklopují se desítkami jmény, jimž zajišťují skutečně profesionální servis od vytváření image až po „one-man show exhibitions“. Je to zdravé pro obě strany. Odborná klientela alespoň ví, na co se kdo specializuje. Nikdo neplýtvá luxusem naprázdno a není to tak, že všichni dělají všechno, jako to dovedeme my. Honba za úspěchem má elegantnější a rafinovanější formy.

Ale který galerista v Čechách si může dovolit trvale platit třeba jednomu dobrému českému umělci, aby si mohl v klidu a ústraní svého atelieru malovat a odevzdávat své-mu galeristovi plody své práce? Který galerista mu bude exkluzivně vydávat katalogy a publikace, starat se o jeho záležitosti, vyjednávat za něj zápůjčky do světových galerií, sledovat užívání autorských práv a v případě zneužití vyhrát proces? Takový galerista v Čechách neexistuje. Není to totiž prototyp muže či ženy, který by seděl v nasvětlené místnosti a čekal v kravatě a saku na lidi z ulice. Galerista je od toho, aby pořádal koktejly, vernisáže a večírky, navštěvoval podobné instituce a vedl s politiky, umělci, kritiky a byznysmeny z daných i příbuzných oborů. Galerista je podobný diplomatuovi. Musí vědět, na koho a kdy se obrátit, znát složité rodinné vztahy a sledovat svou strategii, aby vyhověl zájmům sběratele a zároveň nepoškodil svou loajalitu vůči umělci. Musí být tak řečeným lvem salonů a zároveň dobrým znalcem umění i financí. Mít vypěstovaný zvláštní cit, aby dovedl dílo prodat. Rozpoznat v díle jeho originalitu a pochopit souvislosti na pozadí složitých vývojových afiliací. Je to velké umění - prodat dobře umělecké dílo a vyložit kupci, v čem tkví jeho kvality, neboť takový prodej

není jen finančním tahem, v němž se zrcadlí nahromaděné úsilí a čas, ale především reklamou posouvající stavebnici zorného úhlu dál. Dověst kritika na správnou cestu a nikdy nebyť doveden kritikem do úzkých.

Umělecké časopisy ve světě se podobají módním žurnálům typu Elle a Vogue. Jsou tam z velké míry především reklamní strany galeristů, cílené public relations, články objednané a dobře zaplacené večerem v luxusních restauracích s hromadou langust a ústřic. To vše vytváří pak s odstupem času dějiny vkusu a jeho proměn. Konzumace umění bývá pod palbou chutičů a nálad často zbavena původního smyslu uměleckého konání. Na oně kvalitativní spotřebě se ovšem spolupodílejí imagologové krásy, jakými jsou bezesporu velcí galeristé a velcí kritici. Ti by ovšem bez potřebného odstupu k těm menším těžko vnímali úkoly na špičce oně hierarchie.

Být dobrým galeristou znamená zasvětit celý svůj život noblesnímu obchodu s uměním. Není to obchod s auty ani s bramborami. Je to magie a vyžaduje velkou dávku inteligence a nárokuje schopnosti na jazyk a mluvu.

Za každým galeristou stojí jeho klientela - průmyslníci a společenské ozdoby, jako je aristokracie a bohéma. Těžko bychom však v českém prostředí oslovovali české tuneláře, aby si koupili obraz - mnohem jednodušší je vybavit obrazy kancelář nebo budovu pojišťovny. Koho z těch, kdo dnes v Čechách mají peníze, zajímá nějaké umění? Tito lidé mají umění většinou ve svých estetických zmatenostech pospojováno s něčím zbytečným a hloupým. Hovořit s nimi o podpoře je jako mluvit do zdi. Proto je potřeba změnit pro ně jazyk a přistoupit na kódy jejich mluvy. Umění jako prostředek reklamy. Znat hranice tohoto světa, vědět, kam je možné jít, kde je nutné přibrzdit, aby se zachovala i ta jemná přirozenost vztahů a zákonitostí obou světů. Jde o respektování toho druhého a chápání jeho možností. Tak špatná situace asi přece jen není, když se vydávají monografie, knihy, katalogy, časopisy a pořádají se výstavy. O vynaloženém úsilí a energii nemluvíme, soukromý galerista toto musí znát a musí vědět, co je udržitelné pro něj i pro umělce.

Podíváme-li se blíže na několik pražských galerií, nebudeme v žádném případě přeceňovat jejich roli. Hledají si teprve svou tvář, jsou tak či onak věrným odrazem naší společnosti. Mnohdy spíše naplňují určitou formu lidové zábavy. Pražské vernisáže se sklenkou bílého a červeného a kornoutem tyčinek už nepřekvapí. Překvapila by vernisáž se sklenkou bílého a černého. Zatím jsme však v černobílé realitě naší doby.

Galerie Nová síň poskytuje většinou prostor autorské výstavě, kde si umělec zkouší jedno své téma, kde uvažuje v zákonitostech daného prostoru, kde může experimentovat s okamžikem přímého pohledu diváka, který má okamžitě na dlani celý jeho záměr. Galerie využívá horní, přirozené světlo. Není jednoduché v této galerii obstát. Je to spíš úkol umělce než galeristy. (Ostatně specifika českých galerií je v tom, že

pro odvážné instalace. Vystavují zde rovněž klasici vedle hvězdiček.

Galerie Václava Špály nabízí čas od času mimořádný projekt. Nespécializuje se pouze na generaci či na špičky, zabývá se uměním intuitivně. Vystavují se zde slavní fotografové (Josef Sudek vedle Viktora Koláře), ale také umělci tvořící mimo hlavní centra (J. Černický). Vystavují se zde také rafinovaně promyšlené mikroprojekty v kontinuu vlastního díla (T. Císařovský). Je to galerie, kde se nehledá, ale nachází. Prostor jako vždy velmi obtížný pro instalaci, kde řada osobních ambicí musí ustoupit zá-měru.

Galerie Jiří Švestka (resp. její stejnojmenný majitel) díky své dlouholeté zahraniční zkušenosti dobře ví, jak se chovat na trhu s uměním. Jak fungovat i s mírnou ztrátou na domácí scéně, ačkoli jeho nároky jsou jistě vyšší. Prodává sice Bacona a Tapiése, ale najdeme tu spíš jejich průměrné práce za sto tisíc korun. Být to v New Yorku anebo v Paříži, stáli by tito autoři stejnou cifrou, ale v dolarech. Schopnost přizpůsobit se u galeristy Jiřího Švestky vyniká.

Galerie MXM se zaměřuje na generaci lidí, kteří na scénu přicházelí počátkem 80. let. Zastupuje své autory cílevědomě, žije z nich, nechá si radit od kritiků a kurátorů, s nimiž od začátku táhne za jeden provaz. Kvalita vystavovaných děl je různorodá - silní autoři táhnou ty slabší. Jenže pro to, aby galerista mohl fungovat, musí svým umělcům věřit, rozumět jim a být někdy víc přísný a krutý. Zakladatel galerie měl jasné cíle, dovedl se bystře pohybovat na scéně. Tragicky zahynul a galerie přežila díky iniciativě umělců a kritiků. Do svého čela zvolili loutku. Dřevo však objevilo svou duši a řídí věci úspěšně, až s překvapivou profesionalitou.

Galerie JNJ v Nerudově ulici jako by občas suplovala náměty galerie MXM, ale díky prostředí sklepa a horní části vyniká odvážně řešenými koncepcemi.

Galerie Pecka, vzdálena centru, blízko řeky a pod bájným Vyšehradem vystavuje umělce spřízněné s galeristou. Mezi lidmi z ústraní se zableskne diamantové očko. Je to galerie specializující se na velmi specifické umění, ztotožňující se s ironií i mýtem, překvapující různými polohami obojího. Galerie však funguje i díky silnému agenturnímu zájmu a propojuje svou činnost s příbuznými obory.

Galerie U prstenu od začátku sledovala groteskní projevy umění a vždy se zaměřovala na autorské výstavy soliterních i uznávaných současných umělců, většinou střední generace. Rozšiřuje však svůj zájem i na tvorbu nejmladší umělecké generace, zvláště pak z okruhu Akademie výtvarných umění. Díky své ideální poloze v centru a největším prostorům soukromé galerie v Praze dovedně zvládá i složité pojetí autorského záměru. Díky spolupráci se společností Eminent do své činnosti zahrnuje též projekty související s uměním 19. a 20. století s bohatou produkcí katalogů a tiskových materiálů.

Galerie Vltavín svědomitě a cílevědomě zaplňuje scénu autory, jejichž umění se již uzavřelo. Pořádá retrospektivní výstavy,

z nichž si pozornost zaslouží například dílo F. Tichého a K. Lhotáka. Je obklopena stálou klientelou a proniká i do regionální činnosti jiných galerií formou intenzivní spolupráce. Pořádá aukce umění v přístupných cenových relacích a mapuje zejména avantgardu 30. a 40. let. Kvalita někdy kolísá ve prospěch kvantity, ale vcelku je to jedna z mála galerií, která se soustavně věnuje jasně definovaným cílům.

Galerie Nový Svět spoléhá na svou magickou polohu a návštěva této galerie je spíš kabinetní záležitostí. Jsou zde shromážděny příjemné artefakty. Chcete-li navštívit surrealistickou galerii, jděte o kousek dál do **Galerie Gamba**, která je společným dílem rodiny Švankmajerů.

Galerie VIA ART předvádí jména střední i mladé generace. Poskytuje servis autorským výstavám. Její profil není zřetelný.

Galerie GEMA poskytuje ve svých maličkých prostorách výstavy krásně adjustovaných děl takových osobností, jakými jsou Fára nebo Boštík, ale vyskytne se zde také řada jmen, s nimiž není možné se setkat jinde. Činnost Gemy je spojena ještě s bohatou produkcí uměleckých katalogů a monografií.

Galerie Franze Kafky situovaná na Staroměstské náměstí má minimalistickou podobu. Je odnoží stejnojmenné společnosti, která se stará o odkaz Kafkova díla a sleduje souvislosti mezi spisovatelem a umělci reagujícími na silné podněty pražsko-německé literatury. Projekty představující dílo Augusta Brömseho nebo Roberta Piesena jsou přínosným vkladem a ilustrují záměry galerie.

Galerie ART poblíž na Staroměstském rynku je krám se spoustou obrazů umělců donedávna národních, ale také národem opomíjených. Jsou zde díla velké hodnoty vedle sběratelských zajímavostí. Galerie dnes sleduje sběratelskou módu a přednostně vystavuje díla Jana Baucha, Oty Janečka a Karla Černého.

Galerie Ztichlá klika je zas opravdovým rájem zapomenutých a zneuznaných. Jsou zde velcí outsideři jako Alén Diviš, Vladimír Boudník a celá plejáda strukturalistů 50. a 60. let. Galerie je spojena s antikvariátem a funguje jako vita fontes pro ty, kteří v tomto městě hledají magická místa a chtějí ještě objevit pár zázračných kamenů do své sbírky.

Jedinou galerií specializující se u nás na fotografii je **Pražský dům fotografie**, který brzy opustí své prostory v Husově ulici. Kam půjde, toť otázka. Galerie, která neúnavně mapuje svět aktuálních tendencí u nás a dovede je konfrontovat s výstavami zapomenutých.

Jeruzalémská synagoga je místem, kde se v přesné režii Pavla Zadražila můžete setkat s umělci ztělesňujícími ideály židovské diaspory. Vystavoval zde Jaroslav Róna, ale i celá řada takových, které lze považovat za objevy. Místo určené pro výstavy má veškerou atmosféru světa, který byste možná už marně hledali ve starém ghettu, proměněném dnes na turistické zlatokopectví.

Jednou z nově otevřených galerií, která funguje teprve rok, je **Galerie Bayer a Bayer**. Její profil byl dán několika členy Umělecké besedy. Galerie zastupuje zejména M. Mouchu a věnuje se ve svém nádherně rekonstruovaném prostředí lukulským hodům pro oko. Jednou z posledních výstav byla expozice Oldřicha Smutného. Uvidíme, kam nás galerie zavede příště. Jednou ze zajímavých počinů je prezentace novinových pozvánek s monotematickým obsahem, na jejichž stránkách galerie představuje nejen umělce, s nimiž spolupracuje, ale také překlady francouzských literátů z produkce nakladatelství DAUPHIN.

Galerií je samozřejmě v Praze mnohem víc. Uvedený přehled však zaručuje, že se v těchto galeriích opravdu alespoň občas něco děje. Můžete se v nich setkat s aktuálními tendencemi i se stvrzenými hodnotami. Jejich nastoupená cesta vylučuje, že se zde zapletete s totálním kýčem či mizernou instalací. Většina galerií dokumentuje dění na současné výtvarné scéně a v řadě z nich se tato scéna samozřejmě iniciuje a utváří.

Z literárního
archivu

PNP

LITERÁRNÍ
PNP
ARCHIV

Historik a archivář

Vojtěch Jaromír Nováček

Ve fondu germanoslavisty a redaktora Prager Presse Antonína Stanislava Mágra se nachází drobný příležitostný tisk z roku 1926 s názvem Po deseti letech (Vzpomínka na V. J. Nováčka). Z přípisu na zadní straně tisku je možné se dovědět, že ho dne 11. 2. 1928 věnoval A. S. Mágroví Josef Nováček. Již při běžném prolistování dýchne na člověka pohoda a připomene se výrazná osobnost.

Od smrti archiváře Zemského archivu Království českého Vojtěcha Jaromíra Nováčka uplynulo letos v dubnu 88 let a bylo dobré jeho jméno připomenout. Nejen pro jeho zásluhou práci na poli odborném, ale i pro jeho osobní vlastnosti, z nichž pro nás dnes může být velice inspirativní jeho nadhled a smysl pro humor, a to i ve dnech všedních a dobách náročných.

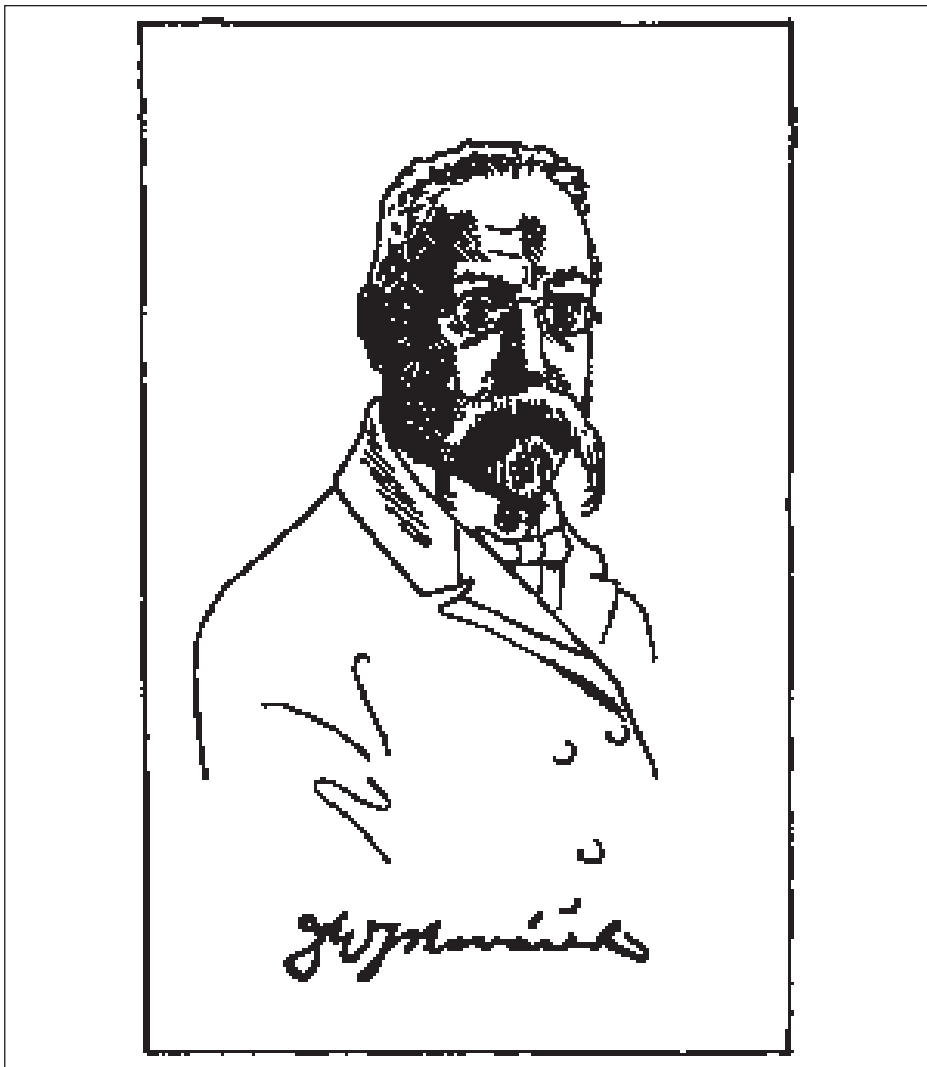
V. J. Nováček se narodil 1. června 1852 v Sibině v Sedmíhradsku. Vystudoval historii na pražské Karlově univerzitě, v letech 1875-1886 byl vychovatelem pozdějšího zemského a říšského poslance Josefa svobodného pána Hrubého z Jeřen v Červených Pečkách u Kolína. V letech 1886-1888 byl členem redakce Ottova Slovníku naučného, pro který pod šifrou „Nk“ zpracoval řadu historických hesel. V následujících letech 1888-1890 pobýval studijně v Římě a po svém návratu pomáhal V. V. Tomkovi při jeho práci na Dějepisnu města Prahy. V roce 1891 začal pracovat v Zemském archivu Království českého. Byl autorem řady historických studií a článků, díky jeho zásluze vyšlo tiskem několik sbírek z historických pramenů, především z období českého národního obrození. Dále byl vedle dalších aktivit členem komise pro vydávání Archivu českého, jednatelem Historického spolku a redaktorem Památníku na oslavu stých narozenin Františka Palackého.

V. J. Nováček zemřel v pohnuté válečné době - 8. 4. 1916.

Příspěvky z tisku Po deseti letech uvádíme včetně úvodního slova syna V. J. Nováčka, Josefa Nováčka, a úvodní básně Karla Tomana, z prostorových důvodů vynecháváme jen nekrolog Jana Heidle-
ra, který byl do tisku převzat z Národní politiky. Tisk vydal Josef Nováček v roce 1926 „pro přátele PhDr. Vojtěcha Nováčka a jeho rodiny“ v nákladu 200 ks výtisků. Typograficky upravil tisk Metod Kaláb a podobiznou V. J. Nováčka doprovodil V. H. Brunner.

ÚVODEM

Zvěčnělý přítel tatínkův, spisovatel Primus Sobotka, otiskl v Lidových novinách 2. října 1924 pod čarou vzpomínku: „U stolu profesorského“. Tam napsal o tatínkovi, že byl neúnavný šprýmař a nevyčerpatelný anekdotář, „jenž bavil společnost svými vtipy a anekdotami a dovedl rozesmáti i staříčkého V. V. Tomka. Když se mu nedostávalo pravdy, neostýchal se trochu zalhati, ale vždy vtipně a vesele. Nikoho však neurazil a také neměl nepřátele.“ Touto vzpomínkou dal Primus Sobotka podnět profesoru Vojtěchu Viravskému, rovněž tatínkovu příteli, aby jeho některé vtipy a anekdoty napsal. Historiky pak, které v této knížce jsou otisknuty z Lidových novin, jsou vesměs z jeho



péra až na tři (č. 8, 9 a 14). Historika č. 6 byla polemicky glosována kritikem A. N. v Lidových novinách 19. května 1925. Budiž zde řečeno, že můj otec si velice vážil spisovatelky, o níž šprýmařskou historiku vypravoval, a byl s ní a její rodinou v přátelských stycích, ač historika jeho o laciné huse rodině spisovatelčině jistě byla známa.

Báseň Karla Tomana byla otištěna zvěčnělým přítelem mým Antonínem Mackem v časopisu Svět č. 24 v r. 1916. Článek zvěčnělého a rovněž nezapomenutelného historika Jana Heidle-
ra o tatínkovi byl uveřejněn v Národní politice 11. dubna 1916. Tatínek zemřel 8. dubna 1916 a je pohřben na Olšanech.

Josef Nováček

V. J. Nováček

11. dubna 1916

V dubnovém slunci tiše odešel ten, jenž byl úsměv sám.
Nezaleklo ho rachocení děl,
neszeš' ho zášti plam.

Že dobrý byl, život mu všecko dal,
co pod nebesy dává:
i na rakev žal hebce dopadal
jak měkká jarní tráva.

Karel Toman

NOVÁČKOVY HISTORKY

• 1 •

Dr. Vojtěch Nováček, zvěčnělý ředitel zemského archivu v Praze, výborný historik a ještě výbornější společník a humorista, vystoupiv z řádu křížovníků, dal se zapsat na filosofické fakultě University Karlo-Ferdinandské, tehdy ještě společné, ba většinou německé. Chtěje býti osvobozen od kolejného, potřeboval dvou koloquií (polaletních

zkoušek) s prospěchem výborným. Jedno měl a druhé chtěl složit u profesora V. V. Tomka, který bydlel tehdy na Karlově náměstí u Kamenného stolu. Prof. Tomek přijal ho jako každého studenta mezi dveřmi a dověděl se, čeho si přeje, zeptal se: „A studoval jste také včerejší poslední přednášku?“ - „Ještě ne.“ - „Tak ji tedy nastudujte a přijďte.“ - Nováček uposlechl, ale když nazejtří opět přišel, byl Tomkův byt zavřen, profesor odjel na prázdniny do Police. Teď byla dobrá rada drahá; na jiné koloquium Nováček připraven nebyl. Prohlížel tedy zoufale index (seznam přednášek, které si student vybral a kam se zapisovaly známky z koloquií). Konečně ulpěl jeho zrak na jméno profesora dr. Linkra, který vykládal tehdy některé ódy Horatiovy. Profesor Linker nebyl zlý člověk, ale byl přísný pán. Byl Němec a měl roku 1871 zlou aféru se studenty, poněvadž neznaje poměrů a domnívaje se, že většina akademiků je německá, zbasnil podle Horatiovy ódy Nunc est bibendum oslavnou báseň na vítězství Němců nad Francouzi. Nováček do jeho přednášek nechodil, ač je měl zapsány, a proto s těžkým srdcem se ubíral k domu, kde Linker bydlel. Zaklepav v přízemí, vstoupil, když se ozvalo: Dálež! U stolu seděl v županu vážný pán. Když Nováček vyslovil své přání, podivil se: „Vy chcete koloquovat? Podivno, u mne již po léta nikdo nekoloquoval. Nuže, ukažte index. Ale vždyť zde moje jméno ani není?“ - Nováček ukázal mu podpis Linkrův. Pán se dal do smíchu: „Ale já nejsem Linker, já jsem Günter.“ Byl profesor soudní medicíny, velmi hodný pán a přítel studentů, který jim v nemoci zdarma ordinoval. „Linker bydlí v prvním patře,“ řekl, „ale to asi špatně pochodíte, když ho ani neznáte. Tak s Pánem Bohem.“ Nováčkovi bylo ještě tíže okolo srdce než dřív a usednuv proti Linkrovi, neuměl, takže ten začal býti již netrpělivým. Když bylo nejhůře, zaklepal kdosi na dveře a ejhle, vstoupil onen pán v županu z přízemí. „Odpusťte, pane kolego, já se přicházím jen ptát, jak se vám daří. Ale co dělá tady tenhle mladý člověk?“ - „I koloquuje a nic neumí.“ - „Jak se může opovážít koloquovat, když jsem mu

co nejpřísněji zakázal studovat? Vždyť je v mém ošetřování.“ - „No, když je tomu tak“ povídá Linder, „tak dejte sem index“ a napsal Nováčkovi známku výbornou. Nováček se poroučel a za chvilku dohonal ho profesor Günter na chodbě a položiv mu ruku na rameno, řekl: „To jsme ho nabrali, drahoušku, ale po druhé to nezkoušejte.“

• 2 •

Ke konci 60. a začátkem 70. let učili se studenti v oktávě církevním dějinám z tlusté jako cihla knihy v zelených deskách, již sepsal, tuším, Matěj Procházka, a vydalo dědictví Svatojanské nebo Svatoprokopské. Spisovatel líboval si ve zvláštních slovech, místo jeskyn psal pečesa, místo přísný strohý a podobně. Ký div, že tato manie byla vítaným terčem vtipů studentům a zvláště pozdější archivář Nováček všecka podobná slova svědomitě vybral, sestavil v celé věty a naučil se jim. Zlobíval tím s velkým úspěchem katechetu, když byl vyvolán. Kdysi zavítal na inspekci ředitel Křížek z Tábora. Katecheta vyvolal Nováčka, aby vykládal o životě kteréhosi askety. Nováček hned spustil, že svatý XY trávil strohý život v syrové pečesi atd. Křížek, známý dialektolog a starožitník, zbystřil pozornost a ptal se katechety: „Jaký pak je to krajan?“ Katecheta však znaje Nováčka, odpověděl dopáleně: „Žádný krajan, uličník je to, pane inspektore!“

• 3 •

Na budějovickém gymnasiu založil a vydržoval biskup Jirsík pro studenty konviktu (podobně jako v Hradci Králové bylo Boromaneum, nazvané tak po biskupu Karlu Boromejském Hanlovi). Studenti se v konviktě příliš dobře neměli, poněvadž traktér chtěl co nejvíce vydělat. Zvláště nenáviděny byly jitrnice, které se na jídelním lístku příliš často objevovaly, byloť v nich více chleba než drobu. Když je studenti nechali stát, předložil jim je traktér k večeři, ba někdy ještě druhý den k obědu. Studenti se konečně vzmužili a vyslali deputaci s jitrniciemi k biskupovi, který byl známý přítel studentů. Ale sotva stížnost přednesli, ozvalo se zaklepání a vstoupil kanovník X., který byl referentem konviktu a který se od traktéra o deputaci studentské dověděl. Vstoupiv, mrkl okem po jitrnících, řekl: „Vida, jitrníčky! Ty já k smrti rád, dovolte, biskupská milosti!“ a již jednu po druhé polykal. Jirsík, vida to, podivil se a rozhodl: „Když panu kanovníku ty jitrníčky chutnají, můžete je, kluci, také jíst“ a deputaci nemilostivě propustil.

• 4 •

Nebožtík dr. Nováček vykládal také rád, jak po maturitě vstoupil do řádu křížovníků. Kdysi přidělil mu novicmistr mladšího novice, aby s ním chodil po Praze. To byla Nováčkovi vítaná příležitost věšeti naivnímu kolegovi bulíky na nos. Doporučil mu mezi jiným, potkají-li jeptišku, aby jí řekl: Rukulíbám, milostpani, a políbil jí ruku. Kolega poslechl a jeptiška rozhněvaně běžela na ně žalovat. Vyšetřování dokázalo vinu Nováčkovi. Byl odsouzen do korekční cely u sv. Tomáše. Když byl tam zavřen, vstoupil zamračený augustinián a přísně začal Nováčkovi vytýkati jeho chování a začal se s ním modliti kající modlitby. To trvalo dosti dlouho. Vtom kdosi zaklepal, do cely vstoupil jiný novic, taktéž odsouzený pro nějaký kousek, ale již ostřílený. Vstoupiv, vytáhl karty a řekl: „No tak, velebnosti, hodíme si?“ „No, že už přichází moudrý člověk,“ pravila velebnost. „S tímhle troupem nic není, s tím abych se pořádkem modlil.“

• 5 •

Starý archivář neměl rád rozčepeřeny Suchardův pomník Palackého. Jednou šel s kýmisi po Moráni a narazili na nějakého staršího pána, podle kroje lesního, který vrátil hlavou, ukazujíc pomník nějaké slečně, s níž mluvil německy. Dívka se ptala zrovna, či je to pomník, a Nováček uctivě pozdravil a ochotně jal se vykládati: „To je ten

doktor, který vynalezl pilulky proti choleře. Tady dole ty postavy znamenají nemocné, kteří pilulek užili příliš pozdě: nyní se svíjejí ve smrtelných křečích; těm uprostřed vede se již lépe a nahore ta postava znamená uzdraveného.“

• 6 •

Ve venkovském gymnasijsním městě žila se svým manželem profesorem znamenitá česká spisovatelka. Když na ni sestoupil duch svatý, nevařila, nýbrž pověsila panu manželovi na kliku několik párků k obědu a uzavřela se do své svatyně. Pan manžel, který měl méně energie než jeho paní, si to ovšem dal líbit. Když nastala husí sezona, vypravovali si páni profesori ve sborovně, jak si pochutnali na husí pečince; jen muž paní spisovatelky smutně mlčel. „A což vy, kolego, jste neměl ještě husy k obědu?“ „Ne, má paní ji nekoupí, je prý drahá.“ „Předně,“ řekli kolegové, „to není pravda. Není lacinější pečene nad husu za tři zlaté. Je to výborný oběd, drůbky a játra, a co sádla se vypeče! Ale konečně, když vaše paní má jiný názor, udělejte to takhle: Jděte na trh, vyberte tam pěknou, vykrměnou husu, dejte prodáváči zlatý a řekněte jí, aby šla husu nabídnout vaší paní za dva zlaté. Vaše paní se na tu láci chytne, a vy budete mít husu k obědu.“ Panu profesorovi se již sliny v ústech sbíhaly a o příštím trhu učinil podle rady kolegů. A skutečně! Paní husu koupila. Ale ihned šla k sousedce a pochlubila se lacinou koupí. Moudrá sousedka kroutila hlavou a řekla: „Není možno, aby pěkná, vykrměná husa byla za dva zlaté. To je buď chciplá, nebo kradená. Ukažte ji! - Inu, chciplá není, tedy je kradená a vy můžete mít z toho veliké opletání!“ Paní profesorová se lekla, prodala husu moudré sousedce, která se opletání nebála - a pan profesor neměl zase nic!

• 7 •

Kdysi vypravoval archivář Nováček tuto zlomyslnou historku: W., jeden čas redaktor obrázkové části známého týdeníku, byl ctětelem vína a ohnivějších nápojů. Poněkud koktal. Kdysi zajel si do Kutné Hory a citě jakousi žaludeční slabost, zašel do hospody, aby se posilnil. Poručil si: „D-dejte m-mi m-magador!“ A vypiv, poručil si ještě jeden. Vtom ozval se z kouta hlas: „Nedávaj si to! Před dvaceti lety byl tu nějaký student, ten si poručil třikrát magador a najednou to v něm chytlo a hořel.“ Na to W.: „To jsem m-možná byl já!“ Na to hlas z kouta: „A na mou duši, to by mohlo být! Zrzavej byl a taky koktal.“

• 8 •

Malíř Beneš Knüpfer loučil se před lety na nádraží v Římě s archivářem Nováčkem, odjíždějícím do Prahy a připomněl mu ještě naposled: „A nezapomeňte mi sem poslat tu knihu, které Němci říkají Briefsteller, takového vzorného dopisovatele, prodává jej v Praze Topič.“ - Nováček vyhověl Knüpferovi a asi po třech nedělích dostal od něho nářikavé psaní: „Takového Briefstellera jste si mohli nechat. Přečetl jsem ho celého, ale dopis, kterým bych mohl pořadatelům své výstavy v Rudolfinu vysvětlit, že mi nevhodně umístili obraz, jsem tam vůbec nenašel!“

• 9 •

Nebožtík dr. Nováček, nezapomenutelný ředitel zemského archivu, potkal krátce před svou smrtí známou staříčkou vlastenku paní R. T. „Milostpaní,“ vykřikl v komickém úžasu, „vy pijete!“ - „Dovolte ...“ zarážila se stará paní rozhořčeně. - „Ano, ano,“ skočil jí do řeči dr. Nováček: „To se pozná na vlasech - profesor Foustka je abstinent a čím déle nepije, tím má vlasy černější!“

• 10 •

K zemřelému archiváři dr. Nováčkovi přišel před převratem do zemského archivu v museu lajtnantek, představil se a spustil německy: „Byl jsem tuhle v kavárně a kamarádi mně říkali, že pocházím ze staré české rodiny, Šoltysové prý. Ale já se jmenuji jen Šoltys. Říkali, že prý vy byste mně mohli něco o tom bližšího povědět.“ „Ano,“ pravil Nováček, „Šoltysové byli skutečně stará zasloužilá rodina, jeden z nich byl dokonce popraven pro vlezradu.“

• 11 •

Do Pařížské kavárny chodíval časem profesor Š., pozdější ředitel, pán poněkud naivní a lehkověrný, který se však šatil s vybranou, ba přepjatou elegancí. Míval rukavice křiklavé barvy, kterých nesvlékal ani když pil kávu. Proto si na něj vymyslel archivář Nováček tento žert: Smluvil s dr. Boh. Hellichem, tehdy primářem blázince, aby mu notoval, až s ním začne mluvit. Když přišel Š. s červenými rukavicemi na ruku, Nováček tázal se Hellicha: „Tak, jak se mu vede?“ „Špatně,“ odpověděl Hellich, „zuří.“ „Copak se stalo?“ ptá se Š. „Ale,“ na to Nováček, „zabili vzteklého psa a místo, aby mrchu celou zakopali, vydělali kůži, obarvili a nadělali z ní rukavic. Ten nebohý člověk jedny koupil a když je oblékal, nakažil a vztekl se. Teď je v ústavu pro choromyslné. Však ty rukavice byly zrovna takové barvy, jako máte vy!“ Š. honem jal se rukavice svlékati.

• 12 •

Jakýsi naivník ptal se kdysi archiváře Nováčka, kterak se může člověk stát členem Královské učené společnosti. „Pošlete přihlášku a deset zlatých.“ Za nějaký čas

oznamoval tazatel Nováčkovi s podivem, že sice se přihlásil podle jeho rady, ale že posud jmenován nebyl. „Nu a vědecký spis jste ovšem též přiložil?“ tázal se Nováček suše.

• 13 •

Vole podle Gebauera. Profesor Gebauer, monsignore Lehner a nebožtík archivář dr. Nováček procházeli se spolu podvečer pražskými ulicemi. Jednou řekl Nováček: „Pane profesore, vy jste mi dlužen dva šestáky.“ „A kterak to?“ ptá se udiven Gebauer. „Ale šel jsem oheď Charvátskou uličkou, kde je obchod s ptáky a jinými zvířaty, a vidím plakát: Zde je vidět v kleci kanára s volem. Šel jsem se na ten div podívat a spatřím v kleci obyčejného kanára s voletem. Řekli mi, že plakát napsali podle Gebauerovy mluvnice, a tedy prosím, abyste mi ty dva šestáky nahradil.“ Prof. Gebauer totiž ve své mluvnici učí, že správně se skloňuje vole, druhý pád vole, jak skloňovali staří Čechové - kdežto nyní uvalo se vole, volete, čemuž svědčí i zdobně „volátko“ podle tele, telátka.

• 14 •

V době smířovaček pozval si k sobě tehdejší předseda zemské správní komise hrabě Schönborn zemského archiváře Nováčka, aby mu řekl, co soudí o zamýšleném rozdělení zemského archivu na oddělení české a německé. Měl to být ústupek Němcům. „Excelenci,“ povídá Nováček, „vezmete-li podvlékačky a roztrhnete-li je v rozkroku, zůstane vám sice v každé ruce nohavice, ale podvlékačky to již nebudou! S archivem je to taky tak!“ Zdalí tento argument na Schönborna působil, nevíme, ale archiv rozdělen nebyl.

Připravila HANA KLÍNKOVÁ

Z VERNISÁŽNÍKU PATRIKA ŠIMONA

Měl jsem možnost setkat se se dvěma výstavními projekty zvláštního významu. Jsou sice vzájemně neslučitelné, ale jenom na první pohled. V době, která je příliš zahleděna sama do sebe, kdy je společnost ekonomicky atomizována a individualismus některých jednotlivců nezná hranic, příjemně překvapí skutečnost, že existují nevelké výstavní síně a s nimi spojení nakladatelé, jejichž neúnavná vynalézavost, a především schopnost přesvědčit pro svou vizi okolí je vskutku vzácná.

Francouzský institut zařizuje v prostorách Štěpánská 35 výstavu **František Kupka - Satirické kresby**. Výstava představuje Kupkovu závažnou tvůrčí periodu: počátkem tohoto století se věnoval ironizujícím kresbám, v nichž barvitě a neúprosně líčil poměry své doby (nikterak vzdálené dnešnímu divákovi). Tyto kresby vznikaly na zakázku francouzského ilustrovaného týdeníku *L'Assiette au Beurre* (v českém překladu *Koryto*) specializovaného na politickou satiru. Tento časopis, mající vysoké náklady, kritizoval ve svých dvanácti ročnících (1901-1912) většinou aktuální politická a sociální témata své doby. Zanikl s režimem Clemenceau a takřka na prahu první světové války, kdy se poměry natolik vyostřily, že nebylo možné čelit republikánské cenzuře. Nebyl to, jak podotýká autor výstavy Pavel Chalupa, pouze anarchistický časopis, nýbrž spíš nonkonformní žurnál publikující kresby evropských umělců pokukujících na státní i politickou byrokracii, odsuzujících kolonialismus, podrobování slabších národů silnějšími atd.

V okruhu časopisu stáli vynikající karikaturisté, a to nejen Francouzi (Jossot, Willette aj.), ale také Portugalec Camara, Švýcaři Steinlein a Vallotton. Spolu s nimi získali zakázky též František Kupka (spolupracoval na třinácti číslech), Václav Hradecký, Rudolf Plaček, Ludvík Strimpl, Jan Dědina, Vojtěch Preissig a někteří další, jejichž přítomnost v časopise hodlá nakladatel a sběratel Pavel Chalupa také představit.

František Kupka, známý především jako průkopník abstraktního umění, chápal tyto zakázky jako způsob své obživy. Honorář za jedno kompletní číslo (časopis obvykle vycházel bez textů) se pohyboval kolem 900 zlatých franků, což byla přibližně roční průměrná mzda běžného francouzského úředníka. Kupka se usadil v Paříži díky prostředkům získaným z dědictví po Marii Brühnové, bohaté Dánce, která byla jeho příznivkyní i oporou v jeho počátcích. Tyto peníze mu však nemohly stačit pro jeho bujarý život, jež tehdy vedl. Kupka vytvořil tři kompletní čísla časopisu na téma Peníze, Náboženství a Mír; na dalších číslech spolupracoval částečně jako autor obálek či jiných ilustrací. Důkladné studium těchto kreseb může samozřejmě odhalit i mnoho podstatných detailů dalšího Kupkova vývoje. V okamžiku, kdy přestal definitivně pracovat pro časopis, věnuje svou veškerou iniciativu převodu reálných podnětů do abstraktních forem, což vrcholil v letech 1911-1912. Ten zásadní odklon od ilustrační práce, tedy práce na obživu, a celé oddání se uměleckým vizím je přímo excelentní ukázkou síly jeho osobnosti. Přitom jako karikaturista dokázal jedinečně několika přesnými tahy charakterizovat zobrazovanou situaci.

Sympatickým počinem je fakt, že k výstavě ve Francouzském institutu, kde je soustředěna celá škála precizních litografií, originálních kreseb a samotných ukázek časopisů, vydává nakladatelství Chamaré reprint původních Kupkových časopisů *L'Assiette au Beurre* s obsáhlým komentářem a vynikajícím výkladem. Publikace se tak stala významným produktem náročné výstavy, která se neobešla bez zápůjček z Národní galerie v Praze a zejména pak z kolekce dědiců průmyslníka Jindřicha Waldese (restituce spravované odbornou a profesionální péčí antikvariátu Petra Meissnera).

Nakladatelství Chamaré si dalo za cíl pokračovat ve vydání dalších čísel satirického magazínu a postupně představit i další významné české karikaturisty, jejichž tvorba v pařížském prostředí kulminovala mezi symbolistním a secesním vlivem. Ostatně ve

20. letech v Čechách se už nikdy nepodařilo vytvořit tak silnou a naléhavou karikaturu - Hoffmeisterovy a Šimovy perokresby a koláže jsou víceméně jen laskavým záznamem seancí avantgardy. Současná scéna spolu se Sopkem a Kokoliou, jak podotýká ve své zdravotnici Stanislav Pierrat, ředitel Francouzského institutu, navazuje spíše na tradici groteskního umění než ostré satiry. „*Nevyjadřují se nikdy ke konkrétnímu okamžiku či události, ale spíše k absurditě lidského osudu*,“ uzavírá svou esej Pierrat.

Výstava na půdě Francouzského institutu koresponduje s velkou retrospektivou F. Kupky ve Veletržním paláci a s kupkovskou kolekcí ze sbírky Medy Mládkové v Brně, která patří k jeho prvním patronům a mezinárodním propagátorům jeho díla. Antikvariát Meissner v druhé polovině roku 1998 chystá odstartovat v Praze velkou výstavu s názvem *Kupka-Waldes. Malíř a jeho sběratel*. Tento výstavní záměr by měl putovat po několika let světem (plánované zastávky jsou v Římě, Kolíně nad Rýnem a v New Yorku) a představí sbírku jednoho z prvních velkých mecenášů a sběratelů, bez jehož iniciativy by těžko Kupka v relativním klidu mohl pracovat.

Dodejme, že faksimilová podoba *L'Assiette au Beurre* ve čtyřjazyčné verzi stojí 750 Kč.

• • •

V **Galerii Na Jánském vršku** vystavuje svá tři rozměrná díla klasik české klasické malby a též představil silné generace nastupující počátkem 60. let na českou scénu **Bedřich Dlouhý**. Tento umělec podobně jako někteří jeho generační souputníci patří k dosud ne zcela plně pochopeným tvůrcům. Nemá potřeby vystavovat a konfrontovat se s aktuálními proudy, ačkoli jeho dílo takřka nepovšimnutě rezonuje s významnými evropskými počiny v malířství; a v českém prostředí je vždy o pár kroků dál než ostatní. Tuto skutečnost připomíná zejména jakoby pamfleticky pojatá výstava tří obrazů z 80. let, kde Dlouhý formuluje svůj nelehký tvůrčí zápas, jenž je veden s tichostí a aristokratickou nonšalancí. Obraz **Lehké**

nachlazení (portrét ženy poprvé vystavený v Galerii Vincence Kramáře) již ve své době znamenal osobitý počín, když rafinovaně ironizoval „osudovou ženu“, která má i své obyčejné starosti. S nepostřehnutelným smyslem pro detail, určující celkové napětí, předvedl třetí plochy mezi banalitou a komplikovaností. Bedřich Dlouhý ve své generaci jako jeden z mála reprezentuje český vklad do tolik diskutovaného postmoderního malířství, a to nezávisle na platformě tehdy mladších umělců formovaných teoretickou výstavou manželů Ševčíkových.

Obraz **Krajčář** nahání strach už jen tím, že cituje Vermeerovo slavné miniaturní dílko **Krajčářka**, a to v rozměru naprosto neobvyklém, navíc s bizarním využitím amerického symbolu populární kultury Kačera Donalda. Je to obraz, který lze považovat za důraznou výzvu českému umění na jeho cestě za uchopením cizích motivů a jejich transformací do domácí tradice. Obraz, který vznikl v roce 1987, je monumentálním protějškem k dílu **Vermeer**, kde je opět citována v absurdní velikosti žena. Tentokrát jde o technicky dokonalý převod miniaturní do zvětšeného spektaklu, kde jakýmsi předsunutým relikvářem není změna citovaného objektu, nýbrž poloha instalace, která pro Dlouhého generaci je významově důležitým fenoménem.

Dlouhý se vždy dotýkal zvláštní polohy humoru a ironie, dokázal kulminovat mezi sentimentem staroměstské malby a racionálně pojatou osobní vizí. Kdyby vytvořil jen tato tři díla, stačilo by to na sepsání jedné monografie o osudech tvůrce i jeho díla v Čechách.

Sympatická je však i ona podobnost dvou výstav - Kupkova a Dlouhého. Oba totiž museli ve své tvorbě opustit něco fatálního, a zároveň svazujícího, aby našli svou skutečně hledanou podstatu tvorby. Oba tak činili v tichu svých ateliérů, neustále zrazování dobou a vnějším tlakem, který se mnohdy zdál nesnesitelným. Oba (navzájem vzdání svým naturelem i tvůrčími úkoly) ztělesňují osud umělce intelektuálního ražení, toho, který zůstává věrný svému přesvědčení.

Zdeněk Mathauser

Pražská ruská poezie

Myslím, že název článku asi nikoho nemůže zaskočit. Byla tu - vedle dominující a primární pražské české literatury - pražská literatura německá, a tak již při pomýšlení na to, že Praha byla mezi dvěma světovými válkami jedním ze světových center ruské emigrace, se nám jeví normální, že musela být i místem ruské literatury; ostatně nejen básnické, jíž se budeme věnovat blíže, ale též prozaické (Čirikov, Averčenko, Němirovič-Dančenko). Byla i sídlem vynikající ruské, event. ukrajinské filologie (Jakobson, Bogatyrev, Čyževskij, Durnovo, Francev, Karcevskij, Bém, Slonim, Ljackij, L. Kopecckij, Pankevč, Savickij, Melniková-Papoušková, V. Bulgakov). A byla - což bývá s literaturou spjata - i místem ruské filosofie (Losskij, Jakovenko, Lapšin, Čcheidze, Gessen, S. Bulgakov), sociologie (Sorokin), dějin obecných (Jastrebov, Kizevetter, Flovovskij) a dějin umění (Kondakov, Okuněv).

Některá z těchto jmen - kromě prozaiků přinejmenším první čtyři ze jmen „filologických“, anebo Losskij, Sorokin, Kondakov - nabyla mezinárodní proslulosti. Na druhé straně bylo by možno uvádět řadu dalších: dnes se stává např. znovu známým jméno někdejšího pražského ruského prozaika a dramatika N. Terleckého. A pokud jde o počet ruských a ukrajinských emigrantů, kteří u nás pracovali zvláště v meziválečném období na vysokých školách a ve vědeckých ústavech v oboru slavistiky, pak těch uvádí slovník biograficko-bibliografický z r. 1972 na sedm desítek. V prostoru takové kultury se samozřejmě muselo dařit i pražské ruské poezii.

V r. 1922 byl v Praze založen „Skit potetov“ („Poustevní básníků“) sdružující ruské básníky, prozaiky, kritiky a filology. Vůdčí osobností byl literární historik a kritik Alfréd Bém.

Na čelném místě pražské ruské poezie stojí básně z českého údobí, tj. z let 1922-25, světově známé Mariny Cvetajevové (1892 - 1941). Nejčtenější z nich - možná z její tvorby vůbec - jsou stále dvě díla, *Poema hory* a *Poema konce*; nejenže jsou napsána v Praze či jejím okolí, kde básnička žila se svou rodinou, ale především jsou napsána s Prahou před očima, a jsou Prahou doslova prostoupena. Dovolte poznámku stranou: Ovšemže nejsme nevědeckí, umíme poděkovat každému zahraničnímu básníkovi za milý žánrový obrázek z pražské ulice či z pohledu na Hradčany; takových veršů máme zásobu. Nuže s kategorií turisticko-lichotivých veršů nemají pražské poemy M. Cvetajevové nic společného.

Ani tam, kde se autorka v menším básnickém útvaru nadchla historickým detailem Prahy, nešlo o pouhé okamžité zalíbení: z básniřčiny korespondence s její pražskou přítelkyní Annou Teskovou víme, že *Pražský rytíř* (jak zní i název básně vízící se k soše údajného Bruncvíka u Karlova mostu) byl pro Cvetajevovou mnohem více než poutačem pro návštěvníka města - stal se pro ni životním symbolem. V jejích rozsáhlých poemách nechť však Pražan nehledá ani takové pohlázení. Nelichotí nám, spíše naopak, viz publikum v kavárně nedaleko Maltéžského kostela, anebo kasárenský dríl v smíchovských kasárnách. Zato je však v pražských poemách (obě přeložila Hana Vrbová) něco jedinečného: lokality města jsou autentické a zároveň jsou metaforickým znaky milostného příběhu!

Už první strofa „petřínské“ *Poemy hory* předjímá takovou mnohanásobnou srostlost: „*Začíná horoucí / zpěv o mé hoře. / V mém srdci, horo, jsi / náhrobkem hoře.*“ Petřín je tu především výšinou z průběžné metafory M. Cvetajevové *hora - láska*. „Hora“ proto, že básniřčino pojetí lásky bylo, jak kdysi napsala, *vertikální*. (Oproti *horizontálnímu* chápání lásky u milence, rozchod s nímž se blíží.) Srostitost navíc pokračuje asociacemi intertextovými. V dru-

hém verši, jenž zní v ruském originálu „*I duša - goré!*“, se ozývá církevněslovanšské „*voznesti oči gore*“ („*obrátit oči vzhůru*“); vynořující se pak vzápětí slovo „*hoře*“ („*gore*“) není jen zvukomalebná, byt emocionálně plně motivovaná obměna „*horu*“, je to i evokace staroruské povídky „*O Mládenci a Hoři-Neštěstí*“.

Podle zákonů průběžné symboliky nejenže se tyto vazby v průběhu poemy rozvíjejí samy ze sebe, avšak takto imanentně valící se symbol strhává další pražské scenerie, obaluje se jimi jak lavina. Po schůdcích prohlubujícího se milostného hoře, „*hory hořekání*“, což jsou ale zároveň i stupně reálné petřínské cesty, sestupujeme dolů k Vltavě s dvojicí milenců, jejichž *příběh* (nikoli láska, což je nejkrutější spěje ke konci. Po cestě leží útržky z metonymie smíchovských kasáren - „*hrud mrtvého rekruta*“, „*execírka*“, „*povely*“, následuje „*holá stráž*“, „*střeža města*“, „*obrovité tlapy křovisek*“. Vidina někdejších setkání, kroužící kolem hory, evokuje „*Jelení příkop*“ a „*valy*“. Urbanistický místopis, zůstávající přitom stále rozvíjením výchozí metaforiky a symboliky, se uzavírá „*dvanácti apoštolů*“ orloje a předměstím: konec města bude brzy i definitivním koncem milostného vztahu.

Využijme pauzy mezi oběma poemami k poznámce o prototypu postavy milence. Byl jím K. B. Rodzevič, někdejší důstojník „rudé flotily“. Ze zajetí u „*bílých*“ odešel do emigrace pražské a - nedlouho po událostech obou poem (byl to počátek a poté první polovina roku 1924), kdy Rodzevič dohrával studium práv na Karlově univerzitě - do emigrace pařížské. V dalších letech bude jako interbrigadista bojovat ve Španělsku a do konce války bude vězněn v Německu. Na sklonku 70. let napíše v jednom svém dopise: „V Praze došlo k mému setkání s Marinou Cvetajevovou, vzpomínku na niž pietně pronáším stále rostoucí houštinou časů. Naše láska a náš rozchod se živě zrcadlí ve verších a poemách samé Mariny Cvetajevové. Proto se zdržím všech komentářů. Lze všedními slovy tlumočit to, co už se stalo vlastnictvím poezie?“

Definitivní rozchod se zračí v *Poemě konce*, následující záhy po díle předchozím. Katastrofa je opět zaprogramována do pražské scenerie. Pravda, když se básniřčíní citel z celého světa objevují v Praze, chtějíce na vlastní oči spatřit „*místa děje*“, bývá taková příliš vnější, „*místopisná*“ recepce poezie někdy na pováženu. Nicméně pokud jsme s to spatřovat v určitých lokalitách stopy oné symbolové laviny, jež se v básni sune vpřed svou vlastní vahou a nedovoluje proto uvážnout ve vnějškovosti, nemůžeme tyto stopy opomenout. Ocitnou-li se nešťastní milenci na břehu Vltavy, protéká kolem nich řeka zapomnění, Léthe. A čím je vltavský most? „*Most - vášní nestálost. / Mezisvět. Věčné mezi.*“ A jindy zase: „*Most - milenec - ne muž. / Mimosvět. Věčné mimo.*“

Stopy vedou po nábřeží Vltavy a zmíněnou již kavárnou plnou ziskuchtivosti a falše: v obraze publika se refrén „*Tutlané obchodní konexe / a z levandule prášek*“ obměňuje tak, že „*konexe*“ jsou postupně nahrazovány „*transakcemi*“, „*zálety*“, „*komploty*“, „*bankroty*“, „*prášek*“ je nakonec připsán Bertholdu Schwarzovi, vynálezci střílného prachu ze 14. století. Opět nábřeží, poslední most, fabriky, mlékárnička. (Jak si generace autora těchto řádek pamatuje prvorepublikovou „*mlékařku v hollandském čepci*“!) Je tu záhada nesrozumitelného, pro milence nepochopitelného roztrhaného ruského slova *ras-sta-va-ni-je*. (H. Vrbová, překládající spjaté s ním asociace, předvedla metaforickou a zvukovou ekvilibristiku „*rozluka-luka-loučení-louče*“.) Do záhady se zapletla i čeština: „*Nebo už češtinou jsme tak zpiti?*“ Na konci města, za ním, „*kde končí domy, čas i my*“,

„*u zborcených plůtků*“, kde „*osud jde přes drny*“, se pak znovu připomíná hora: „*Pod horou babilón města.*“

V r. 1926 Boris Pasternak, který dostal v Rusku do rukou strojový průklep (bez interpunkce) *Poemy konce*, píše Cvetajevové: „Čtvrtý večer si soukám do pláště kousek mlhavě deštivé, dýmově pošmourné noční Prahy, s mostem hned v dálce, hned zase přímo před očima, nesu ty verše pro někoho, kdo mi přijde do cesty při nějakém obstarávání nebo se mi vynoří v paměti, a přeskakujícím hlasem ho zasvěcují do té propasti lyriky, jež zraňuje, do michelangelovské rozmačnutosti a tolstojovské hluchoty, do té propasti, jež se nazývá Poema konce. ... Jaký Ty jsi veliký, ukrutně veliký umělec, Marino.“ Když pak básniřka dva roky poté, co se vrátila do SSSR, ukončila svůj život sebevraždou a Pasternak v r. 1943 napsal verše *Památce Mariny Cvetajevové*, připojil k rukopisu básně dovětek o korespondenci, která se po zmíněném dopise mezi nimi rozvinula. Dovětek plný nadšených slov o básniřčině umění končí slovy: „V životě i tvorbě uputně, lačně a takřka dravě usilovala o perfektnost a preciznost, a - dosahující jich - došla daleko a předehnila všechny.“

Dojemnou kapitolu v tvorbě M. Cvetajevové představuje cyklus *Verše Čechám*. Tyto básně z let 1938 - 39, přeložené Janou Štroblovou, nevznikly (na rozdíl od předchozích děl) na české půdě, básniřka je ve dnech, kdy byla naše země trhána na kusy, psala s krvácejícím srdcem ve Francii. Ale tyto verše mají jisté nárok na to, aby byly vděčně vzpomenuy při úvaze o „*pražské ruské literatuře*“. Koneckonců, je jediný rozhodující faktor pro přiřazení do ní místo vzniku básně? Nemohla by být dostatečným argumentem básniřčina věrnost zemi, v níž prožila tři a půl let? Věrnost ve chvíli, kdy se od nás kdekdo odvracel? „*Je na mapě místo: / Hanba! V tváři krev! / Jde o zemi blízkou... / Hůř než za bitev...*“ Cyklus obsahuje čtyři básně shrnuté do oddílu *Září* (rozumí se údobí mnichovské krize 1938) a jedenáct básní v oddílu *Březen* (15. březen 1939 - nacistická okupace českých zemí).

Ačkoli Cvetajevová byla především sama sebou a ani v Rusku, ani v emigraci se nepřimkla k žádné básnické skupině, zároveň jako by v sobě rozpustila všechny moderní směry, jichž svědkem byla ještě v Rusku. A tak i v jejím „*pražském*“ verši se může zablýsknout symbolismem i akmémismem, imažinismem i futurismem, ovšem vždy jen zpovzdálí, není tu nic eklektického. Jenže i ono „*zpozvdálí*“ prozrazuje, že se básniřka může otočit zády k politické moci ve své zemi, ne však zcela k hlasům znějícím v její poezii.

V případě nesporně talentovaného básníka pražského sdružení „*Poustevní básníků*“ Vjačeslava Lebeděva (1896 - 1969) mohl by závěrečný soud předchozího odstavce platit v podobě až absurdní. Básník měl za sebou frontu a těžké zranění a stejně jako M. Cvetajevová přišel do pražské emigrace v r. 1922. Režim, před kterým se uchýlil do Prahy, ho tu po druhé světové válce stejně dohnal. Avšak absurdnost, kterou máme nyní na mysli, je jiného rázu než toto dopadení: patří do kontextu básnických stylů, před nimiž - jak řečeno výše - není pro básníka úniku, a je to tudíž absurdnost nevinnější, začínající též mnohem dříve než v r. 1945.

Mám na mysli např. básně *Poslední soud* z Lebeděvy sbírky básní *Koncerty bez publika* (Praha 1995, verše převážně vyšly tiskem až v českém překladu Hany Vrbové, a to 26 let po smrti autorově, navíc nedlouho po odchodu překladatelčině). Básně z let 1930 - 35 vychází ze zjevení kaširovaných andělů a z jejich zvěsti, že je „*zít-*

ra konec světa“ a „*všechny stejně očekává ráj*“. (Raduje se z toho jedině žebračka: „*přece jen je Bůh*“.) Jak svým antichilias-tickým ostnem, ironizací hlasatelů „*ráje pro všechny*“, tak i zbožnou žebračkou pokorou je básně dokonale protichůdná futuristickým a lefovským revolučním plakátům a prognózám. Ale jakým básnickým jazykem je tu vyslovena tato protichůdnost a tato ironizace? Verše jako „*Ženské utekly od ploten a jídla, / zíraly na auta, civěly na zástup, / hladily s pláčem cherubínům křídla / a lesklé píky a zněly plech trub*“ - to je pře-ce jazyk právě futuristické a lefovské satiry, jak ji ve svých agitkách pěstoval Majakovskij a jeho škola. Jazyku poezie své země básník zcela neunikne, ten jej v jistém smyslu dopadne všude, např. v Praze.

Může jej ovšem zastihnout zároveň už dotčeného i poezii země „*hostitelské*“. Čteme-li Lebeděvovu básně *Provazochodec*, datovanou léty 1935 - 40, nemůžeme nepochybně i na akrobaty V. Nezvala, J. Čapka, F. Tichého. Přitom se ale neubráníme tuše, že se tu přece jen na rozdíl od levitačního akrobata české avantgardy připomíná též tragický klaun z ruské dekadence přelomu století: „*Pod tebou peklo, / nad tebou ráj*“ - provazochodcova poloha na napnutém laně zdá se být neoddělitelná od „*ruské*“ vyvrženosti, samoty a smutku.

Verše Čechám M. Cvetajevové, poselství psané pro nás ruskou básniřkou z Francie, ze země provinivší se na nás svou pasivitou vůči nacismu v době mnichovské krize, došly pokračování v sérii „*veršů Čechám*“, resp. Československu, tj. opět v poselstvích pro nás od nejednoho ruského básníka z tehdejšího SSSR, jenž se na nás provinil svou agresí. Jestliže jsme výše plédovali za to, aby i ve Francii psané poselství M. Cvetajevové mohlo předstoupit ve znaku *pražské ruské poezie* v širším slova smyslu, přimlouváme se za týž souhlas i pro skupinu básníků, o nichž bude řeč nyní.

Už 23. srpna 1968 napsal světoznámý Jegenij Jevtušenko básně *Ruské tanky v Praze*, kterou brzy nato přeložil - jako většinu ruských protiokupačních veršů ze 70. a 80. let - a v ilegálním tisku opublikoval V. Daněk. Přeložil i několik stejně laděných básní G. Korina. V jedné z nich si ruský autor, identifikující se názorově s českým lidem, připomíná trpké chvíle, které prožil v Praze se svou dcerou, když sem vtrhly sovětské tanky: „*Stál jsem tam s dcerou mezi nimi / a hýbal ústy neznelými / s básní, že zeptají se mne - / a já jim budu muset nato / povědět rusky, kdo je autor / apokalyptického dne.*“

V těchto dnech dlí v Praze vynikající petrohradský bohemista Oleg Malevič, který zde u příležitosti jubilea Karlovy univerzity dostává za své badatelské zásluhy v oboru české literatury a za svou věrnost věci české demokracie čestný doktorát UK a spolu se svou chotí, bohemistkou Viktorií Kamenskou *Cenu bohémica* Nadace Českého literárního fondu. Oba jsou českému čtenáři, jenž sleduje literární dění, dobře známi i z našeho odborného tisku.

Jsou ale též básníky. V Malevičově sbírce *Pešechod* (Chodec), obsahující verše z let 1947 - 84, čteme básně napsanou r. 1969. Ocitujme úvodní strofu v překladu V. Daňka: „*Přede mnou rozlívá se moře, / jen moře, předmět svého sna, / ó Čechie, přehořké hoře, / má druhá země mateřská.*“ „*Přehořké hoře*“ - připomínající *hořekání* z překladu petřínské poemy M. Cvetajevové - jako by bylo nejen tradičně ruské, ale zároveň i odkazem k jakési „*pražské linii*“, k „*pražské tradici*“ v ruské lyrice. A skutečně v poslední strofě Malevičovy básně se objeví jméno Cvetajevové a spolu s ním i Pasternakovo: společně „*skládají v pláči chvalo zpěv*“. - Dodejme, že z téhož roku devětašedesátého jsou i nesmlouvavě protiokupační verše básníkovy ženy V. Kamenské.

Ve sborníku *Lyrické dopisy do Čech* (Praha 1980; z básní 79 zahraničních autorů, jež jsou věnovány Praze a Čechám a jež zde zpřístupnila dlouhá řada českých překladatelů, vybral a uspořádal J. Záček) bylo zastoupeno mj. více než dvě desítky ruských, resp. rusky píšících básníků. Tehdy

přirozeně otevřeně protiokupační verše vyjit nemohly. Jenže čteme-li např. v básni litetského ruský písničkář Eduarda Mieželaitise *Husův pomník* (z r. 1977, přel. J. Kabíček): „*Srdcím mocných nejsou milí / básníci a heretici*“ a dále o tom, že pomník na Staroměstském náměstí *nevychládá* a je dodnes *hrozbou zmaru „Kostnickým“*, pak z celého kontextu básnickovy tvorby plyne, že se tentokrát „kostničití“ nacházeli v opačném zeměpisném směru.

Pojednání o skupině ruských básní spolupřipíchných s námi tváří v tvář srpnové tragédii by mohlo pokračovat ještě dlouho a bylo by pro většinu naší veřejnosti nemálo překvapivé. Chceme však (byť ještě stručněji) zmínit i poněkud jinou kategorii, jež by se též dala nazvat *pražskou ruskou poezií* v širším slova smyslu.

Mám na mysli verše několika ruských básníků z *Lyrických dopisů do Čech*: sotva se špičkou nohy dotkli naší půdy, jako by do nich vstoupilo cosi z lehkosti a asociativnosti českého poetismu. V sborníčku *Točité schody* tehdy mladého básníka Petra Vegina jsou čísla napsaná přímo v Praze v r. 1967 a s nábožnou vroucností tlumočící atmosféru města. Ale verše *Staré město pražské* (přel. V. Daněk, jemuž jsou v originálu věnovány) jako by byly načrtnuty leh-

kým, půvabným perem Devětsilu: „*Od šesté večer / do šesti ráno / v plynových lampách světla rozžatá / jak zvonečky, / jež nosí kůzlata. / Dejte mi flétnu, ano?*“

Anebo takový Ilja Foňakov. Mám doma několik jeho básnických sbírek, nikde v nich ale nevidím onu nezvalovskou obraznost jako v jeho *Africkém slunci nad Prahou*. Verše podnítl přitažlivý zjev černých studentů pražské univerzity: *Afrika teče na sever, / ulice už jí nestačí. / Nad Prahou slunce africké / své číslo akrobatické / veselé roztáčí...* (Z překladu V. Jelínka.) „*Afrika teče na sever*“ - jak kdyby uposlouchla někdejšího českého apelu „*Ó palmy přeneste svůj rovník nad Vltavu*“, a o samozřejmosti „*akrobata*“ pro *českou aluzi* už byla řeč v pasáži o Lebeděvovi. Je-li něco na našem dohadu, že I. Foňakov pozdravil Prahu trochu česky, je i zde špetka nároku na označení *pražská ruská poezie*.

Po čtyři desetiletí jsme slyšeli opětovně „učit se ze sovětských zkušeností“. Málokdo si asi uvědomuje, že ve světě poezie určitý odkaz na „sovětskou zkušenost“ (pozor však nyní na velmi odlišný smysl tohoto spojení!) tu byl již v době meziválečné, dokonce v dvojím směru. O obém směru můžeme mluvit v souvislosti s nejdřívším textem Romana Jakobsona.

Ruský vědec k nám přišel začátkem 20. let s básnickou a teoretickou zkušeností ruské levé avantgardy. Přišel a byl schopen varovat. Přinesl si totiž zostřený pohled na riziko záměny sociální poezie - skutečné poezie - oním postupem (u nás jej shledal u S. K. Neumanna, předtím byl ovšem svědkem obdobného počínání v sovětském Rusku), kdy se „s dojemnou pečlivostí štipuje úvodník *Rudého práva* rýmy Vrchlického“. (Viz Jakobsonovu stať „*Konec básnického umprumáctví a živnostnictví*“ z r. 1925, kterou čtenář dnes najde ve výboru M. Červenky *Roman Jakobson: Poetická funkce*, Praha 1995.)

Tamtéž může číst i neméně proslulou stať Romana Jakobsona *O generaci, která promrhala své básníky* (poprvé vyšla v Berlíně r. 1931). Autor tu cituje slova V. Šklovského nad mrtvým básníkem Chlebnikovem: „*Odpusť nám za sebe a za ostatní, které ještě zabijeme...*“ Poslední slovo citátu platilo tehdy v přímém smyslu v případě Gumileva, v nepřímém Bloka a Chlebnikova; Jesenin a Majakovskij spáchali sebevraždu, ale ono slovo tu platilo dál. Šlo tu o druhou, ještě varovnější stránku „sovětské zkušenosti“.

Nuže nebyly rovněž tyto zkušenosti dobové ruské poezie - zkušenosti jednak uplatňované vůči poezii české, jednak

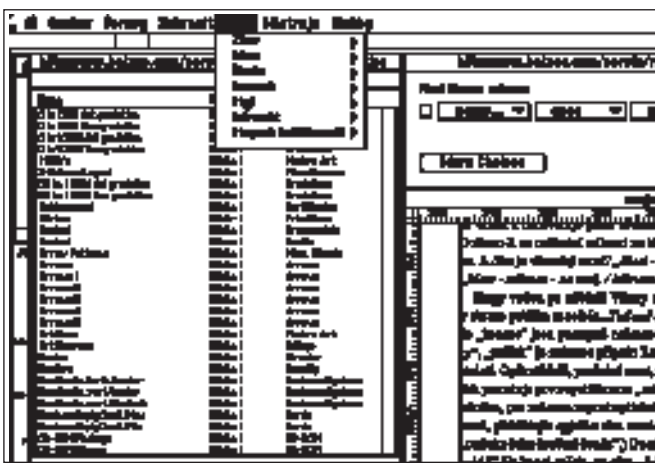
z Prahy do světa provolané - kusem *pražské ruské poezie*? Resp. spjaté s ní a k nám Jakobsonem přenesené literární kritiky? A to nemluvíme o třetí složce Jakobsonova pražského přínosu současně básnictví českému i ruskému, o jeho *Základech českého verše* z r. 1926: je to práce založená na srovnání verše českého a ruského. A také v Praze to bylo, kde r. 1921 vyšla pro pochopení moderní poezie dodnes nezbytná Jakobsonova - především Chlebnikovovi věnovaná - ruský psaná kniha „*Novejšaja ruskaja poezija*“. Toto jsou předposlední položky ve výčtu variant pražské ruské poezie.

Položka poslední je spjata s otázkou: Jak je tomu asi s pražskou ruskou poezií dnes? Mnoho o ní nevíme. Nicméně letošní druhé číslo Tvaru přineslo ukázkou (doprovázenou naší poznámkou „*Nové položky pražské ruské poezie*“) z tvorby ruský písničkář a v Praze též ruský vydávaného básníka Marka Bljumentala, pražského dopisovatele lotyšských novin. Právě se dozvídáme, že se stal v těchto dnech v New Yorku laureátem mezinárodní soutěže ruské poezie spjaté s blížícím se jubileem dvoustého výročí narození A. S. Puškina. Patrně teprve budoucnost ukáže, kolik - a jakých - je asi psáno ruských básní v Praze a v Čechách v současné chvíli.



Náš program je sluhou, nikoli pánem

Rozhovor s Františkem Šnajdrem



RNDr. FRANTIŠEK ŠNAJDR, CSc., je od roku 1992 ředitelem pražské softwarové firmy Balzac (majitelé Jan Balcar a Přemysl Žáček), která se v posledních letech začala specializovat na produkty v oblasti lingvistiky, literatury, literární vědy, historie a literární kritiky. Po prázdninách se tato firma chystá uvést na trh ojedinělý počítačový program, který by mohl být skutečným zlomem v tvorbě, pojetí a kvalitě literární kritiky i literatury samotné.

Vaše firma chystá programový produkt, který by mohl vážně ohrozit literární kritiku jako tvorbu.

Z vaší otázky cítím určitou předpojatost. Není to tak dávno, kdy spisovatelé odmítali používat psací stroj, a dnes již prakticky všichni píší na počítačích. Cílem našeho projektu CRITICS 99 samozřejmě není literární kritiku a literární kritiky ničit, ale naopak dát jim k dispozici komplexní nástroj na úrovni doby, který jim umožní pracovat daleko produktivněji, rychleji a racionálněji.

Jak tedy program CRITICS 99 pracuje?

Podívejte se, dnešní literární kritik dříve než donese svůj text do redakce, musí si recenzovanou knihu přečíst, musí si vytvořit názor, ten pak slovně zformulovat a napsat. Přitom je zjevné, že každý kritik má svou metodu, postupy, které opakuje, a i jeho názory lze určitým způsobem standardizovat. My jsme si položili otázku, zda by nebylo možné některé z těchto v podstatě mechanických úkonů svěřit computeru a poskytnout tak kritikovi prostor vyjádřit se k co největšímu počtu literárních děl. Vezměte si již samotný proces četby. Předložíte-li programu CRITICS 99 libovolné literární dílo v elektronické podobě (lze použít i scanner, který budeme dodávat spolu s programem a který je schopen knihy automaticky digitalizovat), nejen že ho za recenzenta celé přečte, ale je schopen i vy-

značit klíčové pasáže, originální myšlenky a metafory, vybrat vhodné citáty, a je-li přes síť internetu napojen na naši databázi, i vybrat díla myšlenkově či formálně podobná a umožnit tak kritikovi skutečně profesionální srovnání a začlenění do kontextu dle volby buď domácí, anebo světové literatury. A to všechno během doby zcela nesrovnatelné s dobou, kterou byste potřebovali při použití tradičních metod. A navíc CRITICS spolupracuje se všemi běžně užívanými textovými editory a je schopen vytvořit výstupní text v libovolném kritickém žánru a rozsahu: recenzi, esej, studii, sloupek, glosu atd.

Nemáte strach, že masovým nasazením vašeho programu dojde k unifikaci veškeré literární kritiky?

Ale vůbec ne. Jak už jsem naznačil, náš program je sluhou, nikoli pánem. Kritika je, jak jste správně řekli, tvorba; a uživatel má dostatek prostoru tvořivě určit, jaké hodnocení má počítač vynést a jakou formou. S problémem unifikace jsme se potýkali v prvních verzích programu, které měly ještě velmi omezenou škálu jak názorovou, tak tvarovou a stylistickou - kupříkladu ovladač hodnocení, jenž dnes uživateli umožňuje výběr ze stoupňové škály (0 - jednoznačně kladné, 50 - neutrální, 100 - zcela záporné), v první verzi pracoval pouze binárně (ano - ne). A přesto byl používán např. autory Kritické přílohy Revolver Revue - a s úspěchem! Nejen že si nikdo nepovšiml, že jde již o texty plně automatizované (texty třetího tisíciletí!), ale naopak - jejich formulační a argumentační preciznost je celou literární veřejností vysoce ceněna.

Jak se tedy s vaším programem pracuje?

O první fázi jsem již hovořil: uživatel přečte knihu buď sám, anebo četbu svěří svému computeru. Dále si (v uživatelsky příjemném prostředí menu) navolí potřebné parametry výstupního textu: žánr, idea, škola, rozsah, styl, adresát a stupeň kritičnosti.

K přednostem programu patří, že si uživatel může vybrat z řady stylů, které jsou pojmenovány podle významných literárněkritických osobností, a z řady adresátů, které jsme pro zjednodušení pojmenovali podle existujících periodik. V knihovně stylů jsou tedy k dispozici nejen kritici historičtí jako Havlíček, Šalda, Černý, Lopatka, Václavěk, Sus, Blahynka, Ržounek, Hrzalová aj., ale i kritici nejsoučasnější: Jungmann, Opelík, Cieslar, Novotný, Peňás, Chuchma, Lukeš, Karfík, Balašík, Exner, Mojmir a Jiří Trávnickovi, Slomek, Janoušek, Štolba či Jahoda. V knihovně periodik jsou zastoupena jednak literární periodika: Tvar, Literární noviny, Host, Weles, Střední Evropa, Obratník aj., jednak periodika neliterární - Lidové noviny, Mladá fronta Dnes, Právo, Hospodářské noviny, Vlasta, Katka, Betty, Elle, Playboy, Zahrádkář, Překvapení, Story a Chvilka pro tebe. Menu „*idea*“ nabízí ideologickou pozici, z níž chce kritik svůj pohled vést (feminismus, marxismus, katolicismus aj.) a program umožňuje také volbu školy (strukturalismus, pozitivismus, hermeneutika atd.). Již samotný počet možných kombinací naznačuje, že jakákoliv unifikace je zhora vyloučena: Vezměte si, že si můžete například navolit pozitivisticky feministickou třicetistránkovou esej ve stylu šedesátiprocentního Václava Černého pro Hospodářské noviny. Výsledný text bude vypadat určitě jinak než katolicky orientovaná strukturalistická čtyřicetistránková glosa ve stylu stoprocentního Jaromíra Slomky pro Tvar. Vedle předdefinovaných stylů má ještě uživatel možnost vygenerovat si svůj vlastní styl, a to hned dvěma způsoby. Buď kombinací stylů předdefinovaných (např. 40 % Slomek, 30 % Ržounek, 15 % Šalda, 13 % Lopatka a jako koření 2 % Chuchma). Druhá možnost, kombinovatelná samozřejmě i s možností první, pracuje s vlastním stylem, který si uživatel nadefinuje pomocí svých typických slov, slovních spojení, obrátů, myšlenek, postojů a názorů.

Jakým způsobem jste prováděli výběr osobností zařazených do knihovny?

Jste si jisti, že právě tyto vámi (?) vybrané osobnosti reprezentují celé spektrum české literární kritiky?

Pro základní orientaci v české literatuře a kritice vůbec má pochopitelně naše firma renomovaného poradce, a kromě toho i já sám léta literaturu čtu. Ale rozumějte, nepovažuji tuto otázku do budoucna za tak podstatnou: jde jen o počáteční, standardní vybavení, omezené naším výběrem jen v prvních krůčcích uživatele. Každý uživatel záhy pochopí, že si může svou knihovnu libovolně rozšiřovat: zdigitalizuje si texty libovolného kritika (čím více, tím bude výsledek přesnější) a program je schopen (opět ve velmi dobrém čase) vygenerovat styl a zařadit jej do knihovny. Takže bych vás trochu opravil: knihovnu osobnostních stylů, kterou poskytuje náš program, nelze považovat za nějaký neměnný a vnucený náš výběr, ale pouze za příklady - i když pečlivě, profesionálně vybrané a použitelné.

Má program ještě další možnosti?

Uživatel může pochopitelně v CRITICS i sám psát a pro tyto případy je v programu zabudován modus Controlor, který průběžně hlídá, zda výsledný text odpovídá předem zadaným parametrům, a tím automaticky ručí za jeho kvalitu. Je-li počítač připojen na Internet, je možné prostřednictvím CRITICS text okamžitě odeslat do příslušné redakce, případně za vás může vést s redakcí jednání o jeho publikování a honoráři. Nezanedbatelnou výhodou je i to, že vede uživateli účetnictví spojené s jeho literárněkritickou činností a vyplňuje daňové přiznání. Takovým milým dárkem naší firmy pro chvíli odpočinku a uvolnění po literárněkritické práci je hra Proměna (doo-movka s moc pěknou grafikou na motivy z díla Franze Kafky).

Má CRITICS 99 také nějaké chyby?

Doufám, že ne. Chyby, o kterých jsme věděli, jsme odstranili. Pokud se nějaké neočekávaně projeví v praxi, budeme rádi, když nás uživatelé poinformují.

Co připravujete dalšího?

Samozřejmě již dnes pracujeme na nové, zlepšené verzi programu CRITICS. (Řešíme nyní například zavedení předvolby OPONENT, která by umožňovala vybrat si také z názorů a příslušných stylů oponujících stylům osobností podchycených v základní nabídce.) Vedle toho také zdokonalujeme i tak zdařilé a úspěšné programy, jako jsou dnes již běžně používané programy MACHA (existující již v mnoha verzích) a DosTOJEVSKI 93, resp. WinTOJEVSKI 97. Zároveň začínáme realizovat i další velký plán. Zatím bych o tom nerad mluvil příliš konkrétně, jmenuje se to INTERVIEW 2000.

bsmj

Igor Škamperle

DEINER



Lydie Hladiková, kresba

V terstském nakladatelství Devin vyšel loni poměrně obsáhlý román mladého slovinského autora Igora Škamperle (1962), asistenta na filozofické fakultě v Lublani, odborníka na renesanční kulturu. Román KRÁLOVSKÁ DCERA (Kraljeva hči), autorka druhá prozaická kniha, je mimořádně zajímavý, pro nás dokonce dvojnásob, protože jeho děj probíhá převážně v Praze, resp. v Čechách. V knize se prolínají dvě časové roviny, jedna dějová linka se rozvíjí na Pražském hradě, na dvoře císaře Rudolfa II., a v krkonošských horách, druhá, současná, většinou v pražském „podhradí“. Hrdinou druhé dějové linky je Ernest Fabian, profesor středověkých dějin na terstské univerzitě, který dostane tajemné pozvání na jakousi konferenci v Praze. Pozvání přijme, a teprve v Praze se dozví, že jde o tajné „setkání, na němž budou vlivní mužové z promyšleně vybraných evropských zemí jednat o nové strategii duchovního rozvoje našeho světadílu“. V bohatém, mnohdy tajemně zauzlovaném dějovém proudu se rozvíjí milostný příběh Ernesta a Katji, jinak manželky jednoho ze strýčků chystaného setkání, která se odborně podílí na právě probíhající rudolfínské výstavě na Hradě. Zvláštní pozornost přitahuje postava starého malostranského antikváře Zalmana, v němž má Ernest sto chutí vidět samého císaře Rudolfa a který ho pak tajnými podzemními chodbami vede na ono tajné setkání, konané v knihovně Strahovského kláštera. V centru druhé dějové linky románu stojí Rudolfův rádce Michael Maier, který se spolu s Ondřejem Vokem Rožmberkem vydá na sever Čech hledat ložiska vzácných rud a prožije tam milostný příběh s vášnivou vesničankou Jerinou. Jedinečnost tohoto románu je v síle, s níž spojuje detailně odpozorované prvky vnější skutečnosti, ať dávno minulé či současné, s nekonečnými fantazijními prostory, které bez ohledu na čas skýtají průniky do nezjevných hloubek lidské psychiky.

fb

Na Svatém Vítu třikrát odbilo. Čekající Michael pocítil hlad. Vtom se na chodbě konečně ozvaly rychlé, capkavé kroky.

- Kde je vám proboha konec, Maiere?

- Výsosti... Michael se hluboce uklonil.

- Žádné omlouvání! Byl jste u Garlického? Co je s naší rudou? Nezklamte mě ještě i vy! Rudolf odfukoval přímo před sebe. Chlupatý spodní ret, který se nemohl zastavit, než se vysunul přes horní, Michaela ponoukal ke smíchu. Ale tentokrát měl jiné starosti.

- Nebyl, Výsosti.

- Dítě moje, žertujete? Císař, zchlazen odpovědí, se zastavil a stáhl obočí. - Kudys chodil, tuláku?

- Pane...

- Počkej, nebudem stát ve dveřích. Vzal Michaela za loket, opřel se o kliku a vešli do Wunderkomory, do Rudolfova *Theatru mundi*, kde byla sbírka zázraků, která měla císaři ulehčovat v jeho chorobné roztouženosti po nadpřirozeném, magickém a přesahujícím. Ve stínu Arcimboldových Ročních období a Corregiova Ganyméda, krásného svlečeného chlapce, kterého černý orel unášel do nebes, usedli do mantovského seggiola, daru rodiny Gonzagů. Michael se stále nemohl zbavit nepříjemného pocitu, že tentokrát zašel daleko. Přijde o císařovu přízeň, vytratí se jako letní páry nad řekou.

- Řekni, dítě, kudys chodil?

- Výsosti, zabloudiv jsem.

- Cožpak jste nejeli s Vokem?

- Jeli. Právě proto.

- Co právě proto? Maiere, s vámi se něco děje! Rudolf vzkypěl, napřimil záda a celým trupem se zvrátil dozadu. - Unikáte mi! Z úst mu vyrázil dech, jako skopci, který něco kuje. Víčka se mu chvěla a na širokém krku vystoupily žíly. Michael byl klidný, nic z toho nebudě, říkal si.

- Poslyšte, Maiere, to lovíte srny či co? Za co vás platím? Zítřka můžu mít jiného, když mě dožerete! Tady se nám to bortí, a vy po pasekách... pro nic za nic. Máte nějaké novinky? Žalostné...

- Mám.

- Vilém Rožmberk nás opustil. Hrabě, předělávatel látky jako vy, srdce země.

Umíte si představit, co nás teď čeká? Právě mě navštívili ti z Escorialu, samé pletky, dělá mi to starosti. Upřímně řečeno, váš druh, mladší Ondřej Vok, je dočista jiný než bratr. Nestálý, nespolehlivý.

- Je mi líto, pane, že jsem tu ty dny nebyl.

- Ale co! *Volvitor mundi*... Quis es tu? můj milý. Vracíš se z pustin, však vím. Rudolfovo rozčilení pominulo, potřepal Michaela po rameni. - Slyšel jste druhou novinu? Včera ji úředně doručil nuncius. V Benátkách uvěznilo toho Nolanského, Giordana Bruna, filozofa, co byl několik měsíců tady u nás. Republika ho vydá Svatému oficiu. Nevypadá to s ním nadějně.

- Proč ho zavřeli?

- Hlásá nekonečnost nebes, víru pohánů, množství slunců a jiných světů... Kříž zaměnil hieroglyfem, přejatým z Egypta. Krista představuje jako normálního člověka. Hlavně ale, jak jsem slyšel, podezřelé styky s Francouzi. Po pádu nešťastného Jindřicha z Valois je podezřelý každý, vlevo i vpravo, shora i odspodu od alpských hor.

- Papeženci podezírají?

- Scilicet. Navarskému nedůvěřují. Buďte rád, že máte moje ubohá záda. Nevím, jak dlouho ještě vydržím. Musíme najít ten kámen, než nám před očima kontinent vypálí zdivočelá pijavice. Proto vás držím u sebe, Maiere. Musíme si pospíšet, objevit panaceu, dokud máme nějakou moc. Věci rychle spějí ke zkáze.

- Snažím se, Vysokoblahorodí.

- Mám podivné sny. Nespím. Modlil bych se, ale nemůžu. Prosím anděle, aby nám očistili kaliště od jedu, příliš bláta nám zalévá zemi, ale věř mi, synu, žádný hlas neslyším. *Komme Dein Reich!* Co to má znamenat? Jsem Herodes, zkáza světla? Je mi těžko.

- Uvolněte se, pane. Uslyšíte své city, důvěřujte přírodě. Řídí ji prozřetelnost, ať se za tím výrazem skrývá cokoli.

- Tobě je líp, synu. Nedrží tě řetězy. Občas ji zavolám, Kateřinu, teď už mívám často, každou třetí čtvrtou noc, aby spala u mne. Prosím ji, aby zklidnila vášeň, co ve mně hárá. Mám ji rád, ale nic to nepomáhá. Stejně vlky vidím, jak přeskakují příkop v Zahradě a čmouchají pod Daliborkou. Hledají škvíry, jak se dostat na Hrad.

- *Lux est sepulta*, pane můj. Sami ji musíme vykopat. Koruna, tiára... to samo není k ničemu.

- Mímochodem, Maiere: co můžu čekat od mladšího Voka? Nekamarádí nějak moc s bratříky?

- Vok není nebezpečný. Ve věcech víry není prostě rozhodný. Posuzovat ho jako kacíře by znamenalo přilít olej na oheň těch, co zemi přejí zkázu. Příroda je nechce obdarovat, ale s Kateřinou z Ludanic si rozumí. Pod jejím vlivem dopřává sluchu predikantům, ale rozchod s korunou si nepřeje, můžete být jist.

- Stejně se bojím, že po Vilémově odchodu se Krumlova zmocní evangeliáři. Paní vdovu Polyxenu jsem pozval k nám. I z osobních důvodů by mi bylo milejší, kdyby si Rožmberkové, co ještě zůstali, vytvořili nový domov na Hradě. Paní Polyxena je pěkná a mladá dáma, ve vašich letech, Maiere. Můžu vám ji představit...

- Budu rád, Výsosti. Několikrát jsem ji už viděl, na panství u pana hraběte.

Michael na půvabnou paní nezapomněl, kolikrát mu na jeho cestách vytanula před očima, ale nikdy nebyla příležitost ke sblížení.

- Teď drží smutek, tak je to v pořádku. Náš Zdeněk Lobkovic ale nedokázal potlačit žádostivé pohledy. Před kněžím a šlechtou po ní očima pátil jako straka, a to v pohřebním průvodě.

- Císaři nic neujde!

- Připadáte mi podezřelý, Maiere. Usmíváte se jen tak napůl... Co se vám přihodilo? Něco divného se děje v té vaší paláci! Mně se můžeš svěřit, synku! řekl po chvíli důvěrněji a dotkl se jeho paže.

- Arcana, pane.

- Povídej!

- Dostal jsem se mezi uhlíře. Vysoko nad Špindlerovým Mlýnem, divoké Riesengebirge. Slyšel jste o průvodkyni skrz zemi stínů, nevěstě měsíce, která jediná zkrotí Slunce ve Lvu? *Soror mystica*... šeptl Michael a naklonil se blíž k císaři. Ten spiklecky zakroutil obočím, jako kdyby z větve svésila zobák sova ušatá.

- Opravdu, synu?

- Osvítily se mi některé procesy, pane můj. Z vlastní tmy a propastí vzniká světlo, *mercurialis aqua, fons vitae*.

- Naše pece athanory ti nejsou dost?

- Musíme spojit dokonalé s nedokonalým, *res media inter corpora* je kámen, jenže naše intelektuální dispozice na něj nestačí. Musíme utonout v objetí země, zmizet v žabím bříše. Souhrn všech elementů. Pohané nazvali svatou svatbu dveřmi rajské zahrady, které se otevrou tomu, kdo ctí přirozené procesy.

- Sepíšeš knihu?

- Vynasnažím se. Bude na to třeba čas.

- Vezmi si ho. A nezapomeň na své blízké. Spranger a Heinz nadějně pokračují. Z Palatinata přispěli dva leibarzi, Hájek a Martin Ruland. Paracelsisti. V doprovodu paní Polyxeny se z Krumlova dostavili i Kunrath a ti jeho.

Rudolf zvedl ruku, připomínající Ivi pracku, a podrblal jí Michaela ve vlasech.

- Dej si koupel. Marika se postará o teplotu vodu. Před setměním na tebe počká v loggii. Buď s ní opatrný, je mladá. Lang mi ji přivedl ze Starého Města. Pak se k nám přidá při obědě. Pečené husy s italským vínem dělají moc dobře, cheche.

Rudolf zavolal lokaje. Málodky bylo k vidění, aby se císař zasmál.

Vybral a přeložil
FRANTIŠEK BENHART

Příspěvek Tvaru ke vstupu ČR do NATO

U příležitosti plánovaného vstupu ČR do NATO sestavil Tvar multifunkční vojenskou jednotku jako důkaz, že i český literát může být užitečný.

kapitán Jiří Rulf, prvosledový motostřelec
kapitán Jiří Staněk, náčelník lékárny
nadporučík Petr Hrbáč, lékař
nadporučík Vladimír Macura, náčelník spisovny
nadporučík Vladimír Novotný, náčelník výstrojního skladu
poručík Petr A. Bílek, překladatel
poručík Petr Hruška, motostřelec
poručík Norbert Holub, lékař
podporučík Michal Bauer, velitel kuchyně
podporučík Michal Viewegh, velitel posádkové hlídky
rotný Mirek Kovářík, velitel samohybného děla
četař Pavel Janoušek, motostřelec
četař Lubor Kasal, údržbář letišť
četař Jiří Trávníček, spojař
četař Miroslav Zelinský, instruktor kulturně výchovné činnosti
desátník Pavel Janáček, kuchař
vojín Miroslav Huptych, psodv
vojín Martin Pluháček, ženista
&
Jana Červenková, sestra
Šárka Nevidalová, milosrdná sestra
Božena Správcová, markytánka
Jakub Šofar, jednoroční dobrovolník
Martin C. Putna, polní kurát a poslední pomazávač

Jarmila Hannah Čermáková

Panorama

Měď cín a písek
suchý žár
dvě staré herky Džar
a Sue
žíznicí pár ržá
v prasklé dlani kraje
(kopyto klopýtat třpytit se zpytovat)
kozol tu hraje
na šalmaj
pod zlatou bání
města:
Aranjuez

Zrození krále

Chci káně!
Vzkřiklo cikáně
a vzťahlo dlaně
k obloze:

Chci káně!

A pták
tak svobodný jak dítě
přistál
mu zlehka na noze

Tušení jara

A srdce napřed
utíká
a duše ztrácí
zimní klid
a slavík
...vězní ptáčníka
co zkusil
písně oslepit

Zed' madridského hřbitova (španělský slum)

Děti
s višňovým tělem
a houslovou pletí
s chodidly v oslí moči
Děti
meteoritky
a matadorkové
děti usmrkaní amoreti
s prachem
věčnosti v očích

Tanec v tepnách

Zubatý plůtek noci to udělal!
Uhryzl slunce v půli

a druhá
jasná polovina hýždě
je uštknutá
je otrávená tarantulí
(noc kulí cikáni noc po své temné vůli)
co budem dělat bože co dělat?
Tančit
až do úsvitu zory
tančit do běla:::tarran-tella!
Tarran-tella!!...

Mince na jazyku

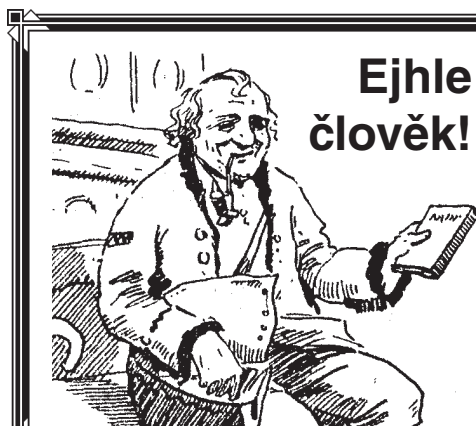
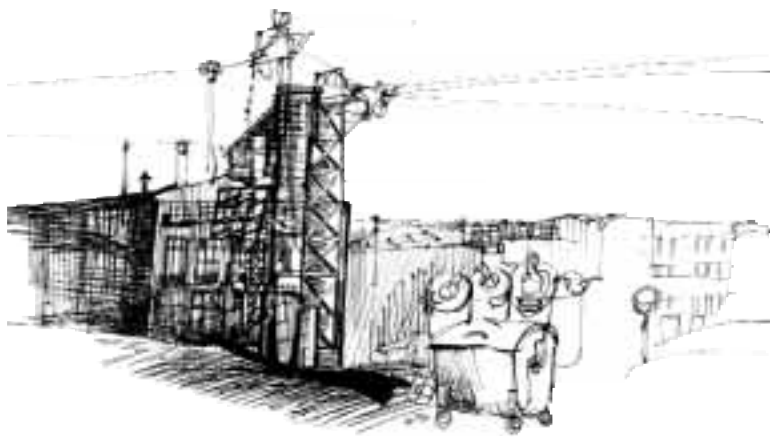
Conquitta žije tam
na druhé straně
mezi anděly
za azurovou stružkou snění
za tajnou řekou zapomnění
kde středy sládnou nedělí
a nikdo nikdo nedělí
srdíčko v eso ohmatané
baže - můj bože? Ba ne ba ne
Conquitta dávno neklečí
je v mimozemí
v bezpečí
a réva chladí její skráně...
Abyste věděli!

Šupina z Hádu

Dábla nenapodobíš
je bez duše
a krve by ses nedořezal
Jeho mince
jsou poznačené slinou
převozníka
vždy tě převezou
stačí jen heslo:
Ji -
dáš?
Dáš
ji?
Dušinku...?
Tak tumáš černé veslo!!!

Poledne nad Kataluňou

Lok vína
vzlyk zvonu
pád čápa
skřek záby
polomrtvé z horka
žár pekla na nebi
jen číše varem nepřetekla
nepraskla struna dní
cikáda zní
cikáni s ní...
Gracia García!
Gracia Federico Lorca!



Dialog o lásce na čtyři sloky

Život v podobě nového výrobku francouzské firmy Lancôme, parfému Poeme, postavil jednoho dne před redakci dámského časopisu Elle palčivou otázku, zda se „v dnešním přetechizovaném světě plném počítačů, aut a mobilních telefonů“ neztratila kamsi poezie. „Je tady ještě?“ táže se Elle. Odpověď má přinést soutěž Napište nejkrásnější báseň o lásce, jejíž propozicím věnovala česká mutace světového časopisu 134. stranu svého březnového čísla (obsahuje též doplňkový materiál: rady Evy Herzigové na zkrášení poprsí). Nechali jsme se propozicemi oslovit:

ELLE: „Odvážný krok. Nesetkáme se s posměchem?“

TVAR: U nás rozhodně ne.

ELLE: „...už teď se těšíme, jak se ponoříme do psaníček plných veršů, smíchu i slz. O beznaději a naději. Jak se začteme do slov zraňujících jako čepel nože. Nebo konejšivých jako šplouchání vlnek a hladivých jako jemný samet...“

TVAR: A my pořád nemohli přijít na to, čím vším umí báseň být! Jinak to nepokryjeme, než když si to rozdělíme. Smí se psát kolektivně? Vršovický napíše verš zraňující jako čepel nože, Správcová konejšivý jako šplouchání vlnek a Kasal hladivý jako jemný samet. Vaňátko do lásky sice nevidí, ale umí psaníčka zalepovat slzou z oka.

ELLE: „Tak co? Zkusíte se chopit pera a napsat nejkrásnější slova lásky?“

TVAR: Máme z dřívějška uchopeno! Dál!

ELLE: „Necháte zaznít údery svého srdce a vyjádříte se slovy v duchu jemného parfému Poeme, který pomoci květinové vůně vyjadřuje bouřlivé emoce?“

TVAR: Pomalu, pomalu, není to finta? Na kolik ta vaše Poeme přijde? Víte, kolik bere-me? Dnes už se nemusí zobrazovat skutečnost. Realismus je přežitek. Nás zajímá implicitní čtenář.

ELLE: „V redakci se jí nejdříve zmocní...“

TVAR: Takže brutálně na věc?

ELLE: „...ruce a oči nejpovolanější: budou ji číst naše jazykové redaktorky Milada Divišová a Katka Borošová.“

TVAR: Abychom pravdu řekli, Katku neznáme, ale korektorky jsou zásadní překážkou literatury. Člověk píše, aby ho nikdo neopravoval, aby se viděl černý na bílém stejně jako ve vnitřním zraku. To je víc než nezapomenutelný víkend v Paříži. Mimochodem, pojedeme všichni spolu jako jeden autor (Vaňátka nepočítejte, ten odmítá vyplnit rubriku pohlaví a nedostal pas).

ELLE: „Ze všech došlých básní nakonec vybereme dvacet nejlepších, které odměníme, a prvních pět navíc zveřejníme v červnové ELLE.“

TVAR: To jsme potřebovali slyšet.

ELLE: „Možná právě vaše báseň bude ta, která okouzlí tisíce dalších čtenářek...“

TVAR: Co to je, možná? Kritika bez kritérií, to u nás není kritika. Když tam u vás příslušný člověk dostane báseň do ruky...

ELLE: „...ohodnotí ji podle toho, jak bude originální, plná citu a jak chytí za srdce...“

TVAR: Tak to by šlo. Ale kdo to bude, i objektivní kritika je subjektivní tvorba?

ELLE: „POROTA: Spisovatelka Halina Pawłowska, šéfredaktorka časopisu Story; nakladatelka Romana Přidalová, majitelka nakladatelství Motto; Michal Viewegh, spisovatel; Silvie Holubová, ředitelka společnosti Lancôme; Jiří Zbořil, šéfredaktor časopisu Quo; Helena-Kateřina Fialová, šéfredaktorka Elle; Martina Králová, zástupkyně šéfredaktorky Elle.“

TVAR: Máme vůbec šanci? Začínáme váhat...

ELLE: „...6. až 20. cena: kompletní řada parfému Poeme od Lancôme (pařémovaný sprchový gel, mýdlo a tělové mléko, eau de parfum) a celoroční předplatné časopisu ELLE.“

TVAR: To musíme mít. V Čechách víc než dvacet básníků není a na Moravě se k pražácké soutěži nesníží. Kolik, kdy a kam?

ELLE: „Do soutěže zařadíme básně, které budou splňovat následující kritéria: 1) obsah: libovolný na téma Láska, 2) rozsah: maximálně čtyři sloky...“

TVAR: Zvládneme to do tří - náš závazek na úsporu času porotců. Přihládněte k němu.

ELLE: „Porota do hodnocení nezahrne básně, které budou nečitelné, nekompletní nebo došlé po 31. 3. 1998.“

TVAR: To už bylo! To je moment zklamaného očekávání! Jestli nám nepočkáte, vyhlásíme v Tvaru soutěž o prsa ještě krásnější, než má Eva Herzigová! Návrh na smírnou dohodu čekáme do tří dnů, v zalepené obálce, čitelně, bez vytáček. Na klopu vlastní krvi připište Necháme vám poezii, neberte nám řádra!!!

PAVEL VRŠOVICKÝ

Lýdie Hladíková, která je autorkou výtvarného doprovodu tohoto čísla, se narodila v roce 1951 v Mělníku. Vystudovala divadelní fakultu AMU, obor scénografie u profesora Romberga a docenta Smutného. Jako výtvarnice spolupracovala s Krátkým filmem Praha, jako ilustrátorka s nakladatelstvím Čs. spisovatel, Avicenum a d. Na svém kontě má přes dvacet samostatných výstav a několik účastí na výstavách společných. Od osmdesátých let se systematicky věnuje obrazu periferie, zpočátku jako protikladu k šumavské krajině, později se jí obraz periferie stává svébytným tématem a prostředkem k osobní výpovědi. Postupem času její kresby čím dál méně lpí na konkrétní lokalitě a získávají charakter obecnějšího výtvarného propátrávání terénu - odkrývání mlčenlivých stop po zašlém lidském rojení. r

To vám je najednou šrumelec v poštovních schránkách. Lidovci, tedy KDU-ČSL, mně popřáli příjemné prožití Velikonoc skrze obtisky na vajíčka. Potom měla ODS přípisem V. Klause na pohlednici s Jiránkovou kresbou nutkavou potřebu oznámit mi, že se na svém kongresu v Jihlavě rozloučila se zimou - v sobě a kolem sebe - a je opět připravena ucházet se o moji důvěru. A taky prý - jaro začíná. Obtisky jsou sice obtisky, ale zpráva o nové politické sezóně potěší. Jenomže nevím, jestli tahle ODS tuší, že zima zase, bohužel, přijde. Tak je to na světě zařízené - roční období se pravidelně střídají (to už je takový demokratický prvek obsažený v matičce Zemi; i když na druhou stranu možná

svým nezřízeným velkopanským chováním zlikvidujeme jaro, léto, podzim a zimu jako třídu a bude stále stejné, hnusné počasí). Ze by to měli politici vědět? To jistě, ale jen jestli. Teď vybíhám každé ráno s napětím ke schránce a čekám, co přijde dál. Komunisty bych tipoval na třešňový kompot, Unii svobody na pohled za Sarajeva, sociální demokraty na bramborové (zemákové) placky v prášku, republikáni dodají plakát svého vůdce s cikánskou pečeni v ruce (to je jako humor) a důchodci nepošlou nic, protože nemají peníze; kdyby je měli, nezakládali by stranu. A že je tohle populistické plkání? To teda je...

Ejhle člověk! Za 1 420 440 minut začíná 21. století.

Knihy

Paradoxní symbol

Čtenáři právě vycházejícího výboru z pamětí a korespondence **Stanislawa Przybyszewského** (Aurora 1997, str. 277, přeložila, poznámkami a doslovem opatřila Jasna Hloušková) nebudou zpočátku věřit vlastním očím. Opravdu předkládané texty napsal proslulý skandalista a zároveň tvůrce zmítaný pochybnostmi o vlastním poslání, spisovatel vyhýbající se dlouho polskému prostředí, píšící většinou německy a prostředkovávající styky spíše mezi německými, skandinávskými, ruskými a českými modernisty než mezi Polskem a Evropou? Kam se vytratily všechny provokativní výroky, z nichž formulace typu „plijeme na spásu, která má přijít po pozemském pekle“ patří k těm nejmírnějším?

A srovnají-li čtenáři vzápětí tyto paměti z dvacátých let s dopisy z let devadesátých a počátku našeho století, vyvstanou otázky další. Může být umělcova zpověď plná rozporů, nespolehlivých charakteristik a nepřesných údajů skutečným svědectvím doby? Pakliže ano a právě onou rozpomností a stylizovaností, nejde jen o řadu převleků, skrývajících marnou touhu „být meteorem (...), zničit na své cestě několik světů, roztavit je v sobě, obohatit se jimi a po miliardách let se znovu vrátit...“, jak sní nešťastný hrdina románu *Křík*?

Przybyszewski píše paměti na sklonku života. Snaží se změnit mínění polské veřejnosti, obhájit umělecké postoje před těmi, kteří nemají pochopení pro bohémský styl na přelomu století, pro pijácké eskapády, experimenty s drogami, divokou erotikou, „černé duše“ okulistů, tematizované v různých textech. Proto když spisovatel vzpomíná na léta strávená v Berlíně, Kongsvingeru, Krakově a jinde, chce vyvolat dojem, jako kdyby názor o jeho promarněných tvůrčích možnostech v rozháraném osobním životě byl pouhou legendou senzačněchtivého davu, v horším případě pomluvou mnohých šosáků, připravujících modernímu umělci tragický úděl. Pokouší se čtenáře přesvědčit o tom, že k životním zvrátům vedly hlavně existenční starosti, střety s nakladateli, malé poměry, společnost neschvalující spisovatelovy činy. Ani na okamžik si neumí přiznat, že tomu bylo často jinak, a raději se konkrétním okolnostem životních proher vyhýbá. Jen mezi řádky vyčteme, co asi pro tehdejší „spořádané“ obyvatele evropských metropolí mohla znamenat na odívavost výlučnost, onen příslušný „aristokratický duch“, o teorii všemocného pohlavního pudu nebo představě „Boha - Satana“ osvobodujícího lidskou přirozenost ani nemluvě. Stejně tak když Przybyszewski kreslí portréty významných osobností fin de siècle - Dehmela, Muncha, Strindberga, Hamsuna, Wyspiańskiego -, tváří se jako spravedlivý soudce, nešetří chválou a uznáním, a pokud už musí kritizovat, vysvětluje krajní postoje - třeba ve Strindbergově nebo Kasprovicově případě - duševní nevyrovnaností. Postupně tak autor paměti dostává čtenáře tam, kde je chce mít. Jestliže jim zpočátku slíbil, že je nechá nahlédnout do tajemství tvůrčovy duše, dělá všechno pro to, aby místo myšlenkových pochodů hlavně prezentoval domnělé vlivy jedné osoby na druhou a stavěl se přitom do role nepochoybného iniciátora dobových proudů, Jugendstillem počínaje a Mladým Polskem konče.

Dlužno ale dodat, že k odhalení Przybyszewského převleků značnou měrou přispívá pořadatelka výboru. Hloušková pomíjí četné odbočky, které zatěžují polský originál, přeskakuje rádoobyteoretické reflexe a mlhavé popisy duševních stavů. Spolu s tím, jak nahrazuje původní rétorické obraty dnešními českými výrazy a složitá souvětí plynulou syntaxí, celkově vyprávění projasňuje a vylehčuje. Przybyszewského převleky se pak stávají viditelnějšími. V této souvislosti Hloušková i oprávněně zařazuje korespondenci až za paměti. Právě díky tomu lépe rozumíme, v čem spočívá spisovatelovo zkreslování skutečností. Jestliže například memoárista často zdůrazňuje, jak se studem četl své jméno v tisku a nikdy nechtěl být spisovatelem, korespondence z devadesátých let ho usvědčuje, že opak je

pravdou a že nemohl při žádné literární polemice chybět. Anebo když autor pamětí po letech charakterizuje Dehmela jako největšího německého básníka po Goethovi, dopisy popravdě ukazují, že kdysi svého přítele tak jednoznačně nehodnotil. A stejně tak pokud vzpomínající z časového odstupu tvrdí, že za návrat do Polska vděčí Čechům, korespondence prozrazuje, že zásluhu na tom měly jeho dřívější překlady polských autorů do němčiny.

Nicméně i zkušena polonistka se dívá na Przybyszewského se značným respektem a v jistém smyslu vychází jeho pojetí minulosti vstříci. Opírá se přitom o naše literární povědomí, v němž proslulý Polák stále ještě vystupuje jako vedoucí osobnost Mladého Polska. Dodnes nám spolupráce s Moderní revuí, zprávy o evropském dění nebo propagování Procházkových, Karáskových a Hlaváčkových děl u sousedů zakrývají skutečnou kvalitu jeho literárních děl. Naproti tomu Poláci svého rodáka hodnotí jinak. Už jeho současníci se s ním rychle rozcházeli nejen kvůli skandálům a dluhům, ale především proto, poněvadž záhy vystihli, že se jistěji cítí v němčině, většinu původně německy psaných textů zpětně překládá do polštiny a místo aby hledal významový a stylistický ekvivalent, spokojuje se s nepodařenou parafrází. A pokud se vyskytují výjimky potvrzující pravidlo, třeba román *Křík* nebo drama *Pro štěstí*, musíme brát v potaz, nakolik se na úspěchu podílela tabuizovaná témata a vynikající inscenace. Ostatně hlasy polských historiků vyznívají jednoznačně. Od Brücknera až po Wyku se vzácně shodují v tom, že při celé inspirativnosti Przybyszewského uměleckých názorů daleko větší význam měli ti autoři, kteří vyrůstali z domácího podloží - na jedné straně Kasprovic a Tetmajer, na druhé Žeromski nebo Miciński. Nad všemi se pak tyčí ojedinelý tvůrce opravdové syntézy rozporuplných tendencí - Wyspiański. Ve světě proslulý Polák se s domácím prostředím nikdy nesblížil a Mladému Polsku ani plně nerozuměl. Navíc dnešní sémiotika pomáhá pochopit jinou stránku problému - Przybyszewski literaturu více žil, než psal, jeho život tvořily natolik dramatické syžety, že i sebelepší texty jsou jenom jejich slabým odvarem.

Pořadatelka výboru proto měla více myslet na české čtenáře. Mnohé souvislosti by jim byly jasnější, kdyby mohli konfrontovat ukázky z pamětí a korespondence alespoň s krátkou ukázkou z některého díla, třeba *Černé mše*, a přičíst si také několik citátů z dobové a pozdější literární kritiky. V předkládané podobě zůstává výbor jenom torzem. A vlastně plní dávnou Przybyszewského představu, že se v plné slávě jednou zase vrátí. Nezaslouženě.

PETR POSLEDNÍ

Rozmarná černá absurdnosti

V edici *Reakční žongléřství* nevelkého, leč cíleho nakladatelství *Brody* vyšla v posledních letech řádka významných textů z ruské avantgardy (navíc zcela nedávno též Glancova práce o ní) a tato vydání je nyní většinou třeba recenzně dohánět. Zastavme se dnes u hry *Vánoce u Ivanovových*, kterou v r. 1938 napsal **Alexandr Vveděnskij**, označující se sám jako „autorita absurdity“. Hra je těžiskem knížky, pro niž texty vybrali, za odborné spolupráce Jeleny Tregubové přeložil a poznámkami opatřil Martin Hnilo (Praha, Brody 1996).

Vveděnskij, ve své době vzhledem k nezvyklosti svého způsobu psaní takřka nepublikující básník a spisovatel, patřil k okruhu především básnické, ale i prozaické (především o jeho básnické tvorbě psal i v souvislosti s ní svou knihu *Smrtipoty* anoncoval v loňském Tvaru č. 20 V. Daněk), dramatické, výtvarné a literárněkritické skupiny ruské avantgardy 20. a 30. let - oberiutů. (Název *Oberiut* je originální zkratkou slov *Objedněněje realnoho iskusstva*.) Alexandr Vveděnskij spolu s Daniilem Charmsem, jehož někdejší texty jsou dnes z celé skupiny nejvíce vydávány - v téže edici jako knížka Vveděnského vyšly mj. i dva svazky z Charmse -, konali estrádní vystoupení už v r. 1925; v příštím roce se s nimi sblížil i jeden z nejvýznamnějších

ruských básníků tohoto století N. Zabolocij. Se skupinou byli dále spjati básníci N. Olejnikov a K. Vaginov, dramatik J. Švarc, malíři K. Malevič a P. Filonov, kritik V. Školovskij a mj. i autor literatury pro mládež S. Maršak.

Oberiuti vůbec spolupracovali s dětskými časopisy: na jedné straně je sem delegovala jejich záliba v (dětmí milované) absurdnosti, na druhé straně zde nejspíše unikali cenzuře. Tragickému životnímu osudu, který jim přichystal režim, ovšem mnozí z nich uniknout nemohli. Týká se to i A. Vveděnského: již dříve poznal vězení a vyhnanství, stopy spisovatele (narozeneho r. 1904) mizí pak závěrem r. 1941 za nejasných okolností při evakuaci Charkova.

V absurdním dramatu A. Vveděnského je krutost i veselí. Veselí provázející představení (hru inscenoval v Praze soubor *Puchmajer*, v Brně ji hraje v současné době *HaDivadlo*) se mísí s ponurými šmouhami. Pravda, ze všech „tragických“ fakt - počínaje vraždou dítěte vpředvečer Vánoc a konče závěrečnou kumulací úmrtí podobnou čištění šachovnice před závěrečným matem - je podle zákonů absurdní komedie perfektně sňat bezprostřední prožitek a naopak neustále aktualizována je přítomnost principů hravosti a parodie (viz např. hromadění smrtí v závěru antické tragédie či Hamleta). Přesto však: smrt je smrt, smrt je absurdní a to ji činí přímo sloganem absurdity, smrtí u Vveděnského vše začíná i končí, smrt odmítá doprovod emocí, trvá však na své neodvolatelnosti.

Absurdita kvůli tomu nebere nazpět smích coby svůj dar divákovi. Spočívá-li estetika absurdity na disonancích, skluzech a skrípotech, pak ale v absurditě A. Vveděnského je též jakási elegance. Nejružnější situace jako by podléhaly témuž principu: pohyb určitého segmentu je v nesouladu s nepoddajnou nehybností toho či onoho jeho aspektu. Např. v pohybu je lidský věk, ale na skupině postav utkví pojmenování *prvopočáteční*, takže mezi těmi, již mají označení *chlapeček*, je jak chlapeček jednoletý, tak i pětadvacetiletý a šestaosmdesátiletý, a mezi *holčičkami* je jak holčička osmi-, tak i dvaatřicetiletá a dvaosmdesátiletá. Rozporně se v psychice ročního *chlapečka* sráží úroveň celkového dialogu postav starších, do něhož chlapeček vstupuje jako rovný, s neméně zjevnou úrovní jeho věku. V pohybu je černý děj (vraždu následuje vyšetřování policejní a psychiatrické, soud, chystání poprav), ale v každém svém náběhu se pohyb děje zastavuje, zabředá do tisíce nepřiléhavostí: do retardací, zvířecí bajky, kramářské písně, kriminálního románu, do lidového divadla (lubku), do sovětského „románu výchovy“, do anekdoty (psychiatrické vyšetření vražedkyně ústí do příběhu o šileném psychiatrovi) atd.

Hlavně však děj zabředá do nezvládnutelné imanence řeči: např. rozhovor policistů s dětmi coby svědky vraždy dostává v okamžiku zmínky, že rodiče mrtvého dítěte jsou v divadle, smyk do běžné řeči o event. divadelním žánru. Text *Jistý počet rozhovorů*, následující v knížce za „vánoční hrou“, přináší též pěkný doklad skluzu do imanence: „*První*: Podívej, beru oprátku. Je pevná. Je už namydlená. *Druhý*: Zbytečné řeči. Beru revolver. Je už namydlen. *Třetí*: A tu je řeka. Tam otvor v ledu. Je už namydlen.“

Českému čtenáři při četbě Vveděnského místy taně na mysli zvláště Ivan Wernisch, místy ale též někdo zcela odlišný - Václav Svoboda Plumlovský: ovšemže nikoli kvůli podobnosti autorů, o níž nemůže být řeči, ale kvůli specifickým stylistickým naivitám, u Vveděnského (na rozdíl od lidového autora moravského) záměrným. Naznačili jsme výše, že přicházejí-li v absurdním dramatu v úvahu emoce, pak všechny jsou ironizovány, všechny jsou odvolávány, ale nezapomeňme, prosím: všechny ty city i v textu absurdním přeje jen *tak či onak* - být v podobě „odvolané“ - *byly*, žádný nebyl opomenut a žádný nemůže být zcela zapomenut.

Postmoderní absurdita se někdy prezentuje jako nivelizace tvořivosti. Asi je to upřílišený soud i pro postmodernu, ale rozhodně by se nehodil pro (nikoli ovšem postmoderní, nýbrž avantgardní) absurdní text až la černá komedie A. Vveděnského. Udržet text neustále v té rovině absurdnosti, kterou jsme tu snad na několika příkladech stačili naznačit, vyžaduje krutou, tvrdou houžev-

natost lyrického básníka; a chcete-li mít přibuznost lyriky s absurdním textem prozaickým ještě více zviditelněnu, přečtěte si např. *Rozhovor o vzpomínání* (s. 48 - 50). Chtěl jsem říci tolik: tyto texty prozrazují hutný kreativní proud.

Z překladu Martina Hnila je v dobrém slova smyslu patrné to, co vyžaduje nejvíce právě text absurdní: nikoli snažit se blýsknout a překladem absurdnost originálu dále zmnžovat, nýbrž přistupovat k originálu s láskou a kázní. To je spolu s jazykovým citem a odhodláním vyhledávat a vydávat poklady ruské avantgardy (a vůbec východních kultur) velkým předpokladem Martina Hnila.

ZDENĚK MATHAUSER

Noci bezmoci

Petr Cěkota podnikl riskantní pokus o zpytování a stopování vztahu současné české poezie ke křesťanství. Riskantní, protože je to sice téma, které se naklepává z různých stran v recenzích a letmých i pronikavějších pohledech na jednotlivé autory, ale je to téma takřka neuchopitelné, bezbřehé a každým pokusem o formulování jako by zamlženější. Cěkota vydal „studii o křesťanství a současné české poezii“ (**Noci bezmoci**, Votobia, Olomouc 1997) a tím podtitulem nabídl na sebe bič: Co je současná česká poezie, co je (současné?) křesťanství? Křesťanstvím je v naší civilizaci tak či onak poznamenán snad každý, třeba jen svým odmítáním nebo lhostejností; tím víc básník.

Cěkota ovšem neříká o současné situaci křesťanství, s nímž by měla být poezie v jistém vztahu a dotyku, téměř nic. Z celého křesťanství vyjímá pojem „temné noci“ v pojetí sv. Jana od Kříže; tento mystik byl básník; jde pak o vztah jistým způsobem dvojdomý - vazba s křesťanstvím skrze básnické dílo mystika. Současnou českou poezii mu reprezentuje šest básníků (Kuběna, Petr, Stöhr, Reichel, Kolmačka, Čichoň); jen velmi okrajově zmiňuje další.

První námitku lze tudíž vznést docela primitivně: stejně autenticky křesťanská (jako dílo sv. Jana od Kříže) je například také poezie sv. Františka z Assisi, Danteho, mudroslovná poezie Angela Silesia, písně sv. Terezie z Lisieux - zůstaneme-li jen u několika tak či onak kanonizovaných vzorů; a pravděpodobně se i v současné české poezii vyskytnou písně chval, lásky i didaktického naučení nebo křesťanskými prvky poznamenaného pamfletu, daleko od cesty temnou nocí mystiků. - Cěkota plným právem odpovídá, že od romantismu je noc (viz Máchu), nejen dějištěm lidského, přírodního i metafyzického dramatu, ale je i sama dějem“. Platné je i jeho odvolání na Vladimíra Vokolka, který Máchovu cestu nocí, kde „pouhá jen tma přebývá“, srovnává s mystickou cestou sv. Jana od Kříže. Zvolil tedy nepochybně výrazné a nosné východisko pro nalezení nejtýpějšího, nejcharakterističtějšího společného jmenovatele křesťanské mystiky a významné části mladší české poezie. Sonda, kterou na 84 stranách své knížky podnikl, je užitečná, provedená s kuráží i erudicí; nicméně širokému vymezení podtitulu dostává jen nepatrně. Ohraničení, o kterém hovoříme, je si Cěkota dobře vědom. Zmiňuje se o něm přesněji pohřichu až v závěru svých úvah. Mohl k nim s prospěchem připojit aspoň další malou kapitolku, která by obrátila zřetel na autory, u nichž alegorický princip noci je rovněž zřetelný, byť ne zcela dominantní (T. Mazáč aj.). Zlomyslný komentátor by navíc mohl obměnit starou Halasovu otázku: A co básnířky?

Od toho, co Cěkota neudělal, vraťme se však k tomu, co napsal. Není-li jeho práce ani studie, ani esej, ale „esejistická studie“, má pro to tuším dobré zdůvodnění a není třeba něco vytýkat. Sympatické je také úsilí o plastický výraz, o stručnost a jasnost; tím méně pochopitelná jsou některá uklouznutí k pouhému převyprávění veršů a podobným ulehčením, jaká jsou snesitelná v recenzi. Domnívám se, že nejvíce zůstal dlužen individualitě jednotlivých básníků. Připouští, že každý z nich „zastupuje specifickou autorskou poetiku, ale i vlastní filozofický postoj“, ale bohužel právě o tom u žádného z nich mnoho neříká, příliš zaujat centrálním principem temné noci. V zájmu

gradace a uzavření vzklenuého oblouku (Kuběna jako východisko) přecenil, vůči ostatním až nespravedlivě (je ovšem prost, to zdůrazňují, jakéhokoliv vzájemného poměrování!), Petra Čichoně. Máme pochybnosti, neztotožňuje-li Cěkota Čichoňův zámeř s dosaženým výsledkem. Z „třpytivé mozaiky“ Čichoňovy poezie lze jistě vybrat a složit ledacos, když se krasohled ve svém pohybu příznivě ustálí v žádoucí poloze - ale jde opravdu o plnohodnotný tvůrčí akt „znovuvytváření nové skutečnosti“? Čichoňovo úsilí je úctyhodné, ale právě ona „neškromná imaginace“, okázale prezentovaná vyzkoušenými gesty symbolismu a dekadence, tuším víc pouze přijímá, než dobývá. - Při vší stručnosti a nezbytném omezení vystihl Cěkota poměrně nejpřesněji složitost a mnohostrannost Jiřího Kuběny, v jehož díle představuje cesta temnou nocí pouze jednu z mnoha cest jeho neklidného itineráře.

Závěrečný Cěkotův pokus o vymezení křesťanské poezie jako „vnitřního dialogu (ale i zápasu) mezi křesťanstvím a poezií“ je ve své obecnosti také přijatelný, ale bohužel málo vypovídající a - bezmocný.

MOJMÍR TRÁVNÍČEK

Jak říkáme my, Američané...

Americká causerie (Primus) a Americký pitaval (Český spisovatel) jsou knihy, které Jan Beneš vydává až po nedávné šedesátce (na kterou nevpadá, jak na obálce druhé z nich správně říká Antonín Měšťan), v situaci, kdy Beneš kdekoho rozčilil a skoro nikdo ho už nechce tisknout (viz tentýž A. M.). Chťejí ho však lidé číst a má jim, čtenářům, co nabídnout? U dřívějších Benešových knih by takové otázky nebyly na místě, i když reedice z nedávných let a několik nových titulů zřejmě nezaznamenaly takový ohlas, jaký autor očekával a jaký by si zasloužil. To je ovšem obecný jev snad u všech spisovatelů, kteří po roce 1968 odešli do emigrace, za dvacet let se - změnění - na čas či v menšině (k níž patří i Jan Beneš) natrvalo vrátili a snažili se proniknout dalších deset let už ne do literatury, z níž byli svého času politicky exkomunikováni, ale na „obyčejný“ knižní trh. Beneš však trh, kam posílá své knihy, chápe stále více nejspíš jako pranýř, kam je třeba postavit všechny hříšníky a jejich hříchy, se kterými se v poslední době (a někdy i hodně dávno) setkal, a pak také jako školní tabuli pro nepoučitelné a světa neznalé žáčky. Obzvlášť spadáno má na ty spisovatele a politiky, kteří patřili mezi disidenty a kteří se nyní vyvyšují nad ostatní. Často má oprávněný pocit, že tito lidé ve své namyšlenosti ničemu nerozumějí, ať už je to zahraniční politika nebo dobrá literatura, zejména však nerozumějí právě Čechům za hranicemi, snad jim ani nemohou rozumět, protože neprožili to co oni, nepoznali tu skvělou svobodu a ten vynikající systém reprezentovaný především skvělou Amerikou...

Všimněme si nejprve útlejšího a relativně méně provokativního Amerického pitavala. Jak už název napovídá, Beneš se soustředil na skutečné soudní nebo kriminální případy a v devíti příbězích se snaží nalézt nějaké obecnější jádro o relativnosti viny a trestu, o úloze soudů či spíše moudrých soudců, o složité duši zločinců i toho nejhruššího zrna i o tom, jak se jim má a může obecní (občanská) společnost bránit. Ne náhodou přidal k této knize ještě podtitul „Reportáž o zemi, kde pozitíř dosud neznamená především“ a každou kapitolu ještě uvozuje nějakým obzvlášť stupidním citátem z projevů a statí československých komunistických funkcionářů. Vlastním „americkým pitavalem“ pak ještě předchází kapitoly „české“ či „československé“ - vesměs zážitky posrpnových emigrantů, kteří na vlastní oči zažívají, jak to ve světě chodí.

Nečte se to špatně, není to špatně napsáno, naopak Beneš tu osvědčuje výbornou schopnost „vyhmátnout“ jádro takovýchto napůl soudnických, napůl napínávacích detektivek, pohybovat se na hraně mezi beletrii a novinářinou, zkrátka dělat čest tomuto zajímavému žánru. Neodpustí si však skoro nikdy mentorský tón, v jeho podání je

americký policejní a soudní systém geniálně pružný, citlivý, jak nakonec odpovídá i ústavě, o které jsme rovněž vhodně poučeni. Nikdy se nesoudí podle jednoho mustru, ale nakonec vždy spravedlivě. A což teprve ti skvělí policisté, ti vynikající mladí mužové, kteří se vlastní pílí vypracovali a pak se z nich stali opravdoví hrdinové! V Benešově podání neexistují soudní omyly, policejní přehmaty, nedůslednosti, a pokud snad ano, vše je rychle a elegantně napraveno, z chybiček se každý poučí, aby se nikdy neopakovaly a ta ojedinělá společnost mohla kráčet dál a dál... I pár praktických rad se dočteme - třeba jak lépe tvořit poznávací značky aut a jak vyřešit zvlášť nebezpečné křižovatky. Nemusím dodávat, že dosti často Beneš vše konfrontuje s bolševickým Československem - chci věřit, že tak v dobré víře připomíná pozapomínanou skutečnost, nikoli že mentorský tón ještě záměrně dále umocňuje.

Zatímco Americký pitaval je poučný (až běda, dodal by ironik), Americká causerie je zase útočná ... V podstatě jde ovšem o knihy dvě - na titulní oddíl navazuje Čtení po Evropě, které se mnoha momenty vrací do sedmdesátých let, kdy Beneš se svou ženou v emigraci sjedil západní Evropu. Do tohoto de facto původního vzpomínkového cestopisu nyní dosti neústrojně vsunuje jednak aktuální postřehy, jednak zážitky z „čtení na dovolené“ - mihnou se tu Durychův Kouzelný kočár i Formanovy vzpomínky. Ať už první, americká, nebo druhá, evropská část knihy, obě na pozadí cestopisných črt neustále konfrontují opět onu skvělou americkou (a sem tam západoevropskou) minulost a přítomnost s československou a českou malostí. Beneš je hluboce zklamán z toho, jak po roce 1989 vypluly na povrch spíše negativní vlastnosti lidí a jak neproběhly systémové, ale jen kosmetické změny. Místy až zamrazí - krátký povzdech na straně 26 na téma, jak by se u nás těžkopádně a tragikomicky zachoval systém i lidé při rozsáhlé přírodní katastrofě, byl napsán ještě dávno před moravskými povídkami. Nakonec však celé období před i po roce 1989 tak nějak Benešovi splývá v jeden velký marast, posilovaný ještě mezinárodními souvislostmi (příběh, jak hodní obyčejní Američané chtěli nezištně pomoci chudým Rusům v letecké dopravě a jak jim to oblundná ruská byrokracie a proradnost překazily). Naštěstí existuje mnoho pěkných a historicky zajímavých míst v Evropě a Americe a na nich žijí čistí, opravdoví lidé. Takže před tím bahnem, přetvářkou a nepoučitelností je nejlépe někam vycestovat, jak to autor dělal a bude dělat. Anebo rovnou řekněme někam utéci?

Jan Beneš není jediný, kdo podléhá podobným pocitům, kdo měl „blbou náladu“ ještě dávno před tím, než ji takto jeho dávný přítel pojmenoval. Naopak - jen nepatrná menšina lidí patřila k těm, kteří před lety věřili frázím stranických funkcionářů a před časem hltali podobně falešné a někdy ještě nafoukanější „moudra“ všeznalců a všeoptimistů. Ve svých postojích je Beneš důsledný. Jak známo, nepřijal žádnou „trafik“ v novém polistopadovém režimu, nenasnažil se dělat kariéru ani politickou, ani spisovatelem a do různých lidí, kteří se naopak podle jeho mínění cti zpronevěřili, tepe hlava nehlava. Dokonce i v pravopise si udržuje odstup od před- a polistopadových účelových změn a důsledně píše třeba „president, thema“, nehledě už na to, že používá výrazy typu „ostrakizace, dubiosní“ atd. Je důsledný, je svůj, není však jediný spravedlivý, podobně jako není jediná spravedlivá jeho Amerika. Když píše „my Američané“, míní to někdy s nadsázkou a ironií, ale obě své knihy už jako stoprocentní (a bohužel místy tuctový) Američan psal - jako tichý Američan se ocitl opět v ne zrovna přívětivé Praze a jako bouřlivý Čech hodný své pověsti o tom napsal směs mnoha stránek. Obávám se, že „jeho“ Američany tyto v podstatě „americké“ knihy jaksi nezajímají, zatímco my, proradní a nepoučitelní Češi, je jaksi neoceníme (s výjimkou těch, kteří jsou v nich jmenováni) ani tak, ani onak, možná i proto, že těch zaručených amerických moudr, pravd, neocenitelných zkušeností, skvělých aut a dálnic, knih, filmů, pitavalů nebo třeba pracích prášků a reklam máme až po krk. Ne, nemáme po krk pana Jana Beneše ani jeho knihy těchto a už vůbec ne těch dřívějších, jen té Ameriky, kterou nám snad naivně, snad záměrně pro-

vokativně vnucuje jeden původně dobrý český spisovatel jako zemi, kde zítra už znamená včera.

VLADIMÍR PÍŠA

Příliš dlouhý řez povídkářem

Od konce 80. let až donedávna publikoval novinář Aleš V. Poledne (1954) své prozaické texty pouze v časopisech. Jeho knižní prvotina **Jekty aneb postfilosofické povídky** vyšla teprve před několika týdny v nakladatelství Iva Železného. Soubor dvaatřiceti žánrově různých povídek tvoří výběr z autorovy tvorby posledních pětadvaceti let. Jejich délka se pohybuje v rozmezí jedné až devíti stran, přičemž v převaze jsou ty kratší - 32 povídek na 100 textových stran.

Ačkoliv nejsou prózy datovány, rozdílnou dobu vzniku zaregistrovat lze, a to nejen z reálií. Vzniká také dojem, že jejich řazení zachovává v podstatě chronologii napsání. Úvodní jsou až středoškolsky konstrbaté, zajímavé základní nápady jsou „rozvíjeny“ za naprosto chabé motivace postav (např. *Návštěva*), monology i dialogy jsou umělé a nevěrohodné (*Paměť*) - autor v nich třeba i v promluvě jedné osoby beze smyslu přechází ze spisovné do nespisovné češtiny (*Sudička*) apod. Situace jsou stavěny nesouvisle a prvoplánově, takže dobývá-li se vypravěč povídky *Obrázek* do nemocnice v pět ráno, aby měl důvod porvat se s vrátným, nebrání mu to okamžitě se srazit se sestrou rozvážející snídaně nebo minout právě propouštěného přítele (vše v pět ráno, četl to po autorovi někdo?, má se tak snad podpořit fantastický námět?). Do stavby *Kamene mudrců* je zase zasažena představa, že souhrn židovské tradice tkví vlastně jen ve vzhledu a chování, ústřední povídka *Postfilosofický systém* (dopisová forma) předkládá simulace hlubokých úvah nad antinomií „bytí“ a „nebytí“, zaštitěné školsky nejznámějšími filosofickými autoritami a jejich typickými výroky užitými v bezkontextové interpretaci atd. atd.

Rozdílná úroveň povídek vede takřka až k rozdělení knihy na dvě pomyslné části. Kvalitativní dělicí linie vede skrze ni do velké míry v závislosti na délce textů - nejdelší povídky (např. jmenované), zařazené do úvodu souboru a tvořící tak svým rozsahem téměř první polovinu knihy, jsou ve srovnání s následujícími kratšími znatelně slabší. Výše uvedenými dětskými chorobami však v menší míře trpí i kratší texty - zejména ty, které jsou zařazeny mezi povídkami vícestránkovými (a spolu s nimi staršími?), a dále potom prózy založené na dějové akci. V taktu stavěných povídkách přetrvává tendence využívat afektivního jednáni postav, jímž lze sice rychle pointovat nebo změnit směřování děje, chovají-li se tak ale hrdinové bezdůvodně a jaksi nespojitě, působí to samoúčelně (neplatí to např. pro povídku *Rána*, v níž autor vytváří motiv pro zdánlivě nesmyslný útok postupně). Ve stejném typu próz se pak autorovi občas ani na malé ploše nedaří zpracovat zajímavý námět: „*Jsem zaměstnancem drah, který sleduje počet uražených hlav ve vlacích.*“ Jaký je nebanálnější možný konec taktu navozeného příběhu? Zřejmě když o hlavu vystrčenou z okna přijde nakonec i sám inspektor. Správně.

Zhruba od poloviny souboru však začíná autor prózami typu *Sokrata* psát jinou a postupně lepší knihu. Postavy ztrácejí na své konkrétnosti a představují spíše určité osobnosti (čemuž odpovídají i názvy), vyznění textů je méně založeno v ději a důraz je kladen na nevyslovený významový podtext. Nejrůznější zápletky jsou propojeny hledáním role a místa ve společnosti a pokusy o nalezení sebe sama, smyslu života či alespoň krátkodobého a subjektivního cíle nebo pocitu jeho dosažení. Kontrast k tomu pak tvoří texty naplněné atmosférou hrozby bariér nepochopení a marného usilování (*Skladatel, Malíř* apod.).

Více než snaha o průřez celou autorovou tvorbou měla být při výběru textů zohledněna jejich kvalita. Nejlepší jsou v rámci souboru prózy nejkratší, působící celistvě a nikoliv jako slepenec nesourodých fragmentů autorského záměru. Právě v úsporných útvarech s jednou zásadní

myšlenkou se Poledne vyjadřuje nejzřetelněji (*Čínská zed*), ačkoliv třeba i alegoricky (*Keř*). Texty delší či úvodní však čtenáře spíše odradí. Má-li se bez přeskakování prokousat k tomu lepšímu, musí být vázán recenzní povinností nebo mít velkou trpělivost. Nelistuje-li ovšem chronicky odzadu.

MICHAL SCHINDLER

Haluciňák Jakuba Demla

Postava Jakuba Demla ční z české literatury jako nespécifikovatelné Čimborazo. A příznějme si popravdě, že se zařazení vymykala vždycky, i za svého života, že to není časový odstup, který by z ní činil legendu, již beze sporu je. Legendy však mají také tu vlastnost, že je možné je činit předmětem kultu, v němž se realita mísí s adoracemi následovníků v nerozlučitelný spletenec. Deml byl vždy kontroverzní a také žádná z dob mu nebyla nakloněna, tím méně ona poválečná, díky níž se ocitl na indexu a jeho dílo vydáváno nebylo, takže se stal neznámým pro širší čtenářskou obec a nevrátil se tak po bok autorům, k nimž by veřejnost mohla zaujímat ať takový či onaký postoj.

O to intenzivnější je obcování s Demlovým dílem v okruhu jeho přátel či „možných žáků“, jež je možno ztotožnit s básníky katolické orientace, zejména moravskými. Abych byl ještě přesnější a konkrétnější, již mnohokrát byl zdůrazněn jasný a nepopíratelný vliv díla Demlova na formování básnické osobnosti Jiřího Kuběny. Není proto divu, že v současnosti vycházejí autorovy texty hlavně díky neúnavné píli Spolku přátel Jakuba Demla, v němž postava Kuběnova hraje nepochybně veledůležitou roli.

Všechny tyto aspekty, zde obecněji pojaté, lze nalézt a zdokumentovat i na textu **Haluciňák**, vydaném nakladatelstvím Vetus Via 1997. Jsou tu záznamy zápisníku z let 1948 - 1960 a jde o vůbec první knižní zveřejnění tohoto textu. Výraz „text“ zdá se mi jako nejpřesnější termín pro to, co kniha obsahuje, neboť nejde o vyslovené deníkové záznamy toho typu, na jaké jsme běžně zvyklí, že totiž autor vypisuje chronologicky za sebou nejdůležitější dění dne; v této knize právě tyto pasáže co do rozsahu jsou převyšovány spíše výpisky z četby nebo „citacemi dění“. Této skutečnosti jsou si editoři velmi dobře vědomi.

Přestože nejde o deník, vypovídá zápisník o době a Demlovi stejně dobře, ba možná lépe, neboť zprostředkovaně a skrze cosi zdánlivě mimo. Jak jsem zmínil výše, poválečná léta byla zřejmě pro Jakuba Demla léty nejtěžšími, jelikož kolem sebe viděl pokračující marasmus a mravní úpadek, jenž se v jeho očích (ale zřejmě ani dnes v očích objektivní historie) zdaleka nedal srovnávat s oním úpadkem, který probíhal napříč společností během éry první republiky a který Deml rovněž nepochybně citlivě vnímal. Lokální zápisky se vztahují ponejvíce k Tasovu a jeho nejbližšímu okolí, to jest převážně k sousedům, prostým venkovanům, jejichž horácké nářečí tvoří svéráznou a jazykově velmi ozvláštňující esenci knihy.

Klasifikovat a zařazovat v oblasti literatury „text“ je vždy obtížnější než báseň a prózu, mohli bychom se ptát, na jaké hranici a v jakém teritoriu se Haluciňák pohybuje, tedy po jeho významu. Zcela určité jde o velmi cenný dokument doby, takže by bylo lze s určitou benevolencí tuto knihu zařadit do literatury faktu. Při troše pochopení folkloristé v ní vystupují sbírkou lidové mluvy poválečné Vysočiny, obsažené v aforistických glosách. Svým způsobem jde nepochybně vydáním Haluciňáku i o snahu literárních historiků doplnit mezeru v úplnosti básnickova díla. Všechny tyto aspekty, hodnotící význam, pochopení a uchopení textu, však na něj nahlízejí jen očima dílčíma a z předem daného zorného úhlu.

Co však přináší Deml průměrnému běžnému čtenáři (je otázka, zda i pro takového je text určen a zda je pro něj dostatečně vyzrálý)?

Tyto záznamy jsou svým způsobem nabity vnitřní skrytou energií, jež je schopna nejen oslovit, nýbrž i oslnit a umožnit ztotožnění. Haluciňák takových míst skrývá



Lýdie Hladíková, kresba

(skutečně skrývá, nenabízí je polopaticky, snadno a lacině) nepřehrně množství a pro každého má nějaká, pro každého jiná. Já si svoje našel na str. 22: „nepotkal jsem muže nebo ženu, potkal jsem podobu člověka“.

Ta slova není nutno hledat, ona si člověka najdou sama a jsou do jisté míry „milostí“. Dokáží si bez velké fantazie představit noční stolky, na nichž Haluciňák leží a jímž je pro ona oslovení po večerech listováno, jako rádce pro všelijaká trápení, jako jistý snář, umožňující výklad i toho, o čem sami uvnitř v sobě nejsme rozhodnutí, aniž by ovšem šlo o alibismus, který naše rozhodnutí ponechává výhradně v rukou Demlova textu.

Knihu opatřil rozsáhlou předmluvou (celých šest stran!) básník Jiří Kuběna, jenž s pedantskou pečlivostí kunsthistorika popisuje vše, co se okolo záznamníku odehrávalo. Stejně tak je kniha opatřena pěti stranami vydavatelských poznámek, což k dvaceti sedmi stranám textu vlastního je aparát opravdu podrobný. Ač rozsahem skromný, je to významný příspěvek k dluhu, který k Jakobu Demlovi nepochybně ještě stále máme.

JIRÍ STANĚK

Německý čtenář objevuje Klostermanna - a co my na to?

Vychází toho tolik, že číst nestačí nikdo a registrovat snad jen počítače. Z toho logicky vyplývá, že místo na recenze je vzácné: proč je ubírat ještě zmínkami o tom, co vychází v cizině? Ale v případě výboru **Der Sohn des Freirichters** snad přece jen smíme udělat výjimku. Sedm povídek, označených jako *Böhmerwaldgeschichten* (tedy povídky či příběhy ze Šumavy), vybral překladatel Gerold Dvorak z knihy **Karla Klostermanna V srdci šumavských hvozdů**. Výbor z autora přes tři čtvrtě století mrtvého a navíc ještě v cizím jazyce, to už za zaznamenání stojí.

Nejde o první klostermannovský počín na německé straně. Klostermannův knižní debut vyšel koneckonců nejdříve německy, a nesetkal-li se v r. 1890 s úspěchem, vydání pořízené nakladatelstvím Rütten & Loening v r. 1987 bylo beze zbytku rozebráno. Přesně tady G. Dvorak ve spolupráci s pasovským nakladatelem Karlem Stutzem navázal. Postřehl mezeru na německém knižním trhu a vydal *Böhmerwaldskizzen* v r. 1996 potřetí. Pak následovalo knižní vydání jejich druhého dílu pod názvem *Heiteres und Trauriges aus dem Böhmerwalde* (1997), podnik, kterého už se Klostermann sám po neúspěchu prvotiny neodvážil. A teď tedy přichází po dvou editorských dílech první samostatný Dvorakův překlad. Ani ten není v němčině z Klostermanna první: rok před Klostermannovou smrtí vyšli v Plzni *Die Glasmeister* (Skláři) v překladu O. Stelzera a v poválečném Německu vyslalo nakladatelství Morsak v Grafenau v r. 1993 průzkumnou sondu překladem *Aus der Welt der Waldeinsamkeiten* (Ze světa lesních samot). Zdá se však, že zatímco Morsak po této první vlašťovce rezignoval, nakladatelství a jeho majitel K. Stutz jsou odhodláni vydat celou klostermannovskou řadu, neboť v Dolním Bavorsku přiléhajícím k Šumavě Klostermann teď i po letech očividně zabral.

Klostermann si rozhodně nemůže stěžovat na čtenářskou a nakladatelskou nepřítel ani v Čechách (např. v *ráji šumavském* doznalo v r. 1977 14. vydání, *Ze světa lesních*

samot už v r. 1975 15. vydání, *Mlhy na bla-tech* vyšly 1993 tuším počtrnácté atp.) a také badatelský zájem k němu není v poslední době macešský (J. Janáčková, J. Peřina, V. Viktora, K. Kaiserová - ze zahraničních slavistů připomeňme Ch. Rothmeierovou a M. Ahmrdtovou).

Pokud jde o čtenářskou obec, na tu si myslím Klostermann nemohl stěžovat nikdy. Jestliže se jeho knihy čtou i dnes, prakticky po sto letech, nabízí se otázka, je-li nějaký zásadní rozdíl (či naopak shoda) mezi čtenářem dnešním a tehdejší? Bylo jeho dílo „pouhou“ dobrou zábavnou literaturou, nebo v sobě nese cosi „nadčasového“ (asi by bylo odvážné, kdybych napsal transcendentního?), co si každá nová čtenářská generace čte nově a po svém? Je dílo posvěceno, dostane-li Cenu Čs. akademie? (Klostermann jich dostal, nemýlím-li se, celkem sedm.) Jak si Klostermann stojí v porovnání se svými tehdejšími spisovatelskými kolegy - např. je zařaditelný vedle Wintra, Jirásky, vedle Herberna, Mrštíků, Čapka-Choda nebo vedle Novákové? Jestliže ano, co ho vypudilo z „našich“ (tj. 70. a 80. let) učebnic literatury? Byl on sám, respektive jeho dílo, příliš konzervativní a usedlé? Nebo se naopak vnímalo jako dílo s přemírou dobrodružných prvků, jako jakási „akční próza“? Bylo snad chápáno jako útěk do přírody, okrajová regionální záležitost nebo dokonce (ale to už si vymyslím neskonale) jako česká obdoba „Bergrománu“ (románu z hor) napsaná českým Němcem pro Čechy český?

Vracíme-li se dnes ke Klostermannovi, činíme tak z rozličných důvodů. Ten, který se dnes pocituje jako aktuální na obou stranách (u nás hlavně K. Kaiserová, v Německu G. Dvorak), spočívá v Klostermannově dvoudomosti: původem český Němec, vlastní volbou Čech, zastánce českého zrovnoprávnění a zároveň obhájce pokojného spoluzítí obou „kmenů“. To dneska samozřejmě - viděno v evropské perspektivě - přitahuje: ať už jako model či jako utopie.

Důvody ovšem mohou být i další: nako-lik známe morfologii české prózy konce století, nako-lik jsme při tom využili Lotmanových kategorií (náběhem k tomu je např. studie V. Viktory *Klostermannova Šumava*, 1996)? Důvod může být i banálnější - nostalgické za mizející Šumavou a její „virtualizace“ pomocí Klostermannových knih. A důvod opravdu banální, leč použití hodný: Letos uplynulo (15. 2.) 150 let od Klostermannova narození.

Jak to vypadá, podnětů, proč se zabývá Klostermannem, se přece jen něco nakupilo. Třeba by to už stálo za malý seminář, ne?

VÁCLAV MAIDL

P. S. Že to Stutzovo nakladatelství s Klostermannem myslí vážně, o tom svědčí jeho nejčerstvější publikace *Karl/Karel Klostermann 1848 - 1923*, kterou k vydání opět připravil neúnavný G. Dvorak a která vychází u příležitosti klostermannovské výstavy pořádané v Pasově od 28. března do 5. července 1998.

Smrt byla jeho řemeslem

Říci o nějakém textu, že je to experimentální próza, neznamená jej hodnotit ani žánrově určovat. Je to spíš upozornění, že jde o něco netradičního, neobvyklého, o něco, co lze jen těžko přiřadit k dosavadní čtenářově zkušnosti. Experimentem je i rozsáhlý román německožidovského spisovatele **Edgara Hilsenratha** (1926 Lipsko)

Náček a holič, který v překladu Renáty Tomanové vydalo na sklonku roku 1997 nakladatelství Hynek.

Hned na počátku je třeba uvést, že je to experiment budící přinejmenším rozpaky, ne-li přímé odmítnutí, jak se s nimi autor ostatně setkal u mnoha německých nakladatelů, jimž svůj rukopis nabízel jako „první černou satiru o době nacismu a státu Izrael“. Existují totiž osudy jednotlivců, rodin a celých národů, o nichž nelze psát jako o dobrodružství, a je otázkou, zda je možno je pojednat satiricky.

V Hilsenrathově bizarním příběhu žije hlavní hrdina Max Schulz, onen „náček a holič“, ve vypůjčené existenci, když se po válce vydává za svého židovského kamaráda z dětství Icika Finkelsteina, jehož rodinu i jeho samého pomáhal v koncentračním táboře zavraždit, stejně jako se spolupodílel i na smrti desítek dalších lidí předurčených nacisty k vyhlazení. Román se měl stát studií průměrného člověka, jehož hodnotovou orientaci začne postupně stále silněji určovat potřeba stát se součástí vládnoucího systému. Aby se z manipulovatelného, bezzásadového člověka, neustále trpícího svou nedostatečností, nakonec stal manipulátor hodný systému, který ho sice pohltil, ale současně mu poskytl jak dostatečnou ochranu, tak nebyvale vysokou moc nad druhými. Román se měl stát i obraznou metaforickou zkratkou postihující dvojí lidský úděl: úděl těch, kdo mají vládu a moc, pravdu a právo, kdo řídí nebo se domnívají, že řídí běh světa - a úděl těch, kdo jsou osudově zavrženi.

Celá ta narůstající souvztažnost problémů, kde intimní se hned v zárodku sváří se společenským v jediné tíživé břemeno, s nímž má být pohnuto, se však ocitla na mrtvém bodě, aniž bylo uskutečněno to, co dílo mělo demonstrovat - jak za stále svízelnějších a bezvýhodnějších podmínek se právě lidský cit může stát poslední šancí k sebeosvobození, životním řešením, činem. Ve vnitřní proměně přesvědčeného nacisty Schulze žádný čtenář neuvěří a autor to ani nepředpokládá, byť jeho hrdina po válce odjíždí do Palestiny a tam bojuje za samostatný židovský stát - on totiž v podstatě ani nepředstírá etické pohnutky, které by ho k tomu vedly, hledá jen vhodné podmínky pro svou vypůjčenou existenci, aby se nakonec se svou někdejší holičskou živností etabloval i v nové společnosti, vzniklé často jen ze zlokmů předchozích životů. S tímto hrdinou a jeho pohledem na svět se není možné ztotožnit, není možné měřit jeho charakterem, mírou jeho opravdovosti a upřímnosti; třebaže je aktivním činitelem pohybu prózy, není hledačem nějakého nového mravního kodexu či spíše kodexu mravně ušlechtilého.

Po formální stránce je Hilsenrathova kniha více než zajímavá. Vnitřní přetlak a dramaticčnost předurčily autorovu kompozici s fragmentárně rozhozenými výjevy, plnou přerývek, zpětných vysvětlení a pohledů. Autor využívá prolínání románového času a adaptuje si některé autentické postavy i pro svou látku, misty pateticky traktovanou. Míšením dějových posloupností dosahuje neobyčejné vzrušivosti, ze stránek knihy lze vycítovat zbesilost, patologickou psychiku, paranoické šílenství, cynismus, hrůzu násilí znetvořeného až k parodii, děs. To vše je zde kondenzováno v emotivně působivém tvaru, avšak zároveň za cenu rozostření hodnot, rozkolísání základního etického kodexu budovaného těmi nejušlechtilejšími představiteli celého lidstva.

Román **Náček a holič** sice nepostrádá onu jiskřivou dimenzi, která nedovolí čtenářům sledovat příběh válkou postižených i těch, jimž byla smrt řemeslem, s neúčastným odstupem, současně je však nepřímě,

aby se hlouběji zamysleli nad osudem obětí a ztotožnili se s jejich tragikou. Pravda, slzy řinoucí se čtenářům z očí sice neřkají, že dílo patří k nesmrtelným, ale pomíjet tuto přímou reakci lidské duše a citů by bylo jen intelektuálním povýšenectvím.

HANA HOUSKOVÁ

Mannovy body obrátů

Bylo jich mnoho a měly různou podobu. Patřily k nim události, cizí země, knihy, hudba, divadlo, ale především to byli lidé. A těch poznal **Klaus Mann** ve svém nepřelíh dlouhém životě spousty. O tom všem je objemná kniha **Bod obrátů** (Mladá fronta, Praha 1997, překlad Anna Siebenscheinová), kterou nelze jednoznačně určit ani jako román, ani jako autobiografii, ani jako autobiografický román. Je to strhující vyprávění o vlastním životě, jenž se někdy podobal románu, a i když některé pasáže zdánlivě jednoduše, přímočaře a popisně líčí osoby, setkání a drobné životní příhody, v druhém plánu je neustále patrná přítomnost silné citovosti, pronikavého intelektu a živé zaujatosti. Klaus Mann takový prostě byl. Jako syn a synovec ve své době velmi uznávaných, slavných a oceňovaných spisovatelů Thomase Manna a Heinricha Manna sice mohl využít přednosti jména a styků rodiny, avšak možná mnohem častěji se setkával s určitou skepsí vůči své osobě.

Bod obrátu je už druhou Mannovou memoárovou knihou, první napsal jako pětadvacetiletý mladík v roce 1932, jmenovala se *Kind dieser Zeit* (Dítě této doby) a kromě vlastních analyticky zpracovaných vzpomínek obsahovala bystrý a hodnotící pohled na první třetinu našeho století. Klaus Mann, záhy intelektuálně vyvážený autor, vzbudil už velmi brzy naději, že se stane výrazným zjevem německé literární scény, a tuto naději také splnil. Jeho dílo je obsáhlé, a přesto pocítujeme jistou fragmentaritu, nedokončenost tvorby i života. To jsou totiž dva aspekty, které se v Mannových knihách i divadelních hrách neoddělitelně prolínají. Všude je v nich zřejmý sklon ke ztvárnění sebereflexi, autobiografických prvků, vlastních názorů a postojů a v neposlední řadě i své doby se všemi vývojovými obraty a zvraty. Proto jsou eseje, které Mann od mládí psal, otevřené dopisy i soukromá korespondence, v níž se objevuje řada tehdy i dnes prominentních jmen evropského umění a inteligence, klíčem k hlubšímu pochopení jeho literárních prací.

A naopak život Klause Manna byl tak mimořádně rušný a bohatý na zážitky a zajímavá setkání, že někdy připomíná spíše prožitý román. Pocházel z intelektuálně a emocionálně výjimečné rodiny, od dětství vstřebával uměleckou atmosféru, kterou kolem sebe šířil otec i strýc a četné návštěvy příjizdějící z Německa i ciziny. Vedle spisovatelů mezi nimi byli malíři, hudebníci, filozofové. Sourozenci Mannovi si vytvořili vlastní výlučný svět a především o rok starší sestra Erika byla Klausovi věrnou kamarádkou a průvodkyní celým dětstvím a dospíváním. I později byli bratr se sestrou dvojicí známou v uměleckém a bohémském světě dvacátých let, podnikli společně cestu kolem světa, s přáteli založili divadelní soubor, prožili společně hodně veselých, bláznivých i vážných a smutných chvil, a když se pak vydali každý svou cestou, neustále je spojovalo pouto dopisů. Mladší sourozenci, mezi nimi i pozdější historik Golo Mann, v tak těsném kontaktu s Klausem nikdy nebyli.

Mezi datem spisovatelova narození (1906) a úmrtí (1949) neuplynulo ani půl

století, a přece prožil dvě světové války a jejich následky, které se bezprostředně promítly do poměrů v Německu i do jeho osobního života. První světová válka zastínila do té doby bezstarostné dětství v domě rodičů patřících ke společensky vyšším vrstvám. Rozbourala dosud platnou hodnotovou hierarchii, ukázala tvrdou tvář násilí a všechny podoby bída. Následující léta, ona pověstná „zlatá dvacátá“, umožňovala Mannovi poznat svět, především však Německo a Evropu, a kromě pestré palety zážitků nasbíraných při cestách ho přivedla k úvahám nad duchovní orientací vlastní generace. Od roku 1924 začal publikovat v novinách a časopisech, psal divadelní kritiky a s obrovským zaujetím sledoval kulturní vývoj Evropy. I při velmi neklidném způsobu života a četných cestách uveřejňoval každý rok jednu až dvě knihy, psal divadelní hry a také v nich hrál, psal eseje a statě, v nichž komentoval politický život, a záhy se dostal do sporů s politickou i literární pravici. V jedenadvaceti letech vydal esej se smělým titulem „Dnes a zítra. K situaci mladé duchovní Evropy“ a uvažoval v ní o závazcích mladé generace. V řadě přednášek a esejů a především v otevřeném dopise „Mládí a radikalismus“ z roku 1930 otevřeně varoval před nebezpečným a iracionálním fašismem, před nacistickými tendencemi a idejemi, které se začátkem 30. let v Německu rychle šířily. Rok 1933 se stal jedním ze zásadních „bodů obratu“ v jeho životě. Emigroval nejprve do Paříže a později do Amsterdamu a v exilu definitivně skončilo jeho dobrodružné mládí. V rozhlasové přednášce s názvem „Literární emigrace“ v květnu 1933 zahájil otevřený boj proti hitlerovskému Německu. Z dřívějších nezávazných výzev adresovaných mladým intelektuálům se stala tvrdá práce v emigrantském časopise Die Sammlung vydávaném v Amsterdamu. Klaus Mann se z pozice humanismu stavěl proti dogmatismu, pokoušel se zprostředkovávat kontakty mezi antifašistickými spisovateli v emigraci a neustále psal. V exilu vznikl i jeho snad nejznámější román Mefisto (1936) o společenské odpovědnosti a vnitřní síle umělce. Po válce byl v Německu léta zakázán, protože soud vyhověl žalobě rodiny herce Gustafa Gründense, Mannova přítele z mládí a pozdějšího švagra, který se stal předlohou hlavní románové postavy.

Koncem 30. let Mann emigroval do USA, také tam nějaký čas vydával časopis a vstoupil do americké armády. S ní se pak vrátil jako válečný dopisovatel do Evropy. V té době psal první, anglickou verzi knihy Bod obratu. Znovu v ní líčil své dětství a mládí, Evropu první poloviny století, svou genezi člověka a spisovatele, reflektoval pochybnosti, které o sobě měl, své slabé stránky a také se už objevila přitažlivost myšlenky na sebevraždu. Dovedl tyto paměti až k dalšímu z „bodů obratu“, ke vstupu USA do druhé světové války. Na německé verzi pracoval po válce, pozměnil některé pasáže s ohledem na německého čtenáře a dovedl vzpomínky až do září 1945. Bodem obratu se teď v knize, ale hlavně v Mannově životě stává konec války. Z kritiky doby i sebe sama vyvstává portrét senzitivního charismatického člověka, který žil kulturou a svobodou. Svobodně také ze života dobrovolně odešel. A i téměř padesát let po smrti nás naléhavě oslovuje.

IVANA VÍZDALOVÁ

Poznání a existence

„Vždyť je-li *jsoucno* skutečně prvním počátkem lidského poznání, musí být tím naprosto prvním předmětem, který lidská mysl chápe; ale je-li tomu tak, jak se máme vyrovnat se skutečností, že tolik filosofů je nemůže pochopit? ...jak může být *jsoucno* na jedné straně neustále přítomné v myslí toho nejobyčejnějšího člověka, a zároveň být tak nezachytitelné, že je tak mnoho velkých filosofů nedokáže spatřit? Jestliže konečným poučením ze zkušenosti, kterou nám poskytují dějiny filosofie, je zjištění, že lidská mysl je slepá právě k světlu, v němž, jak předpokládáme, vidí sama sebe i všechno ostatní, pak nám to ukazuje něco horšího než paradox: je to prostě absurdní.“ Nahlédnutí této absurdnosti, propasti otevírající se v samotném základě západní filo-

sofické tradice, je výchozím bodem knihy **Étienna Gilsona Bytí a někteří filosofové**, kterou v překladu Václava Freie vydává nakladatelství OIKOYMENH. Autor hned v úvodu naznačuje, že přestože si zkoumání, jež chce podniknout, vyžaduje značné množství historického materiálu, jeho kniha bude především knihou filosofickou, jejímž hlavním problémem je otázka poznání, nebo konkrétně řečeno, jak to, že to, co filosofové neomylně vědí jakožto lidé, přehlížejí právě jakožto filosofové - otázka bytí *jsoucna*, existence. Odpověď na tento problém, jak se v průběhu Gilsonova filosofického podniku osvětluje, spočívá v samotné podstatě konceptuálního poznání, které, jak se v knize několikrát zdůrazňuje, je neutrální vůči existenci: řeknu-li, že věc existuje, nic k ní samotné reálně nepřidávám. Filosofická spekulace se neohlíží na fakt, zda věci existují či nikoliv, z hlediska teorie není rozdíl mezi stem reálných tolarů a stem tolarů možných.

Gilson zaměřuje svou pozornost na velké postavy filosofické tradice (Parmenida, Platóna, Plótína, Hegela, Aristotela a další), aby předvedl, jakým způsobem se existence vyvíjí z oblasti poznání. Ukazuje, jak se u Platóna stává sebe-totožnost vlastním předmětem pojmového poznání, *jsoucno* je pojímáno jako jedno, a jako takové je prosto změny; změna, jinakost se stává jeho přímým popřením. Gilson zdůrazňuje, že slovo *jsoucno* má dva významy. V prvním z nich označuje to, co je, v druhém fakt, že to je. A je to právě tento druhý význam, který Platon podle francouzského filosofa pojímá. *Jsoucno*, respektive právě *jsoucno*, to, co je „reálně reálné“, je u Platóna převyšováno něčím, co samo reálně není, „dokonale poznatelné závisí na něčem, co není poznatelné“. To, co se nachází nad *jsoucno*, co je samo prosté bytí, Platon na několika místech označuje jako Dobro. Na tento moment, ukazuje se v knize, později navazuje filosofie Plótína, která postuluje Dobro/Jedno jako nejvyšší princip, který sám není žádnou věcí, stojí zcela mimo oblast reálného a je reálnější než realita sama. Toto Jedno se nemůže stát předmětem myšlení, myslet lze pouze nižší stupně, které samy jsou právě proto, že jejich první princip není. *Jsoucno* se u Plótína stává totožné s rozumem, který přichází v pořadí subsistujících principů těsně za Jedním. Jak u Platóna, tak u Plótína, zdůrazňuje Gilson, ztrácí *jsoucno* své primární postavení v řadě metafyzických principů a dostává se mu sekundárního statusu, přichází „první mezi stvořenými věcmi“ (Proklos). Podle Gilsonova výkladu na toto pojetí *jsoucna* a prvního principu navazuje Jan Scotus Eurigena. Bůh není *jsoucno*, nemá bytí, je Tím, který není, což je, jak autor neopomene podotknout, v přímém protikladu k základu křesťanství, jež se dovolává Boha Exodu: „Jsem, který jsem.“ Mezi Bohem a stvořenými věcmi se u Eurigeny otevírá „nepřekročitelná propast“. Domnívám se, že zde je již zřejmý problém, o nějž Gilsonovi jde: metafyzika, alespoň v podání Platonově, Plótínově a Eurigenově, tedy ve své platonické tradici, redukovala *jsoucno* na pouhou sebe-totožnost. *Jsoucno* je prosté změny a je zcela podřízené příčině, která je od něj radikálně odlišná. Tato příčina samotná není inteligibilní a celá oblast *jsoucni*, které inteligibilní je, se tak nachází v područí nepoznatelného principu.

Odlíšný problém, avšak se stejným výsledkem, vnímá Gilson ve filosofii Aristotelově. Realita je pro Aristotela složená z aktuálně existujících věcí, ontologických jednotek, které mohou trvat samy o sobě (subsistovat) a jako takové také být definovány. Gilson však zdůrazňuje, že substance u Aristotela nepoznáváme v jejich „nejvnitřnější skutečnosti“. Víme o nich pouze to, že jsou, jelikož nějakým způsobem působí, a že jsou akty; jejich existence jako taková se zcela přehlíží, přesněji řečeno: existenci stačí vykázat smysly nebo rozumovou úvahou, jakmile je toto provedeno, sama z filosofické spekulace mizí. Po tomto exkursu sleduje výklad rozvíjení aristotelových myšlenek ve středověké filosofii, zejména Avicennovo „usmíření“ filosofie a náboženství definováním existence jako akcidentu, čímž se tak arabský filosof vyhnul nutnosti chápat svět jako věčný, a Averroovu kritiku Avicennova pojetí na základě interpretace Aristotela (existence stojí jaksí zcela mimo, není substance a ani

žádná z deseti aristotelových substancí), kde se znovu objevuje jednak problém vztahu možných *jsoucna* k jejich aktuální existenci a následně potíží s determinismem.

V novověké filosofii se i přes výrazný podnět, který dal uvažování o existenci David Hume, nepodařilo podle Gilsona překonat pojetí, které existenci vyřazuje z filosofie, podle Kanta je rozdíl mezi možným a reálně existujícím pouze v tom, že to, co je kladeno jako existující, je pouze „více kladeno“. Druhým extrémem myšlení o existenci je Gilsonovi filosofie Kierkegaardova nebo podle jeho výkladu spíše konec filosofie, který zde nastává. Oproti dřívějšímu pojetí, jež podřizovalo existenci esenci, činí Kierkegaard pravý opak. Z existence se tak stává jakási nová esence, píše autor, která „odmítá komunikovat s čímkoli jiným, jen aby si zachovala svou vlastní ryzost a zůstala výhradně tím, čím je“. Kierkegaardovo myšlení je tak interpretováno jako protest existence proti filosofii, jako něco, po čem musí zákonitě přijít mlčení a pouhé „existování“. Gilson, a několikrát to zdůrazňuje, u Kierkegarda postrádá snahu filosofii znovu otevřít existenci.

Tuto snahu však nachází o několik století dříve, konkrétně ve 13. století u Tomáše Akvinského. Ten je podle něj jediným myslitelem, který klade „existenci do *jsoucna* jako jeho konstitutivní prvek“. Toto nehlubší filosofické poselství Tomášovy filosofie však bylo, tvrdí kniha, zapomenuto okamžitě po jeho smrti. V Tomášově pojetí je totiž existence v realitě „synteticky spojená s esencí díky účinné kauzalitě své příčiny“. Můžeme-li vyslovit existenční soud, jenž by byl pravdivý, pak podle Tomáše jenom tehdy, když jsou údaje abstraktního poznání a údaje, které nám poskytuje smyslové poznání, v naprosté shodě. Tak získáváme „objektivní poznání subjektivně existujícího *jsoucna*“, v tomistické metafyzice *jsoucna*, „kdekoli je *jsoucno*, tam je *esse*: *esse* každého *jsoucna* je zahrnuto v každé ideji o něm“. Jaké je tedy poznání *jsoucna* v tomistické epistemologii? Vždyť o poznání *jsoucna*, a existence, Gilsonovi právě jde. Podle Tomáše, uzavírá výklad jeho metafyziky, je poznání více než abstraktní pojem; „je - nebo by mělo být - živá a organická jednota pojmu a soudu“.

Poslední oddíl knihy se zabývá otázkou, zdali je takováto „organická jednota“ pojmu a soudu vůbec možná. Odpověď, kterou dává, je, že to možné je, tedy pokud se vyhneme dvěma extrémům se stejnými ničivými důsledky - prvním je směřování existence a esence, druhým jejich oddělování. Nicméně tato možnost je podle Gilsona úkolem, kterému ještě bude třeba dostat, je to „úkol nikdy nekončící, ne však neplodný. Neboť uniká-li „bytí“ všemu abstraktnímu uchopení, může být zahrnuto do všech pojmů a postihujeme ho existenčním soudem, jenž je vždy dostupnou odpovědí existujícího *jsoucna* obdařeného rozumovým poznáním na jiné akty existování.“

Po přečtení knihy nelze než konstatovat, že Gilson dostal tomu, co si předsevzal v úvodu, totiž že nepůjde o historickou knihu, nýbrž o knihu filosofickou se silnou dogmatickou tezí. Lze snad jen dodat, že se jedná o knihu svým způsobem zásadní a myšlenkově velice inspirativní.

LADISLAV NAGY

Společné dějiny Čechů a Slováků pět let poté...

Nedávno uplynulo páté výročí zániku Československa, při kterém se od sebe oddělily dva *bratrské národy*, které po osm desítek let spolu kráčely v dobrém i zlém po dlouhé a krivolaké cestě 20. století. Někdo zamáchl v oku hořkou slzu nostalgie, další zanadával na poměry na česko-slovenské hranici, jiný zase při zaslechnutí zpráv o vývoji na Slovensku s ulehčením mávl rukou a pomyslel si, zaplať pánbůh, že je to za námi. Nemálo z nás si pak na toto výročí asi ani nevzpomnělo. Podtrženo a sečteno však lze konstatovat, že výročí minulo celkem bez povšimnutí. Snad je to způsobeno přemírou oněch kulatých jubileí, na které se stal tento *osmičkový* rok nad jiné bohatým.

Zastavíme-li se však nad zánikem někdejšího Československa, tak se lze stěží ubránit nutkání bilancovat ona uplynulá de-

setiletí společného vývoje, lidských osudů, *stýkání a potýkání* obou kultur a zajisté i mentalit. Pět let není zase tak dlouhá doba, ale přece jen se už naskytá jistá distance umožňující se ohlédnout a třeba se i pokusit o objektivní hodnocení společných dějin. Až dosud tak činili především nehistorikové - žurnalisté, sociologové a hlavně politologové, z nichž někteří vznik samostatného a de facto prvního ryze českého státu poněkud rozpačitě chápají jako dovršení národního obrození sui generis, totiž vyvrcholení národní emancipace vytvořením národního státu, a druzí se zase zamýšlejí nad ideou evropského sjednocování. Historikové však vycházejí z poněkud odlišných pozic, metod a přístupů k celé problematice. Prvním, kdo se v poslední době pokusil o syntetický pohled na společné dějiny Čechů a Slováků, je Jan Rychlík v knize **Češi a Slováci ve 20. století** s podtitulem Česko-slovenské vztahy 1914-1945. Kniha ve vzorné podobě vydaly Akademické elektronické vydavatelství Bratřslava a pražský Ústav T. G. Masaryka. Jedná se zatím o první díl, který by měl být v dohledné době doplněn pokračováním o vývoji po druhé světové válce.

Je třeba říci, že J. Rychlík se svého úkolu zhostil na výbornou. Čtenářům nabízí vyvážený pohled na prakticky všechny polohy a problémy česko-slovenského soužití v daném období. Úvodní část je zcela pochopitelně zaměřena na vývoj Čechů a Slováků během 19. století a srovnání odlišných pozic a východisek obou etnik, které se odrážely v následném období. Pozornost si zaslouží i relativně zevrubná teoretická pasáž o „zákonitostech vývoje národů a vztahů mezi nimi“. Autor zde vnáší do textu řadu etnologických momentů a pohledů, které dávají možnost nahlížet na celou materii česko-slovenských vztahů i z jiného úhlu pohledu, než na jaký jsme ve standardních historických - povětšinou suše faktografických - pracích zvykli. V dalších kapitolách se pak autor víceméně chronologicky věnuje dalšímu vývoji, přičemž hned zpočátku shrnuje hlavní problémy společného života obou národů. Celým textem pak prostupuje jako konstanta slovenského politického vývoje před rokem 1945 problém autonomie a vztah Slováků (různých politických směrů) ke společnému státu, jeho uspořádání i k tehdejší oficiální státní doktríně - československému. Čtenář má možnost blíže se seznámit nejen s epochálními zvraty vývoje obou národů, jako byly vznik ČSR, Mnichovská dohoda a následně vyhlášení autonomie Slovenska, smutná éra samostatného slovenského štátu nebo Slovenské národní povstání, ale i s mnohem méně známými stránkami soužití, jako byla otázka moravských Slováků, vztahy protektorátu a slovenského štátu či oblíbené spory o úloze českých učitelů a úředníků na Slovensku. Autor přistupuje ke zpracování s nevšední znalostí domácí i cizí (hlavně luďáckých emigrantů) literatury, archivních pramenů, ale i slovenské reality, se kterou se seznámil během svého mnohaletého pobytu na Slovensku a výzkumu ve zdejších archívech. Podařilo se mu tak nejdnou spojit výklad ze světa *velké politiky* se všedním životem a názory tehdejších řadových občanů. Rychlíkova práce je tak jedinečnou syntézou o vývoji obou národů a jejich společného státu, jakož i potřebným a kvalitním doplňkem k nejnovější české literatuře věnující se vývoji první republiky jako takové (např. Klímkův Boj o Hrad). Tento fakt potvrzuje i poněkud asymetrické pojetí zpracování, ve kterém se autor věnuje převážně slovenskému dění a vývoji česko-slovenských vztahů. Pro Rychlíkovo dílo je charakteristické autorovo přihlášení se mezi řádky *československého* pojetí společného státu, vzájemného vztahu Čechů a Slováků (v žádném případě však nemám na mysli československý) i hodnocení jednotlivých jevů a skutečností. Tento postoj, a zároveň i autorovo kritické vypořádání se s luďáckou ideologií, politikou a literaturou všech odstínů a dob, zajisté český čtenář bude kvitovat s povděkem. Nejen historici, ale i laičtí čtenáři určitě ocení pečlivý poznámkový aparát, seznam pramenů a literatury, edici některých důležitých dokumentů a v neposlední řadě i rejstřík a značný počet méně známých dobových fotografií. Nezbyvá, než se těšit, že avizovaný druhý díl je již skutečně na cestě.

LUBOŠ VELEK

- Když se v květnu 1945 usadil prach válečných bojů a roztrhl příkrov hrůzy a strachu šesti let okupace, otevřel se před českou společností horizont nové doby, k němuž vzhlížela s nadějí, že si uspořádá svůj život svobodně podle vlastních představ, zaštiťována spojenectvím s vítěznou mocností na Východě. K tomuto cíli ji měla dovést Národní fronta, v níž se nicméně každá ze čtyř stran snažila vzbudit dojem, že je pro takový úkol nejvypovolanější. K tlumočení postojů a prosazování ambicí politických stran měl sloužit jako nástroj prvořadé důležitosti tisk, jehož vydávání strany, starostlivy o obecné blaho, povolily jen samy sobě a více či méně spřízněným společenským organizacím. Do optimisticky, avšak poněkud strojeně znějícího koncertu národní jednoty, v němž bylo nejčastěji slyšet motivy zúčtování s poraženým nepřítelem a odhodlaného budování, zazněl 25. srpna nelibozvučný akord. Toho dne vyšlo první číslo týdeníku pro politiku a kulturu *Obzory*, který začal s nezvyklou kritičností poukazovat na znepokojivé rysy lidovědemokratického režimu a poskytovat svým čtenářům nezastřený výhled na dění do všech světových stran, zejména však směrem západním.

Myšlenka na vydávání svobodomyšlného časopisu se zrodila za válečných let v londýnské emigraci v diskusích mezi novináři Pavlem Tigridem, Ivo Ducháčkem a Karlem Bruškem, kteří tehdy působili v československém vysílání rozhlasu BBC. Se svou iniciativou se uchýlili pod křídla Československé strany lidové, která ve svém programu odmítala socialismus v revolučním, demokratickém i národním odstínu a umožňovala v rámci pravidel reglementovaného tisku poměrně největší míru nezávislosti názorů. Pozdější redaktori *Obzorů* se ovšem nenechávali spoutat přílišnou stranicovou loajalitou (Tigrid ostatně ani nebyl členem ČSL), z čehož pramenilo napětí i občasné konflikty s lidoveckým vedením.

Po příchodu do Československa se Tigrid s Ducháčkem ujali řízení nového týdeníku, redakční kruh vytvořili Helena Koželuhová, Bohdan Chudoba a Jan Strakoš, Karel Brušák se stal jejich londýnským spolupracovníkem. V tomto složení fungovala redakce do ledna 1946, kdy ji opustili Chudoba s Koželuhovou. Zatímco Chudoba do *Obzorů* nadále pravidelně přispíval, Koželuhová spolupráci ukončila. Poté, co byla po volbách v červnu 1946 v důsledku narůstajících rozporů se Šrámkovým vedením zbavena poslaneckého mandátu a vyloučena z ČSL, uzavřely se první dvě poválečné žurnalistiky i stránky deníku *Lidová demokracie*, který byl dosud její hlavní komentátorskou tribunou. Absence jejich nesmlouvavých názorů, formulovaných osobitým, britce polemickým stylem, byla v *Obzorech* patrná po celý šestačtyřicátý rok, než zde vynikli jako prvotřídní novináři Luděk Forman, Jan Kolář, Ladislav Jehlička (píšící pod pseudonymem Karel Severa), Miloslav Skácel nebo Jiří Oktáv.

V září 1946 se *Obzorům* poněkud vzdálil také Pavel Tigrid, který založil nový týdeník *Vývoj*, orientovaný zejména na mladé čtenáře. Okruh jeho domácích přispěvatelů se do značné míry shodoval se sestavou *Obzorů*. Jako zahraniční dopisovatelé byly uvedeny většinou fiktivní osoby, týdeník se ovšem mohl pyšnit pravidelnými fejetony pocházejícími skutečně z pera Eleanor Rooseveltové, vdovy po americkém prezidentovi. Celkový obraz kritické a vysoce profesionální žurnalistiky v listech vydavatelství spjatých s lidovou stranou v poválečném třetíročí dotvářely ještě články většinou již jmenovaných autorů v *Lidové demokracii*, které pozvedaly její úroveň z celkové šedi.

Obzory měly od počátku jasnou žurnalistickou koncepci, která se promítala v členění časopisu na dvě základní rubriky - *Co se děje ve světě* a *Kultura ve světě i u nás* -, oddělené střední částí obsahující politické komentáře, úvahy, odborné analýzy, reportáže i převzaté články. Skutečné novum představovala první rubrika, jež přinášela kromě redakčních poznámek k aktuálním domácím i zahraničním událostem systematicky, nezkomolený a diferencovaný přehled informací a názorů ze západního tisku. Vzhledem k tomu, že tuto roli plnila ve své době v Československu jako jediná a *Obzory* dosahovaly stotisícového nákladu, lze její význam

pro vytváření svobodného pluralitního veřejného mínění sotva docenit.

Zatímco struktura *Obzorů* zůstala až do jejich zastavení v únoru 1948 téměř beze změny, *Vývoj* svou tvář zpočátku hledal. Svým pojetím se hlásil k americkému magazínu *Time* a v uvolněnějším, svižném tónu komponoval pestrou paletu zpráv, názorů, profilů osobností, zajímavostí, fejetonů i humoru v rubrikách věnovaných politice, kultuře, hospodářství, náboženství, vědě, mládeži, ale i špionáži a sportu, to vše s bohatou fotografickou přílohou. Postupem doby i zde získal prostor blok informací ze zahraničních novin a úvodní krátká stanoviska k událostem se vyhranila v zásadní komentáře, které zejména v Tigridově podání překračovaly nepsané hranice dobové politické etikety.

...

Tvárnost obou týdeníků určovaly tři rozměry: zřetelně prozápadní, přesněji řečeno

Na ztracené vartě Západu

(Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v poválečném třetíročí)

Milan Drápala

anglofilní orientace, protisocialistické stanovisko a důraz na křesťanské hodnoty.

První rys byl snad nejnápadnější. V zahraničních ohlasech obvykle dominovaly články z britských liberálních, konzervativních i socialistických novin, Tigridovy a Brušákovy přehledné studie a recenze v *Obzorech* důkladně mapovaly anglickou literaturu, autoři z Británie byli na jejich stránkách jako doma a celkový dojem dotvářely fotografie přibližující anglofonní svět. Pravidlá prezentace ostrovní demokracie, jejího svobodného myšlení, tisku, způsobu života a hrdinství v době, kdy rok jako osamocená výspa čelila německému náporu, neměla jen vyvažovat kurs levicových žurnalistů, obračejících oči svých čtenářů stále více k vysnívanému ruskému východu. Uvedené zaměření vycházelo z přesvědčení, že Velká Británie může jako jediná země vytvářet účinnou protivařskou sovětskému vlivu v Evropě. V tomto duchu Pavel Tigrid stylizoval ve čtvrtém čísle *Obzorů* programový článek *Otevřený list Britům*, ve kterém adresáty vyzval k přijetí plné odpovědnosti za budoucí vývoj na kontinentě a vyznal se z obdivu k jejich „demokratickým, staletou tradicí zpevněným institucím, smyslu pro spravedlnost a svobodu“. Proto se také zasazoval o uzavření spojenecké smlouvy s Británií (ale i s Francií), které podporovala lidová strana, zejména v osobě předsedy zahraničněpolitického výboru parlamentu a od března 1946 šéfredaktora *Obzorů* Ivo Ducháčka.

Oba novináři ve svých komentářích ale nijak neskrývali vzrůstající obavy, že namísto mírové mezinárodní spolupráce se prosadí tendence k formování znepřátelených velmocenských bloků, které by pohřbily svobodnou existenci států ve středu Evropy. Oblíbenou, vlivnými politiky i publicisty živěnou představou Československa jako mostu mezi Východem a Západem Tigrid zahrnoval jako velkášskou a zároveň útěšnou iluzi. V létě 1946 napsal s mrazivou jasností: „Na věčnou otázku našich dějin, totiž zda se západem, či s východem, jsme po této vojně odpověděli jasným, politicko-taktickým rozhodnutím (...): s východem. (...) Jinými slovy, v případě konfliktu mezi západem a východem budeme bojovat na straně svého sovětského spojence.“

O rok později, poté, co východoevropské státy odmítly svou účast na pařížské konferenci o Marshallově plánu, se tato alternativa podle jeho soudu dramaticky přiblížila. Ve svých komentářích, které z dnešního hlediska jako jediné mezi všemi dobovými publicistickými reflexemi této události plně stojí, strhával klapy z očí těm, kteří v ní viděli nebo si přáli vidět jen nutný důsledek

Publicistika

spojeneckých závazků k SSSR (tak psaly dokonce i *Obzory*), případně navíc zmarněnou šanci na hospodářskou prosperitu, která je však přijatelnou cenou za ochranu před démonem budoucí německé hrozby a z níž nevyplývá „nic pro naši politiku vnitřní“, kde „dále půjdeme svou cestou“ (jak psal *Dnešek*). Na otázku, co bude dál, odpovídal Tigrid ve svém nekrologu za svobodné Československo ve *Vývoji* jasně: „Mnozí se posmívali ‚železně oponě‘, která prý probíhá napříč Evropou; nuže (...) poznají v dohledné době její skutečnou existenci.“ A po obou jejich stranách „poroste nedůvěra, po-

a vítán jako dějinná nutnost, jako nová epocha, v níž ten, „kdo se s trvalou nevráživostí staví proti toku času, odsuzuje se k trvalému vnitřnímu neštěstí“ - řečeno s Ferdinandem Peroutkou.

Tuto pozici outsiderů zastávali publicisté *Obzorů* a *Vývoje*. Co šéfredaktor *Dneška* a přemnozí jiní nazývali pokrokem, považovali za cestu do otroctví. V chybách, které údajně diskreditovaly pravou tvář socialismu, spatřovali jeho atributy. Jeho neduhy pokládali za symptomy nevyléčitelné choroby. Nečisté prostředky, které prý nikdy neměly být ospravedlněny čistotou účelů, podle jejich názoru logicky plynuly z povahy těchto účelů. Tažení komunistů k moci neposuzovali jako pouhý projev fanatismu politických extrémistů a neukojených ambicí prospěchářů, ale jako nejdůslednější realizaci představy o dokonalé společnosti, nerozdělené přehradami majetkových a stavovských privilegií. Ti, kteří se nechávají strhnout takovou bludnou ideou, mají sice třeba srdce na pravém místě, ale jejich rozum upadá do hypnotického spánku: „Tito nebezpečná humanitář,“ jak napsal Miloslav Skácel v polemickém článku *Co je to socialismus?*, nakonec „jsou ochotni v zájmu tzv. hospodářské rovnosti, která je ve skutečnosti organizovanou chudobou, oklestiti všechna lidská práva, výslovně nebo mlčky uznati svobodu za buržoazní přežitek a omluviti každé zotročení člověka a snížení občana na předmět státní péče. (...) Nalézají totiž dokonalé uspokojení v dlouhých frázích o společnosti socialisticky spravedlivé, v níž by rádi ponechali svobodu bez její jedině hospodářské záruky, totiž vlastnictví.“ Tak razí cestu „od humanity přes kolektivismus k bestialitě“.

Ještě ostřejší se na adresu rábdy humanistického rovnostářství vyjádřil Karel Severa v trpce ironickém *Dopisu mamince*: posedlost touto ideou vede své oběti k tomu, že „by vyloupali nejradyji všem lidem oči, jestliže si vzpomenou, že jsou na světě lespci, kteří se nemohou radovat ze slunečného dne“. Úsilí socialistů o nápravu sociální nespravedlnosti cestou masivního přerozdělování statků ústí podle Ludka Formana v pravý opak, v proletariizaci všech vrstev obyvatelstva: „Nie nižších přiblíží duchovně i hmotně vyšším, ale všeobecnou nivelizací duchovnou i hmotnou strhnou na najnižší stupeň společenského rebríka.“ Tento proces navíc umožňuje, aby vyplavaly na povrch nejhorší lidské vlastnosti. Jak praví týž autor v narážce na snahy arivistů obohatit se z rozsáhlých poválečných konfiskací majetku, „ešte sme nezažili tak veľké osobné sobectvo ako práve v čase, keď sa začal presadzovať socializmus, nie slobodným postupom, ale prostriedkami moci“.

Koncentrace majetku v rukou státu zakládá ovšem totalitní režim, jemuž je člověk vydán na milost a nemilost. Helena Koželuhová na to poukázala bez obalu v článku *Sladko je vládnout*, otištěném krátce před volbami: „Nám nesejde věru na tom, zda určití političtí předáci ztuhnou ve své moci, nám věru je odporné, když nemá rozhodovat schopnost, ale ohnutý hřbet a stranická legitimace. (...) Nejsme socialisty a jsme na to hrdí (...), nechceme podporovat nové a ještě mocnější nadlidi, kteří by ze všech ostatních vytvořili masu ovládaných otroků.“ Zárku prosperity a svobody představuje podle Koželuhové tržní ekonomika. „Tam není místa pro neschopné a protekční děti, protože tam zaplatí soukromý podnikatel každou svou chybu (...) ze své kapsy a ne z kapsy nás všech.“

Několik právě uvedených citátů snad posloužilo jako ukázka argumentace a jazyka, jimiž se publicisté kolem *Obzorů* teoreticky vypořádávali s přízrakem, který se chystal ve své všeobjímající náruči přidusit polovinu Evropy. Formulace, které nám dnes s padesátiletým odstupem mohou připadat jako snůška známých pravd, měly v Československu let 1945-48 ovšem dosti kacířskou příchutí.

(Dokončení příště)